

0/к
0/к
0/к

БАЯНҒАЛИ ӘЛІМЖАНОВ

**ҚИҚЫМАТТЫҢ
ХИКАЯЛАРЫ**

БАЯНҒАЛИ
ӘЛІМЖАНОВ

ҚИҚЫМАТТЫҢ ХИКАЯЛАРЫ

Сатиралық әңгімелер

АЛМАТЫ «ЖАЛЫН» 1982

Әлімжанов Баянғали

Ә 55 Қиқыматтың хикаялары: Сатиралық әңгімелер.— Алматы «Жалын» 1982. 112 бет.

Баянғали Әлімжановтың жинаққа енген сатиралық әңгімелерінде кейбір адамдардың мінез-құлқының кара-көлеңке қалтарыстары әшкереленеді. Өмірлік принциптері әр түрлі екі адамның бастан кешкендерін суреттей отырып, автор олардың психологиясын ашып көрсетеді.

Қаз2

А 70303—89 — 217 — 82 — 4702230200
408(05)82

© «Жалын» баспасы — 1982

Өзіме
өзім
күлейін

Б

үгін де қаңсып ояндым. Төртінші кеседен кейін жан кірейін деді — жарықтық мұздай су мың да бір ем ғой. «Басым сынып барады», — деп, пәлені тақап қоятындарға таным бар осы. Сірә, бұл жұта сала жапырыла кететін жұқалтандардың, немесе енді ауыздана бастаған балапандардың сөзі. Әйтпесе шекемнің аздап шытынағаны болмаса, шүкір, басқа жаманшылықтың аулы алыс сияқты. Таңертең жұрт «аһылап-үһілеп» сүлдесін сүйретіп жүргенде, өзіміз, тіпә-тіпә, құлпырып, қарқ-қарқ күліп отырамыз. Әсіресе ұйқыны бел ортадан үзіп тастап, суық суға қанып алған соң балконда темекі тартып тұрып, ойға шомғанды жақсы көремін. Ішің бір босап, бойынды буған жыннан арылып, тазарғандай боласын. Таңғы тыныштықта аздап айналыңқырап тұрған басына ғажап ойлар келетіні бар. Рас, бірдеңені бүлдіріп қойған күні қиындау — өз-өзіңнен қуыстанып, әйеліңнен бастап бүкіл әлемнен кешірім сұрауға дайындалып, кешегі тірлігіне ішің ұдай ашиды. Жанынды қинамай, жағдайынды түсініп, екі ауыз сөзге келмей арқаңнан қағып: «Ондай-ондай

болады, батыр», — деп кеңк-кеңк күліп жүре беретін жайсаңдар қайда-а! «Сонша басынатын мені кім деп едің?» — деп тепсінетіндер, «Мені қойшы, елден ұят, маскара», — деп жерлейтіндер, «Әліне қарамайсың ба?» — деп мораль оқитындар көбейді қазір. Ақыры соттаспайтын болған соң сағыздай созып, жүйкеңе тимесе қайтеді екен? Өзімнен кешірім сұрауға әлі ешкім себеп таба алмай жүр, алда-жалда біреу-міреу бас иіп келе қалса, басын жазып беріп, төбеке көтерер едім. Бірақ мен баратындардың қолынан ондай ірілік келмейді. Кешірмесе қирататындай-ақ, соның кешіріміне қарап қалғандай-ақ керілетіні көзіме елестегенде жыным келеді. «Қолмен істегенді мойынмен көтер», «Өткенге өкінбе» деген ақылды мақалдарға сүйеніп, жұбанасың, әйтеуір...

...Содан көрпені тас бүркеніп жата қалсаң, бір мұздай тер шығады дейсін... Артынша маужырап ұйқтап кетесің. Сегіз жарымда ояңсаң, аздап айығасың. Қиқымат (азан шақырып қойған аты Хикмет, Қиқымат деп кеткен өзіміз) тәсілмен жуынып-қырынып, жарты құты әтірді үстіңе құйып жіберіп, таксимен тура тоғызда кеңсеге тып ете қалсаң, дүние орнына келді дей бер.

Бірақ бұл әркімнің қолынан келе бермейді. Ол үшін Қиқымат болу керек. Бізге сол тоғыз жарымда түзу барсақ та абырой. Иектің тұқылдары тікірейіп, көздің қызарғаны, костюм-шалбардың мыжылғаны түк емес, әйтеуір түймелері орнында болса жарай береді.

Бүгін ойымнан Қиқымат шықпай қойды. Шылымымды бүрқыратып қойып, тып-тыныш қалаға ұзақ қарадым. Ел бейбіт ұйқыда. Бұрын-сонды ойыма келмеген, назарым аумаған нәрселер жанымға маза бермей, құлқын сәриден құлазып мен тұрмын.

Кеше Қиқыматтың үйіне барғанымды білемін. Әуелде сасып қалғандай көрініп еді, жоқ, артынша жайылып жүре берді.

— Уай, батыр, жол болсын... жоғары шық.

Әдетімше еркінсіп, лепіре бастап едім, Қиқымат: «Тс-с»,— деді. Жұмбақ кейіппен ортанғы бөлмесіне бастады. Төргі үйден дар-дар күлкі, көңілді дауыстар естіледі.

— Уай, сен де мені іздеп келеді екенсің ғой, — деп мәз боп жүр. Келісімен досымды қуантқанымна разы боп, жиі келіп тұрмайтынымна өкініп қалдым.

— Үйде бір қонақтар бар, — деп іле-шала бастыр-малата жөнелді. — Әншейін... бір мәліштер, бізге кам-пан боп жарытпайды. Солардың ортасынан сені көр-гім келмейді осы.

— Менің оларды көргім келеді. Былай... — Бүліне-йін дегенімді қапысыз андай қойса керек, Қиқымат ки-іп кетті.

— Қайтесің соларды. Өзіміз бір оңаша отырайық-шы. Екеуіміз бас жазбағалы, тойыс, қоспағалы көп бол-ды ғой. Ау, бәйбіше, тезірек жасап жібер, батыр асы-ғып отыр, солай ма?

Асығып отырмасам да: «Менің шөлімді тез басу-дың қамы шығар», — деп мақұлдай бердім.

— Мен қазір...

Қиқымат тез оралды. Іле-шала бір табақ ет келді. Екі стақаны мен жарты бөтелке ақан да сап түзеп тұ-ра қалғанда, Қиқымат: «Бәйбіше, — деді. — Бұның келіспейді. Айында-жылында үйге осындай асылдың сы-нығы келіп қалады екен. Сарқыт ішетін кім деп ең оны? Әпкел, батырдың өз сыбағасы бар...»

Заматта бәйбішесі мөлдіретіп бүтінін жеткізді. Ме-нің көңілім босап, көзіме жас келсін...

— Сені Қүрекең іздеп жатыр, — деді бәйбішесі. Қи-қымат тез барып келді.

— Оның кім, ей?

— Осындағы бір... Ал, тамақ ал...

Бір уақта қарасам, Қиқымат екеуіміз құшақтасып

отырмыз. Оған ұзақ әңгіме айтып жатқаным есімде, бірақ не айтқанымды білмеймін.

— Ал, батыр, асығыс екенсің. Бір-бірімізді түсінеміз ғой. Қонабайтын қонаққа жол-жоба үшін жат деп жабыса беретін жылтырың мен емес. Асықпай, әйекенді ертіп бір келсейші, аунап-қунап жататын. Сенен айрылып, аналарға барғым да келмей тұр, бірақ амал не, қонақ деген аты бар ғой. Ал, жақсы, үй-ішіңе сәлем айт.

Екеуіміз сүйісіп қоштастық.

Содан үйге келдім. Әйеліме Қиқыматтың сыйын айтып күмпілдедім.

— Өңкей бір мәліштер қонаққа келген екен, оларына қосып құнымды кетірмей, сыбағамды жеке тартты...

Әлгінде әйелім де бірге оянды. Үн-түнсіз кешегі киімдерімді алып келіпті. Қарап едім... Түсім қарауытып кетсе керек, әйелім кекете күлді. Өңірінде бір түйме жоқ, жеңім зорға ілініп тұр. Шалбардың халі одан да мүшкіл. Қиқымат үйіне келерде екі-үш жігітпен ерегісіп қалып, шырқыратып қуып едім.

— Е, ештеңе емес, өзім аман келсем болды емес пе саған? — деп, қобалжығанымды білдірмеуге тырысып, дүрдиіп, сыртқы жүнімді қампайттым. Бірақ ас үйге өте бергенде айнаға көзім түсіп еді, жүдеп қалдым. Сақал-мұртым тікірейіп тұрғанын қойшы, бір көз жұмық... Көгеріңкіреп кетіпті.

— Ұялсаңшы, — деді әйелім. — Кеше Қиқымат өліп-өшіп сыйлады деп, мәз боласың. Сыйласа сыйлаған шығар, бірақ сенен құтылғанша асыққан. Әнеугүні бастығын қонақ қыламыз деп отырған, Құрекен дегені сол. Мына түрінмен сені көрсетуге, жолдасым деуге намыстанды да. Тіпті, бүлдірер деп қорқып, алдап-сулап шығарып салған ғой. Соған да мәзсің. Өзіңе жараса ма осы?

Мен сыр бермегенсіп, оның сөзін жүре тындадым. Бірақ жүрегім аунап түсті. «Солай екен-ау, ә?» Осы

әйелдердің де басына кейде жақсы ақыл келетін сияқты. Анда-санда солардың да сөзіне құлақ асқаннан зиян жоқ па деймін...

Балконда тұрып, будақ-будақ түтінді бұрқыраттым келіп. Бірінші рет кешірім сұраудан гөрі кеңірек ойландым.

...Әкем жуас, жасықтау адам, бірақ мен ес білгелі атам мен әжемнің бауырында өстім. Әке-шешемді, ағатәте дейтінмін. Әлі күнге сөздерін құлаққа қыстыра бермейтінім де содан. Атам ауыл түгілі ауданға белгілі балуан еді. Немерелерінің ішіндегі ең кенжесі болған соң ба, әлде ешкімге есе жібермейтіндігімді танығандықтан ба, әйтеуір, мені бәрінен бөлектеп хан көтеретін. Атамның айтқан әңгімелерінен көкейімде өшпес із қалдырғаны — менің жетінші атам Қарасай жау жүрек батыр болыпты. Бір ұрғанда бұқаны құлатады екен. Құлатады демекші, баяғыда жігіттермен бәстесіп, Тасқараның етке өткізгелі отырған торпағын тұмсыққа бір періп, талдырып тастағаным бар. Батырдың тұқымы екеніме содан бері ешкімнің күмәны жоқ. Шүбәлануға хақысы да жоқ. Күмәнданып көрсінші...

Атам ертегілерді, батырлар жырын, шежірені жатқа білуші еді. Ауылдың шалдарын: «Түк білмейтін дүңгәна өңкей», — деп сықпыртып алып, маған мақамдап айтып отыратын.

— Ұғып ал, құлыным. Атаң Қарасай сондай болған. Әкең жасық. Бірақ тегіміз асыл екенін сен ұмытпа, — деп, батырлық моральды санама сіңіретін.

Бірде Қиқыматқа осыны сыр қылып айтып едім.

— Ой, оның күні өткен. Қазір заман басқа. Ондай болсаң далада каласың ғой... — деді.

Ақыры, Қиқымат күлемін деп қашып құтылған.

...Бала кездегі кейбір үзік-үзік суреттер де әлі күнге көз алдымнан кетпейді.

Ауылдың шетінде кетіп бара жатқан Жаппарханды

атамның дауыстап шақырып алғаны бар. Анау көлдей
ғып сәлем берді.

— Ассалаумағалейкум!

— Уағалайкумассалам! — Сәлемін молынан алды
атам. — Шырағым, бие байлағандарына да біраз бол-
ды. Ана сужүрек әкең сабасын жалғыз сарқып жатыр
ма? Қымызға неге шақырмайды мына мені?

Жаппархан жалтақтап, үйме-жүйме сылтау айтты.

— Әкең әлі қақшандап, билікті берген жоқ па са-
ған? Сәлемімді толық жеткіз. Қарасай батырдың тұ-
қымы құлағынды... деп айтты де. Өзің үйге жүр. Қы-
мыз ішіп кет.

— Жарықтық, дәру ғой, — деді атам сақалын си-
пап. — Әй, шырағым, қымыз өзімізде де жетеді. Әй-
теуір өздеріндей балдар сыйлап, сәлем беріп, дәмге
шақырса, бір жасап қаламыз. Ана әкеннің есіне салып
қой, баяғыда... сен барсың ба, жоқсың ба ол кезде...

— Қай жылы? — деді Жаппархан жай отырмай.

— Әлгі мамырда май боран соғып, ауылдың бір ко-
ра қойы қырылып қалатын жылы... Қалқоздың кара
бұқасы құтырып, ауылды түгел тырқыратып қусын.
Сонан, сенің әкең тірсегі дірілдеп, қаша алмай, анау
үйдің бұрышына тығылады. Аузынан көбігі бұрқырап,
өкірген бұқа дәл үстінен түсіпті. Мен үйде ұйқтап жа-
тыр едім, әйтпесе жаман бұқадан қашам ба, бір кезде
бәйбішем жұлқылап, зорға оятты. «Өлтіріп жатыр», —
дегесін, Қарасай атамнан қалған ақ қанжарымды ала
жүгірдім. Жетсем, әкенді бұқа мүйізіне іліп алыпты.
Сондағы шыңғырған даусы әлі құлағымда. Бұқа өкі-
ріп, тақала бергенімде өзіме ұмтылсын. Бұлт етіп бү-
йіріне шықтым да, ішін жарып жібердім... Сонынан қа-
расақ, әкең қайбір жарып көріп еді, көн шалбары қау-
дырлап жүретін, бұқаның мүйізі сол көн шалбардан
денесіне дарымапты. Несін айтасың, Қарасай атамыз-
дың киелі қанжары жаман әкеннің жанын алып қал-
ған сөйтіп...

Мен атама сүйсініп, қызыға қарадым.

Ертесіне Жаппархан үйі бізді қымызға шақырды. Атам, әжем үшеуіміз бардық. Қариялар қауқылдасып, ұзақ сонар әңгімеге кетті. Қымыз келді. Әуелі атама, әжеме ұсынды. Әжем маған өз ыдысынан ішкізбек бола бергенде, атам:

— Әйелдің сарқытын ішпейді менің ботам, — деп зекіді. Маған шай кесеге құйып беріп еді, атам тағы жақтырмады.

— Менің құлынымның жолы үлкен. Атамыздың сыбағасын құй оған. Сарқыты сендерге қалсын...

...Тағы бірде ауылда той болды. Атаммен бірге бардым. Шалдар төр үйде, ағамның қатарлары ортаңғы үйде отырған. Мен ағаларыма бардым. Табақ тартылысымен қызып алған Жаппархан бүйректі тұтасымен аузына атып ұрды. Менен басқа бала жоқ, өзіме тиеді ғой деп тұрғам. Шыдай алмай:

— Бүйректі бер, — деп жабыса кеттім. Жаппархан итеріп қалғанда, ұшып түстім. Жасық ағам үн-түнсіз отыр. Қолыма іліккен кесемен періп жібердім. Шекесі қанаған Жаппархан:

— Қайтеді-ей! — деп тұра бергенде, атамның күркіреген даусы естілді.

— Уай, менің балама тиіп жатқан қайсың?!

Анау жым болды.

— Бүйрегімді жеп қойды. Мен басын жардым, — дедім атама.

Шалдар ду күлді.

— Әй, балаң шермәш болады.

— Жайыңа отыр, — деп кесіп тастады атам. — Шермәш деп қаныпезерді айтады. Менің балам асылдың сынығы, Қарасай атасы сияқты батыр болады. Ақыл көп өзінде, жолды білуін көрмейсіндер ме? Баламдікі жөн, бүйректі неге жейді ол ит? Әй, — деді Жаппарханның әкесіне — балаңды тый, әйтпесе аттың бауы-

рынан өткіземін. Жол-жоба үйретпей, жастарды бұзатын осы сендерсіңдер...

Бір күні есік алдында ойнап жүр едім, атам шақырды.

— Ал, батыр, үйдің артында ана қисық ауыздың шермәші бір топ баланы бұзып, шылым тартып, карта ойнап отыр. Сен шатырға шық та төбесінен...

Мен түсініксіз бөгеліп қалдым.

— Шаптыр! — деді атам.

Мен күмілжідім.

— Үлкен болса да жеңілме. Қуса, қорқақтар құсап қашпай, қарасайлап қарсы ұмтыл. Зәресі ұшады.

Лып етіп шатырға шығып, әлгінің тақыр басын тауып алу оп-оңай болды.

— Жаңбыр жауып кетті ғой, — деп әлгі басын көтерді де, маған қарап қатты да қалды. Тура маңдайдан құлдилатып мен тұрмын.

— Қап бәлем... — деп, сатымен маған қарай өрмелеп, лезде төбеге шықты. Қарасайлап тұра ұмтылып едім... ғажап... тайып отырды. Артыма бұрылсам, таяғын көтеріп атам келе жатыр екен...

Бұрын осы бір оқиғалар есіме түскен сайын мәз болып күлуші едім. Бүгін күле алмадым. «Батыр, батыр» дегенге бөсе беріппін. «Тіс қағар тентек» дегенге телпегімді аспанға атыппын. «Жеке тіршілігім — өзіміздікі, не істесем де өз еркім», — деп жүріп, «Өлшемді өмірді өлшеусіз шашыппын-ау», — деген ой тығырығына тірелдім. «Ұсақ-түйек, күнделікті күйбең дейміз, соның өзі өмір емес пе? Тірлігім қандай, достарым кім, өзім кімін?» — деген сауал сумаң етіп, алдымнан аяқ астынан шыға келді. Өмірімде бірінші рет басыма келген ой жанымды жегідей жеді. Осы уақытқа дейін ішіппін, ісініппін, ісіріппін, содан шыққан қарағайдай мүйзім кәне? Кенет бүкіл тірлігіме күлдім. Өз кемшілі-

ғиде өзің күле білу де ерлік. Ал, нар тәуекел, Қиқымат екеуміздің басымыздан кешкендерімізді сіздерге айтып берейін...

ШАЙТАН КӨБЕЛЕК

— Әй... — деп қалдым таңертең, шай құя берген әйеліме. Ішіп жүргендегі дағдымен байқамай басып жіберіппін. Іле-шала түзелдім — ...еке.

— Әйекесі несі, тағы?

— Әйел дегеннің ерке түрі ғой. Қиқымат бәйбішесін «қатеке» дейді.

Арақты қойып, абыройлы бола бастағалы айбардан айрылып барамын ба, әйтеуір, әйекеме жалтақтап, шөлмектесімді оққа байлап жібердім.

— Сөйтіп те еркелетеді екен. Бұған да шүкір.

Өткен күндер ойына оралды ма, күрсініп қойды. Әңгімені ауырлатпай, беріден қайырғым келіп:

— Басымды... — Айтып үлгергенімше, бас, өңеш дегеннен қатты шошитын әйекем тағы да араға кетті.

— Жазғың кеп тұр ма?

— Кеше арақ беріп ауыртқандай, — дедім, момақан бұртиып, өкпелеген сыңаймен. — Бір идея кернеп барады. Сен, былай, қыдырып қайтсаңшы. Мен есік-терезенің тесігін бітеп, қатыра қояйын. Қыс болса келе жатыр.

Әйекем жайрандап, жөнep берді. Мен саймандарымды сайлап, ескі киізімді тілімдеп, іске кірісіп кеттім.

— Бәсе, таңертеңнен шекем шытынап еді, сенің үйде, әйеліңнің түзде болуына көрінген екен. — Біржиып Қиқымат кірді. — Сендерді тату боп қапты дегенді естік, құттықтағалы келдім.

Қысылтаянда екі ақ, төрт қызыл сыйып кететін кіші-гірім қоймадай қойнынан «Вермутын» суырды. «Бүгін бір тойып ішейін, сосын қойдым. Аузыма алсам,

батырдың тұқымы болмай кетейін», — деп қызып отырып, кара басып қалса да, құрғыр, мөлт-мөлт етіп көзді тартып барады.

— Қанты аз, тәуірі, — дейді желіктіріп.

Бөтелкені қолыма алып, «емк 0,8 л. креп. 19°» деген жазуды көріп, көмейім бүлк ете қалды. Терлеп те кетсем керек.

— Туһ, қиналып, қор болып-ақ жүр екенсің ғой. Түнеугүні көзімді қысамын келіп, аяғыңды басамын келіп, бәрібір аузыңнан қағынып, бөсіп-ақ жібергенің... Уақасы жоқ, қазір Қарасай заманы емес. Уәдеде тұрмау — моды. Айтқанын емес, айтпағанын істейді ақыл-дылар.

Өзімді ақымақтар санатына қосқым келмесе де: «Айттым-бітті», — деп төс қағып жүргесін, әлі де жібіңкіремей тыртысып тұрмын. Қиқымат қиқылдап күліп, арқамнан қақты.

— Сенің ер екеніңді ел біледі. Есінде ме, өткен қыста: «Балаң сәлем бермеді», — деп, Кәкенді қонақтарымен қоса тырқыратып қуғаның? Сондағы сенің Кәкеннің денсаулығы үшін тост сөйлеп, жүз грамм ішіп: «Кәке, мен сізді жақсы көремін, бірақ жаңа: «Баласына маған сәлем беруді үйретпеген итті сабамасам, батырдың тұқымы болмай кетейін», — деп ант ішіп қойып едім, сөзімді жұтсам кім болғаным», — деп, періп жібергеніңді ел аңыз қылады. Ал, әнеугүнгі сөзің... Онда сен қызу болатынсың... Так что, адам емессің...

Менің көзім еріксіз ежірейіп, еденде жатқан жұмыр бас балғаға түсіп кетсе керек, Қиқымат қипақтады.

— Тойыс, сау емессің. Сау еместі санатқа қосу қате. Бітті.

Қиқымат қуысты үңгіп барады. Әлі де қарысып, рай танытпадым.

— Иә, арақ зиян дейді ғой... Бірақ, анда-санда. Осындай сағынысып көріскенде... Тұнжыр тіршіліктен

тойғанда... Кеше сен қойсаң, бүгін мен қойсам, бүгінгіні анау қойса, дүние не болады? Көңілділер қатары сиреп, ортасы ойсырап қалмай ма? — Ол осылай бір көсіліп, қайта орағытты. — «Арақты қойсаң, төбеке көтерермін», — деп қатекен айтпап па еді? Айтқан. Талай жыл бойы айтқан. Төбесіне көтермек түгілі, төбесін де көрсетпей кетті емес пе?

— Енді... ол... әйел ғой.

— Тфу! Мейлі... Бірақ арақ қойып, адам болғанда мүйіз шықты ма? Тесік тығындап... Сенен ылубой алқаш артық. Мына сен құсап біреудің қабағына қарап жатпайды, қалаған жеріне қисая кетіп, дем алады. Сенбі күні құрымын қолтықтап қамауда отырмайды.

Менің тісім шықырлады. Топсамның босап, қаусап бара жатқанын сезе қойған Қиқымат:

— Бол, одан да, келіп қалмай тұрғанда мынаны...

«Атамның аруағы кеше гөр», — деп, тартып-тартып жібердім.

— Ал, енді сен кідіре тұр, мен тез қағып тастайын.

Шеге салынған қорапшаны ақтара бергенімде, ішінде бір шайтан көбелек жүр екен. Езе салайын деп, әрі басамын, бері басамын, қуыс-қуысқа тығылып, құтылып кетеді. Қүйгелектеніп, балғамен періп қалғанымда, қисық шегенің бірі шоршып келіп шекеме тиді. Даусым қатты шықса керек, Қиқымат жетті аптығып.

— Тух, қатының кеп қалған екен десем... Не болды?

— Мына бір шайтан көбелекті қарашы...

Қиқымат рақаттанып күліп алды.

— Әй, шайтан көбелек деген көбелек бола ма екен?

Бұл кәдімгі күйе көбелек.

— Ондай көбелекті білмеймін, ал мынаның шайтан көбелек екені анық.

— Тух, сен де бір қасарыссаң, болмайсың. Бұны қазақша көбелек дейді.

— Күлетін дәнене жоқ. Көбелектің түрі аз ба?

Шайтан көбелек — көбелектің бір түрі. Ақаңның да түрі көп қой. Ақ, қызыл деп бөлінетінін былай қойғанда, портвейн, вермут, рубин деп кете беретінін, олардың айырмасын менен жақсы білесін.

— Көбелекке тенең, қызылды қорлама, — деп бір сүріндірді Қиқымат. Сөйтті де, «Вермуттың» тағы біреуін суырды. — Ішіп отырып карта ойнасаң — қолың шығады, әңгімелессең — сөзің жарасады.

Екінші бөтелкеден кейін есептен жаңылдық. Отырып әңгімелесеміз, дүкенге бара жатып әңгімелесеміз. Бәрібір әңгімеміз жараспады. Қан да қызды, дау да қызды. Қиқымат қояр емес.

— Көбелек деген бар, шайтан көбелек деген жоқ.

— Бар, — дедім мен қасарысып. — Менің бала кезімде болған. Енді құрып қап па? Жын ұрғандай ошақтағы отқа құлай беретін қоңыр көбелекті біздің ауылда шайтан көбелек дейді. Біздің елді түгел өтірікші деп көрші, қане? Бала кезімізде жүйрік боламыз деп, шайтан көбелекті езіп, табанға жағатынбыз. Баяғыдан қалған аңыз бар. Атамыз Қарасай ұшып бара жатқан шайтан көбелекті көздеп жаттыққан.

— Атаңның мергендігіне шүбәм жоқ, көбелекке тигізе алмаса батыр бола ма?

— Көбелек емес, шайтан көбелек! Жай көбелекті атып оны жың қағып па? Жай көбелекті жай сен атаңның. «Шайтан мен көбелекті бір жебемен» деген сөз содан қалған, — деп соғып жібердім.

Өлеңге жүгінгесін, Қиқымат мылқиып қалды. Оны жеңіп алғасын:

— Қап, мына шаруа жайына қалды-ау! — деп өкіндім.

Жүші жығылып қалған шөлмектесім қайтадан бас көтеріп шыға келді.

— Сенің мына түріне карап, батырдың тұқымы екеніңе күмәнданам. Суреті бар ма өзінің? Салыстыратын.

— Жетінші атанды ателье-люкске апарып, худо-

жественный фотоға түсірген сен ғанасың ғой. Негативінен көбейтіп, жұрағатына таратпайсың ба?

— Жоға... Сурет-пуретті койшы. Асылдың сынығы екендігің көрініп тұр ғой, бірақ Қарасай шайтан көбелек атып келгеннен кейін батыршасына... бәйбішесіне абияснительный жазбаған шығар...

Ол қиқылдап күлді. Менің қаным басыма шапты.

Мен басылғанша, әйкем келді аптығып. Не тындырғанымды көруге асығып, алқынып қапты.

Есіктің сол қалпы тұрғанын көрді де:

— Әуелі балконнан бастағаның жөн болған екен, — деп, төрге озды. Қолын төсеп жіберіп:

— Үреді ғой, — деді.

— Өзің үресің!

Жалт қарады да, шатақ іздеп шатынаған көзімнен танып қойып, бұрқ ете түсті.

— Үрген керек болса, мен саған үргенді көрсетейін.

— Итке ит өлімі! — деп ақыра ұмтылдым. Ол Қиқыматтың тасасына тығылды.

— Әйелді зәбірлеуге болмайды, — деп араға түсіп, Қиқыматым құтырсын.

Кеңірдегінен алдым да, есікке қарай атып жібердім.

Қуып жетіп, құйрықтан қайқайтып тұрып бір тептім.

...Ал енді бас мынау... Ана бөлмеде теріс қарап жатқан әйкем анау. Өкпелеп кеткен Қиқымат тағы бар. Сараңдығы жоқ сабаз еді, татуласпау обал...

ПӨТЕПКІ

Қиқымат аппақ төсекте белуарынан мамыққа көміліп отыр екен. Үсті-басы тап-таза, шашы да, бет-аузы да орнында. Сақал-мұртының тұқылдары да тікірейіп тұрған жоқ. Бұрыштағы айнадан өз түрімді көріп, бір түрлі қорынып, қысылыңқырап қалдым.

Әйелі аңқылдап қарсы алды — кеше күйеуі арақ ішіп, кеш келген үйге ұқсамайды.

— Бас қалай, Қақа? — дедім желпініңкіреп. Бастың орнына басқа сөз түсе жаздап, абырой болғанда тіс арасында қалды. — Кеше...

Қиқымат:

— Тс-с, — деді. Жорта жөткірініп, даусын көтерді.

— Уай! Қешегі шаруаны аяқсыз қалдыруға болмайды. Шеті көрінген екен, шап бер де айрылма. Әйтпесе... Пөтепкіні потносқа сап әкеп беретін заман қайда?

Мен аң-таңмын. «Пөтепкісі несі? Түнде менімен шайтан көбелекке таласып, ақыры таяқ жеп кеткен Қиқыматым ба, басқа ма?»

— Бәйбіше, менің киімдерімді әкелші, кешегі мәсе-лемен тағы бір жолығатын кісілер бар еді...

Әйелі заматта су жаңа қара костюм, ақ көйлек, галстукты алып жетті.

— Әлде сұр кремпленинді киесің бе? — дейді майысып.

— Пейіліңнен айналайын... Бірақ қайнағамды қарсы алуға бара жатқан жоқпын ғой. — Қиқымат разы болған кейіппен кеңк-кеңк күлді. Сосын сәл өзгеріп, жұмбақ кейіппен: — Мұндай киіммен ондай жерге баруға болмайды. Көзге бірден түсесің — раз, ішіп-жегесің байқамай былғап аласың — два. Лықия тоюға... тойғызуға лапсан да жарай береді...

Қиқымат қапыда кетті-ау деп қорқып қалып едім, жоқ, әйелі жайрандап, қалағанын жеткізді.

— Жолың болсын! Әйтеуір, құлап қалма! — болды бар айтқаны. Шәкіртін мәпелеп, рингке шығарып сап тұрған жаттықтырушы сияқты...

Қафеге келгесін кешегі айыбымды жуып-шайып деген ниетпен елпілдей бастап едім, Қиқымат:

— Сен қопандама. Қалтанның түбінде жатқан мыж-мыж жыртық бес теңгең қай тесігінді тығындайды.

Біздікінің қызыл қағаздарын қаужандайық, — деді. Жонданып шыға келіпті.

— Қақа, былай...— Бастай бергенімде, ол киіп кетті:

— Әй, сен осымен нешінші рет менен кешірім сұрап отырсың?

Мен күмілжідім.

— Менің де есімде жоқ. Іздеп келгенің де жетеді. Көпірте беріп қайтесін.

— Япырмай, енді, кеңірдегіңнен алғаным...

— Түк те емес. Аздап тамағым түйнеп тұр, қанша айтқанмен батырдың тұқымысың ғой, қолыңның табы қалған да.

— Құйрықтатқаным қиын болды, — деп тікесінен тарттым...

— Уақасы жоқ. Асыл тұқымның аяғынан аяғанда, ол құйрықты қасқырға тартқызамын ба?

— Өзімізді құйрықтан тебу көп адамның орындалмайтын арманы!

Тілімді кеш тістедім. Әдет болғасын осы. Аузыма арақ тимесе де, бөтелкеден иә рюмкадан су ішсем болды, қағынып шыға келемін. Бірақ Қиқыматым қиқаятын емес.

— Сендер тебуге, біз тебілуге жаратылған соң солай болады да, — деп кеңк-кеңк күледі.

Екеуміз де жіпсіп, кең отырдық.

— Кеше сөзімді бұзғаным бекер болды.

— Уай, сен де! Бөтелке бәтуаға келуге ғана жарайды. Арақта ант жүрмейді, қызуда қағида болмайды. Ішіп отырғанда айтарыңды айтып қал, бәрін араққа жауып құтыласың. Ертең мақшарға барғанда...

Қиқымат мұнайып, күрсініп салды.

— «Ішкендегі істің бәріне сен емес, ақаң жауап береді», — деп еді біздің ауылдың молдасы, бас жазып отырғанымызда. Ертеректе диуанамен бірге боза ішіпті, содан қалған сөз дейтін. Шиша атаулы сен үшін

— Бір-екі ай созып жүріп табасың ғой бірдеңе ғып.

— Ой, әнеугүні хрустальдап құлақтың құрышын жеп қоймаған соң: «Хрустальға қарық болғың келсе, бокстан абсолютті чемпионға тиіп ал», — деп айқай салғам.

— Ту, сен де. Басқа дүние құрып қалғандай... Қазір қалтанда қырық өтірігін жүрмесе қиын. Бері қара. Мен бір қызық айтайын. Кеше үйге дәл жаңағыдай кірдім. Төртінші кесені орталай беріп: «Бәйбіше, не істегенімді білесің бе? Айтқызбай тапшы, күнім!» — деп күлімсіредім. Катекем беріден қайтты. «Кілемнің ыңғайы бар ма?! Өткенде бір ай ішіп... соңына түсіп дегенім ғой, айрылып қалып едің...» «Кілем деп күйдіреді ғой кісіні!» — Аздап шамданып алып, жайлап қана: «Пөтепкі!» → дедім.

— Көтегі несі? — Катекем шошып кетті.

— Маған жетпегені көтек еді, көтекті мына сендер айтасындар. Мен пөтепкі деймін. — Өстіп бір зекіп алдым да, күрмеліп, икемге зорға келіп тұрған тілімді бұрап-бұрап, орысшасын тураладым: — Путевка!

Әйелім әуелі аңырайып, дем ала алмай қалды. Артынша көзінде нұр ойнап, бетінің, ернінің ұшына мейірім ұялап, орнынан тұрып келіп, тура баяғы қыз кезіндегісіндей сүйіп-сүйіп алғанда, мен... Арақ сасып отырғаным өмірімде бірінші рет ұялып кеттім. Содан ол орнынан тұрып, бұрала басты. «Жылы су дайын боп қалды. Әлгі бір хош иісті ұнтағым бар еді, соны себе қояйын».

Мен мырс-мырс күлдім: «Бәлем, ұнтағың да, жұмсағың да әлі талай менікі болар». Бір уақта қасыма кеп, қиылып тұр: — Папасы, әлгің Алма-Арасанға ма? — Қиқымат деп қарап тұрушы еді бұрын.

— Ауылдан... тойыс, Алматыдан алты адым ұзап көрмеген айналайыным-ай. Алма-Арасанға алу үшін өстіп әркіммен бірге ішіп жүретін кім деп ең мені? Өзі ғой, өзі! Кисловодск!

Ол қуаныштан қып-қызыл боп кетті. Мойнымнан құшақтап, былай, саусақтарымен шашымды тарамдап, ашынамнан ары аялады. — Түсінем ғой, сені жаным. Енді көп ішпеші. Ауырып қаласың ғой. Баяғыда, жана танысқанда, шампан ғана ішіп жүргенде, қандай әдемі едің.

Менің сол кезде былай шыға бере «Рубинға» басынымыды қайдан білсін.

— Шампан секретаршаға жұғын. Өзімен өзін ішу керек. Кілегейдей коньяғың, арқыраған арағың болмаса, сөзің кім, өзің кім? Сосын, бері қара. Бүгінгісі бастамасы ғана. Шеті қолға ілікті, енді содан айрылмай, суарып отырып, суырып алу керек. Бергенін мөрінен, бермегенін көмейінен. Ұқтың ба? Барыңды қалтама сал, тізгінімді тартып, қолымды қақпа. Өзің білесің, курортқа жіберетіндей әкетіп бара жатқан ауруымыз жоқ. Сондықтан қалта керек. Бұйырса, бір демалайық...

Содан шомылдырып, арқамды ысып, тербетіп ұйтатты ғой, тербетіп. Енді, бұйырса, пөтепкінің сылтауы маған біразға дейін әләулай болғалы тұр.

— Әләулайың біткесін қайтпексің? Әләулаймен ішкенінді қалаулаймен құспайсың ба, әйтеуір?

— Шіркін-ай, таза шикі екенсің ғой. Ал, бері қара. Ақыреттік дос болуға, бір-біріміздің сырымызды жұртқа жаймауға ант етейік. Сосын бір сыр ашайын.

— Атамның аруағы атсын! — дедім Қиқыматтың пейіліне тебіреніп кетіп.

— Сыраның салқыны ұрсын! — Ит-ай, шімірікпеді. — Былай. Пөтепкіні мен пәлен жыл месткомның соңынан қалмай жүріп, ебін тауып, әнеугүні қолға түсіргем. Сол күйі сейфімде жатыр. Уақыты қелгенде әкеп беремін. Бейшара бәйбіше местком пөтепкі әпереді дегенді түсінде де көрмейді. Үстіне қосып төледім, осынша уақыт арақ ішіп, ауру болдым деп, қоқыра-

ңылмайсың, жар сүзбейсің — бір. Екіншіден, сыр деген сандықтағы қазына, сатуға болады. Кілтін тапсаң, қып-қызыл пайдаға шаш-етектен батасың. Кеше үндемеген себебім — сен туралы олардың не ойлайтындарын сарқып алу еді. Жарайды, сені қойшы, ертең тіпті, мықтылар туралы да «деп» қою мүмкін. Ондай кезде қапы қалсам, Қықымат болмай кетейін. Керек десең, әңгімеге әуелі өзім түрткі боламын, анда-санда қопсытып, көңірсітіп кою да керек. Қызды-қыздымен біраз жерге барып, шер тарқатысып отырған шөлмек-тестеріме ши жүгіртемін. Жоспардағы жанды көлденең тартып:

— Соның өзі қызық жігіт, — деп қоямын жайлап қана. Бұндайда: «Қызық емес», — деп қолқ ете қалса, шаруасын шалқайтып жіберетініме илана бер. Егер: «Қай мағынада?» — деп қармақ тастаса: «Жалпы дегенім ғой», — деп жұмбақтап, жылыстатамын. Ары қарай қалай жалғастыру жағдайға қарай. Ал: «Несі бар, қызық жігіт болғанда қандай! Оригинальный адам!» — деп есе жөнелсе, мен де құр қалмай: «Оригинальныйын не, гениалный», — деп көпіртіп, құтыла саламын. Кейде амалдап, иіп әкелуге тура келеді — адамның айтқысы келмегенін айтқыза алсаң, айызың қанады. Басталғасын бітті, өзінен-өзі бықсып, қоздай береді, тек қана бірер бөтелкеңмен, бір-екі ауыз сөзбен көсеп отырсаң болды.

— Бөтеннің сырына қол сұғу — еркекке жараспайды. Адамның адамға сенімі, бауырмалдығы қайда? — дедім қызынып.

— Сандырақ... Туғанда бөлек жаратылған соң бірігу жоқ. Әркім өз кәтелөгін қайнатсын. Сенің бауырмалдығың, өкпе, назың кімге дәрі? Көңілден көже қымбат. Мәселен, біреуді шын ниетіңмен жақсы көрдің делік — одан оған не пайда? Ал көңілің селт етпей-ақ қойсын, бірақ қысылып тұрғанында кілем тауып берсен, құның артады. Қарымтасы да қомақты болмақ...

Солай бауырым, сен батырдың тұқымысын ғой, бірақ батырға да жан керек деген. Тіке өзіне қатысы болмаса килігіп нең бар? Әлгі бір әңгіме құлағыңа тиген екен, енді «сендер сөйдепсіндер» деп ешкіммен шатақтаспай-ақ қой. Бер жағыңды беріп, бұрынғыдай алдай сал. Ішін білсін. Біліп ал, бәрін біліп ала бер... Ішкі зарядың молаяды. Атылған снаряд құсап босап қалғаннан сақтасын, he-he-he...

Бірнеше күннен кейін үйреншікті кафемізде бір топ жолдастар кездесіп қалдық. Әрнені айтып әзіл-қалжыңымыз жарасып, дуылдап отырғанбыз. Қыза бастадық-ау деймін, бір кезде әңгіме ауырлап, бірдененің иісі шығайын деді. Біреу бастығының бюрократтығын, біреу көршісінің қырсыздығын көйтті. Әйтеуір кейіпкерлер бейтаныс болғандықтан бейтарап отырғам.

— Қиқымат барып тұрған қырт екен, — деді бір кезде біреуі. Шашалып қала жаздадым. Денемде бір пәле асыр салып өтті. Әйтеуір, жолға шыққан жұдырығымды иіскегенсіп, өз танауымнан қайырдым. «Біліп ал, біліп ал», — деп Қиқымат қақсап тұр көкейімде. Қасымыздағылар «темекің дымкыл екен, сорылмайды» деген күрлы селт етпей, жайбарақат отыр.

Бақсам, Қиқымат қу екен. Оның қызметі өскенін бұл білмей қалыпты. «Алдын ала маған неге айтпайды ол», — деп кіжінеді бұл. Пысық, яғни, арам. Жұмыста абыройлы көрінеді — адал болса сөйтер ме еді? Әркімге жымия қарап жүргені — жағыну деген сол. Үнемі сыйлық алып, алғыс естиді. Қиратып жатқан түгі жоқ, әйтеуір кілтін табады да. Кеше бұл, рас, сәл қызулау, үйіне барып, сыраға шақырған екен: «Ертең жиналыста сөйлеуім керек, кітапханаға барамын», — деп кергіпті. Жиналыста сөйлеп көзге түспек қой тағы да. Кітапханада несі бар оның? Бұл шақырғанда дүниенің бәрін тарс ұмытып, неге ілесе бермейді, ә? Осы тектес бірденелерді шұбыртып барады... Кейбіреулердің айызы қанып, қосыла соғып қояды.

— Жігіттер, тыныш отырсақ қайтеді?

Қолымның дірілдей бастағанын сезіп, тақырыпты жақсылықпен өзгертуге талап қылдым. Бірақ, жиналғандар дәмін енді ала бастаған майлы жіліктен ажырағысы келмеген сынай танытып, қоздырып қояды:

— Айтсын, айтсын. Ызасы өткен ғой әбден. Ау, осында әңгімелесіп, іш босату, шер тарқату үшін жиналдық емес пе?

— Жамандағаным емес, сұқпытын-ақ суқаным сүймейді... — деп қызына түсті әңгімеші. Содан Қиқыматтың түрі, бойы, денесі, жүрісі, күлкісі — бәрі де жексұрындық белгісі ретінде жан-жақты бейнеленді. Ен соңында қайран менің досым Қиқымат дүниеге келгеніне, жер басып жүргеніне жазықты болғанда, шарт кеттім:

— Қиқыматта не әкеңнің құны бар, ей? Әнеугүні ғана бірге сыра ішіп, іңірде жылап қоштасып едің ғой. Осыныңды көзіне неге айтпайсың?

Әуелде анау сасып қалды. Бір кезде бүкіл ұятсыз қажырын жинап: «Сенің жұмысың қанша?» — деп балағаттасын келіп. Менің сырымды біліңкіремейтін еді, байғұс. Қасымыздағылар лаң туып келе жатқанын аңғара қойып, жым-жырт тына қалған. Төңіректі енді не болар екен деген әуестік жайлағанын бүкіл денеммен сезіндім де, барлығын жиып-теріп, таразының сол жақ табағына тастап жіберіп, нар тәуекелмен жалғыз қалғанды хош көрдім...

Шартпа-шұрт салысып қалдық. Екі айналуға келтіргем жоқ. Әп-сәтте жидек жегендей болып шыға келді. Сол кезде Қиқыматым кіріп келсін.

— Тағы да бүлдіріп жүрсің бе? — деп келе маған дүрсе қоя берді.

— Әдеті ғой бұның, — десіп жатыр біреулер.

— Сен-ақ осы... — деп ренішін шұбыртты Қиқыматым,

— Сен туралы мынау деп қойып еді, — деп біреу хабарлады.

— Әй, қойшы соны. Босқа арамтер болып. Пікір айтқаны үшін әркіммен жауласа берсең не болмақ? Дей берсін, сенің нең бар? Шырық бұзбасаң, ішкенің бойыңа сіңбей ме?

Қиқыматым қоңқылдап, жер-жебіріме жетсін. Қасымыздағылар да оны қостап, қауқылдаса жөнелді. Күйіп кеттім. «Пікір» дейді ғой... «Әй, атаңа нәлет, ақыры абыройсыз болғасын, біржола жалаңаш қалайын», — деп, Қиқымат досымның безерген бетінен айдап кеп жібердім. Столдың астына сырғанап кеткен ол тоқтағанша, есіктен бір-ақ аттым. Ақыры бітіретін іс қалған жоқ, бір топ мәліш мен сияқты көкжалмен төбелесіп жарытпасы кәміл.

Далаға шыққанымда кешкі самал бетімнен аялай сипады. Жарықтық табиғат бәрімізге бірдей ғой. Өзіммен-өзім оңаша тұрып, әлемге көз салдым, ауыр ойға шомдым. Әлгілердің мені, асыл қанның соңғы тамшысын сырттай келістіріп жатқанына ішім удай ашыды. Сондай мәліштердің де еркекпіз, ерміз деп атқа мініп жүргендеріне зығырданым қайнады. Менің жүрегімді көзір тұзымен ұрып жіберген Қиқымат көзіме елестегенде, қалш-қалш еттім. Кенет, батыр атам есіме түсіп кетті де, бейуакта еңіреп тұрып жыладым.

БӘКІ

Біздің бір жолдасымыздың аңқаулығы арамызда аңыз болып кетті. Қалбалақтап, не нәрсеге болса да аузы аңқиып, көзсіз сене беретін. «Қайрат» «Спартакты» жиырма бес те бір ғый қиратып салды», — десен, бөркін аспанға атып, жуып жіберетін. «Кеше түнде Қара теңіз құрғап қапты», — десен: «Апырмай, биыл барғалы жүр едім, суына шомылып, жағасында аунап-

қунап жату бізге бұйырмаған екен», — деп уайым қылушы еді.

Аңқаулығына қарай: «Ашық ауыз Аңқабай», — деп келемеждеп жүрдік те, ақыры азан шақырып қойған атын сызып, Аңқабай атап кеттік. Зілсіз қалжыңға айналдырғаным болмаса, өз басым оны жақсы көретімін — қалай дегенмен, аңқаулық пен арамдық ұялас бола алмайды ғой.

Бір күні жігіттер жиналып отыр едік, Аңқабай жап-жаңа бәкісін көрсетіп мақтанды.

— Бәкің бәкім-ақ екен, — деді Қиқымат бәкіні ары-бері аударып-төңкеріп. Тырнағын сызып, жүзін тексерді: — Нағыздың өзі. Сый қонақ болып отырғанда бас мүжуге лайық. Әй, осы маған жарасады.

— Жо-жок, атама, — деп бәкісіне жабыса кетті Аңқабай. — Өзім Қапқазға қыдырып барған құдамнан қолқалап зорға алсам...

Қиқымат бәкінің бұйырмасын байқаған соң, тісін шұқылап сәл отырды да:

— Жарайды, жалбандамай қоя тұршы. Көлденең көк аттының шаужайына оралатын мені кім деп ең? Менде де құда бар, керек болса, Қапқазға жіберіп, мен де алдырам. Өзіне құт болсын. Бірақ мұндай бәкіні құнын кетірмей, сәнімен ұстау керек. Бәйбішеңе бүліштен қын жасатып ал. Дүйім жұрттың ортасында отырғанда, қалтаңнан алып... былай... бабымен қынынан суырсаң, даражан артады.

Аңқабай елп ете қалды. Елдің бәріне тәлкек болып, төменшіктеп жүруші еді, енді солардың бірінде жоқ бәкісі арқылы теңесіп қалатынына қуанып кеткен сықылды.

Екі күннен кейін біздің үйде тағы кездестік.

— Қиярыңды турамай әкелші, — деді менің әйекеме Аңқабай. Қоқиланып отыр.

Қияр да келді. Аңқабай жан қалтасынан қан қызыл бүлішін шығарды. Әдемiлеп-ақ тіктірген екен. Бел-

беуі бар. Қиқымат тәсілмен, созып-жазып, баптануға тырысса да, асығып-аптығып, қолы дірілдеп кетті. Ақыры шық еткізіп ашып, жеңін түріп, «бісімллә» деп қияр турауға кіріскенде, Қиқыматтың көзі лайланып барып орнына келді.

— Қынабың тәуір-ақ екен,— деп күңк етті ақыры.— Бірақ қияр турап бәкіні де қорламау керек қой. Осы сендерде қасиет қалмаған ба деп қорқамын.

Өзіне ғана тән машығымен бәрімізге мат беріп алды да:

— Ал, енді, бәкінді бұдан да құлпыртамын десең, сабын ойып, алты жерден тас қондыр. Содан кейін шалқасынан түспегенді маған жібер.

Бір жұма өткен соң Аңқабай аңқытып келіп бізді тапты.

— Қалай? — дейді бәкісін жылтындатып. Баданадай тастары жарқ-жұрқ етеді. Таң қалысып, жабыла мақтап жатыр едік, Қиқымат тағы бірденені қоңырсытты.

— Әй, саған сенім жоқ. Жаңғалақтау едің, осы бәкің өзіне бұйырса жақсы болар еді.

Әжептәуір уайым қылып тұр. Аңқабай аузын ашты да қалды.

— Ойбай, Қақа, енді... былай... байқаймыз ғой...

— Байқаймызың бәкі болмайды. Баяғыда дүкеннің бір басына бүмәжнегінді қалдырып, екінші басын аралап кететін аңқауым сен емес пе едің? Тілімді алсаң, былай ет. Мына шығыршығыңа күміс шынжыр тағып ал. Баяғының қалта сағатын білесің ғой, сол құсатып бір жеріңе байлап алсаң... ұры алмайды, ішкен жеріңде қалмайды. Шынжырын жарқыратып, түймеңе іліп қойсаң, дұшпан көз болады.

Аңқабай бәкі салған қалтасын сипай-сипай кеткен.

— Мынауым күшті болып кетті ғой, — деп бір күні жетіп келіп желпінді. Сала құлаш күміс шынжыр омырауында жалт-жұлт етеді.

— Мұндай дүниені жақсылап жумау обал. Кәне, шығарыңдар, — деп Қиқымат үш сом суырды.

Гуілдеп кеттік. Қараңғы түсіп, шам жанды.

— Әкел, — деді Қиқымат. — Шам жарығында жылтырақ атаулының құтырып... тойыс, құлпырып кететіні бар.

Шынында да, бәкісі құбылып, ойнап тұр.

— Так, — деді Қиқымат көзін жұмып-ашып. — Мұндай бәкіні адам баласы ұстап көрмеген... — Мадан ханның гауһарын салмақтап тұрған Аяз биден бетер толқып, түсін мың құбылтты. — Бірақ дерті бар, бәкің ұзаққа бармайды.

— Неге? — деп шу ете қалдық. Анқабай ұшып кете жаздады.

— Сәбәбі... — Қиқыматтың көзі жарқ-жүрқ етіп, жүгіріп жүр. — Сабы нашар. Бұл күні жұрт зергерліктің қадірін кетірген ғой. Зауытта зергерлікке орын жоқ. Әйтпесе, мынадай бәкіге осындай да сап жасай ма екен?

— Несі бар, әп-әдемі сап қой.

— Әдемілік әл болмайды. Пласмассының жайы белгілі. Ұзамай қопсып, темірінен ажырайды да қалады.

— Енді қайттім... Қақа-ау?

— Саспа, бала. Алдын алсаң түк те етпейді. Бұны тесіп алтын сыммен зерлеп, өріп тастауға да болар еді. Бірақ ол қиын.

— Е, мейлі. Бәкім үшін бәріне дайынмын. — Анқабай қызынды.

— Тоқта-тоқта. Тағы бір төте жолы бар. Май шыжырып, малып алсаң қатып кетеді.

— Еріп кетпей ме екен?

— Қиыстырасың-ау, Қақа...

— Сендер білесіндер ме, мен білем бе? Осы талайың менің ақылымның арқасында айықтырғыштан аман құтылып едің, білгіш боп қапсындар ғой бүгін.

Бұнысы рас болғасын үнсіз қалдық.

— Анау-мынау емес, кәдімгі қазақы қойдың таза құйрығын шыжғырып, әбден күйген кезінде мала қою керек. Сонда пласмассысы тас болып қатып қалады. Құйрық майдың қасиетін білмейсіңдер ғой, өңшең есірік.

— Құдалыққа барғанда бауырға қосып асағанға не жетсін!

Мұны айтқан жігіт күрсініп қойды. Қиқымат оған тұқырта бір қарап, сөзін сабақтады.

— Қарыннан басқаның қамын ойлаушы ма ең сен? Құйрық дегенің әрі шипа, әрі зергерлер үшін таптырмайтын нәрсе, — деп, оның қасиеттерін шұбыртқанда, бәріміз де құйрықты жегенге мәз болып жүргенімізге ұялып, үйге қайттық.

Ертеңіне түрі әлем-тапырық болып, алқынып Аңқабай жетті.

— Оу, не болды?

— Бәкім, бәкім... — дейді міңгірлеп.

— Жоғалтып тындың ба ақыры, — деп Қиқымат шұйлдікті.

— Сенің айтқаныңды істеймін деп... Оңбаған екенсің.

— Әй, әуелі сыра ішіп, салқындап ал. Сосын, тісіңнің қанын жақпай, жөніңе көш.

— Танертең тұра сала базарға тарттым. Таласып жүріп бір шалдан тұтас құйрықты әрең алдым. Бағасы удай екен. Үйге әкелген соң түгел турап, шыжғырдым да, күйе бергенінде бәкімді ішіне салып жібердім. Біраздан соң суырып алсам... Міне...

Кешегі көз тартатын сиқы жоқ, жалаң темір қалыпты. Жігіттер не күлерін, не күлмесін білмей булықты да қалды.

— Әй, — деді Қиқымат беті бүлк етпей. — Осы сенің бәкіне жаны ашыған мен емей кім? Өзіннен көр. Ит-ау, мен айтты екен деп далбақтай бересің бе? Берекесіздеу екенді баяғыда білгем. Басында айттым

ғой, бұл бәкі саған емес, маған жарасады деп... Енді екеуімізге де жоқ.

Жігіттер алқынған Аңқабайға басу айтып, аяғын күлкіге ұластырып, тәлкек қылды. Неге екенін білмеймін, мен күле алмадым.

ПОЭЗИЯНЫҢ ПАЙДАСЫ

— Өткен жолы бажамның аулына бардым.

Қиқымат бұл хикаясын бабымен бастады.

— Тегіннен-тегін қыдыратындай бажам мен балдызымды қай бір сағынып, еметайым езілді дейсің, соғымның қамы да баяғы. Бажам бас бұғалтыр еді, қолынан біраз нәрсе келетін. Бірақ бұл жолы: «Тексеріс көп, кәңтірөл күшті», — деп жасқаншақтап отыр. Сендердің сыбағаларың деп желкілдеткен бір жәшік чех сырасы мен бес бөтелке «Пшенишнимен» де қайран болмай ішім удай ашыды. Деректірмен бұрын дәмдес болғанмын, бірақ қанша жұқалатсам да, жақауратып, жолатпады. Анысын андиын, ұңғыл-шұңғылын қазайын деген ниетпен бажамның үйінде бүк түсіп жатып алдым.

Ертесіне бажам әбігер болып жүр. Бақсам, ауданнан хабарлапты, астанадан бір беделді ақын келген екен, осы ауылға соқпақшы. Бастық түсте өз үйінде күтіп, кеш салығын... салмағын бажама салған көрінеді. Бажам балдызыма қамдануға бұйырып, құрметті қонақпен қыдыруға кетерінде маған жаутаңдап қарап еді, осы кеште тағы бір нар тәуекел жасауға бел бұған мен: «Қорықпа, масыл болмаймын. Ауылдың ақымақтары... аңқылдақтары ақынмен сөйлесіп жарытушы ма едіңдер. Мен мәдениетті астаналықпын ғой, сендерге жөн-жоба үйретейін», — деп шалқайдым...

Кешкілік тобымен сау ете қалды. Мұнтаздай болып отырған мен маңғаздау қарсы алдым. Ауылдың атқа-

мінерлері домаланған біреудің асты-үстіне түсіп, өліп-өшіп барады. Ақын деген жарықтықтарды талай көріп жүрген өзім былқ еткен жоқпын...

Бірде тобымызбен сыраға барғанымыз есімде. Таңдай жібітіп, құрт тістеуге енді жараған кезімізде, Анқабай: «Ой, мына ақындар қайдан жүр?»— деп лып етіп ұша жөнелді. «Далада жатқан не қылған тегін ақын бұл». Қарасам... Дәретхана жақта шашы алба-жұлба, дударбас екеу тенселіп тұрған. Соларды ертіп келді. Бізге бәрібір, жапырласып таныса қалдық. Көздері домбығып, еріндері жарылыңқырап кеткен екен. «Әй, сірә, өленнен гөрі бастарынды көбірек жазасындар-ау», — деп ойладым ішімнен.

Біраз жерге барып қалсақ керек, жігіттер дуылдап, футбол жайын ары қазды, бері қазды, сөйтіп, «Қайраттын» жетпіс жетінші атасына жетіп қалған кезде үндемей тұрған ақындардың біреуі түйеден түскендей дүңк етті:

— Осы мен ақынмын ба, жоқ па?

«Ақын емес те ақын болады екен-ау, ә?» Танданып, бетіне қарасам, көзі кілегейленіп кетіпті. «Жоқ» дегеннің жағасынан ала кеткелі тұр. Бәтшағар, бәле туып кетпесе не қылсын... айбар болатын қасымда сен де жоқсын... Әжептәуір қауіптендім.

— Сен гениальный ақынсын!

Анау пошташының пәселкенің құйрығына мөр басқанындай ғып сарт еткізді. Бірінші дударбас көзіне жас алып, бірер мүйіз мөлііп тұрды-тұрды да, бір кезде бас салып, бәрімізді жағалай сүйіп шықты. Ерні көнектей неме екен, жарты бетімді алып кеткендей болды. Мол жаратылған тегін дүние еркіне... тойыс, ерніне тигесін аясын ба, армансыз сілекейлеп, айғыз-айғызымды шығарды. Сөйтті де: «Аға, сіз мені білесіз бе?» — деді. Өмірімде бірінші рет көріп, атын жана естіп тұрсам да, пәлесіне қалып нем бар?

— Иә, айналайын, көптен білемін. Тіпті өлендерің-

ді де жаттап жүремін. Сені білмейтін адам бар ма қазір? — деп көпірте салдым. Дударбасым дүрдіп: «Аға, сен де мені сүйші», — деді қиылып. Топ алдында еруліге-қарулы қылмасан ұят... Ай, атаңа нәлеттің ұстаған жерін қарашы... амал жоқ, мен де ернімді такай бердім. Ырымын жасап, құтылмақ болғанмын, қайда-а!

Мойнымнан тас қып құшақтап, қатты да қалды. «Аға, мені жақсы көресіз бе, жоқ па?» — деді қадалып. Өмірі біреуге: «Сені жек көремін», — деп ашып айтқан пенде емеспін ғой, өзің білесің. Өйтіп жау көбейтетін жаңғалағың мен емес. «Иә». Тұншыға сыбырладым. Онысы аздай-ақ: «Міне, қараңдар, ағам мені қалай жақсы көреді», — деп жар салсын. Ақыры алты рет «шолп» еткізіп, зорға құтылдым.

— Қазір мен өлең оқимын.

Жұлқынып, қыңғыр-қыңғыр етіп бірденелерді шұбалта жөнелді. Біз дабырлап, қолпаштаған болдық.

— Әнеки — деді әлгі әлдекімге кіжініп. — Көрер ме еді, естір ме еді осыны! Тоқта-тоқта, менің ұлы ақын екенімді дәл таныған сен де ұлы ақын боласың! — деп, қасындағысына жабыса кетті. Содан екі дударбас құшақтасып алып ал жыласын. Жабыла жұбатып, зорға айырып алдық. Есі кірді-ау деймін, екінші дударбас тілге келді.

— Сіздер түсінесіздер ғой, ақын болғасын қиын. Ақын деген нәзік, ерекше ерке халық. Еркелете білмейді ақындарды жұрт. Мойындамайды бізді. Талантты көре алмайды, қызғанады. Ау, айтсандаршы ағайын аналарға!

«Аналары» кім екенін білмесем де, өзіме қарап бақырайып тұрып алғасын, сытылып кетуге тура келді.

— Жарайды, айтайын.

— Міне дұрыс. Айтыңыздар. — Бірінші дударбас разы боп калды. — Күйдірді әйтпесе. Осы, соларға ерегіскенде, тап қазір қол ұстасып өле қалайық па, бәлем?

«Өрем қап!»— дедім мен ішімнен.

— Ойбай, тоқтандар! Сендер әлі елге, поэзияға керексіңдер. Тоқтандар. — Аңқабай аңқылдап арадан килікті.

— Жоқ, ерегіскенде... жібер.. тура машинаның астына түсеміз.

— Жігіттер, жігіттер, қойындаршы, өлмендерші! — Бейшара Аңқабай, ақ көңіл ғой байғұс, еңіреп жылап жіберді. — Ау, Қақа, қой деңізші мыналарға.

Амал жоқ тағы араластым.

— Әй, бауырларым, бір ашуларыңды беріндер, біреулер қол шапалақтамағанға бола асыл өмірлеріңді қиясыңдар ма? Қарапайым оқырман, мына біз мойындасақ болды емес пе? Сендердің бізге сырбаздықтарың қымбат.

— Міне, ел таныды, мойындады деген осы. — Бірінші дударбас қайта елірді. — Бүгін біздің күніміз, бұндайды жумауға болмайды.

Қалталарын ары-бері ақтармалап, тиындарын құрастыруға айналды. Маған жаутандап қарап қояды.

— Көпке әуре болмай-ақ қойындар, сыра жетеді, — дейді көз жасы құрғап, енді адам болған Аңқабайым. «Атаның басы, — ішімнен күліп алдым, — саған сыра жеткенмен, бұлардың тиыны сыраға жетпейді». Екеуінің де көкейін қапысыз танып: «Ай, атаңа нәлет, түгім кетпес, ақырына дейін сынап бағайын», — деген қорытындыға келдім.

— Ау, бұларың болмайды. Жумақ бізден. Сендердей керемет талантты ақын інілермен бірге болу құрметін әркімге жазбаған.

Қалтама қол салып, Аңқабайды «Вермутқа» жүгірттім.

— Аға, сіз ғажайып адамсыз. Нағыз ақынжанды, жомарт, серісіз. Егер өлеңді, ақынның жанын сіздей түсінсе ғой, анау пәленшеев, түгеншеев деген сыншы-

лар. Сіз кұсап еркелетсе ғой бізді. Сіз... сіз-з-з, — деп, ышқына ұлып-ұлып алды.

Содан не керек, өз басымнан бұрын-сонды байқамаған талай қасиеттер табылды. Осы күні не онай, жомарт, сері атану онай. Қатекеннен қымқырып қалған, пөтепкінің жолына қиған теңгелерден жұртқа көрсетіп тұрып, аямай шашып жіберіп едім, «бір тойған шала байлық» дейтін қызбастар қауқылдап, барлық игі қасиетті маған үйіп-төгіп, «Қақалап» құлдық ұрды. Көрдің бе, сен болсаң «бетімнен сүйші» дегенде сүйкеп жіберіп, құйрықтата қуар едің. Ал мен «Вермутыммен» көл-көсір жақсы, ат жинап алдым. Ол екеуі ертең төртеуге айтады, сөйтіп, ақындардың арасында «сауатты кісі» деген дақпыртымыз, аздаған абыройымыз болады. Пікір тарата білу керек, бауырым.

Аңқабайдан үйге келе жатып, жөн сұрасам, олармен өткенде сырахананда танысыпты — газетке суретімен шыққан өлеңдерін жуып, әркімге бір көрсетіп, дінгірлеп жүр екен. Сөздері түгілі, суреті де тасқа басылған тірі ақынды тұңғыш көрген Аңқабайым, әрине, аузын ашқан да қалған. Бақсам, біреуі бірнеше кітабы бар, шатақ... шатпақ шығарғыштың өзі де, екіншісі соның журфакта жеті жыл оқып, үшінші курсты жана тамамдаған пікірлес жолдасы әрі шәкірті екен. Солай, бұл ақын деген берекесіздерді бұрыннан суканым сүймеуші еді, ішім сезеді екен сөйтсем. Ел аман, жұрт тоқтағы сиықтары анау, қайтіп оңсын. Солардың ұлылықтарынан, шатпақтарынан маған не пайда? Сонша несіне міндетсіп, несіне жетісіп, ұлылыққа таласып танауларын көтереді екен бейшаралар.

— Ондай-ондай басқаларда да болады, — дедім Қикыматты тыйып тастағым келіп. — Бір рет көзіңе түскен екен, неге теріс қарайсың? Көңілдері шалқып, лепіріп кеткен шығар...

— Қойшы соларды. — Қикымат қолын бір сілтеп, сөзін соза берді. — Шетінен мәжнүн, дүңгәнә, данғой

бұлар. Бәрі де бір адырдың аны ғой, бажам үйінде қонақта болған ақыныма да солай қарадым. Бақсам, бұнысы әжептәуір адам екен. Беделі де біраз бар сияқты. Елірмей, сімірмей, сыздықтатып қана сызылып отыр. Сөздің майын тамызып, әдемілеп-ақ сөйлейді. Ал қасымыздағылар... Тонмойындау, доғал біреулер болады ғой. Мына ауылдың атқамінерлері тап сондай екен. Сызу мен қызудан қайтып, мықтағандары бір-екі мақалмен тынып, мыңқиып отыр. Өзің білесің ғой, мен аздап бірденелерді шолып жүремін. Солардың айтқанына ілесейін, дүниені түсінейін деп миымды ауыртпаймын, әрине. Аздаған ақылым да жетеді. Бірақ, біреулермен араласа қалғанда, мәслихатқа жарамаған жаман. Интеллигент атымыз бар, «сауатсыз екен» деп ешкімнің кемсітпегені абзал. Сондықтан, жазғыштардың кең таралған терміндерін біліп алғанға не жетсін. Мысалы, «уақыт тынысы», «замандастарымыздың күрделі жан-дүниесі», «терең ойлы, кең қарымды», «дәуірге лайық», «жоғары денгей», «бейнелі, күрделі шығарма», тағы басқа пәлен-пәштүген кезекші сөздер кәдеге жарай береді. Әбден жалықса да, өзіне арнап айтсаң, еріп жүре бермейтін есер жоқ. Қысқасы, соларымды тұздықтап, дәмдеп көсіліп-көсіліп алып едім, бәрінің беті бері қарады. Шөпшектің мен жақ шеті кеуіп тұрғанын аңдай қойып, енді жақсылап тұрып бір от тастап жіберуді ойластыра бастадым.

Байқасам, ақын болған да жаман емес сияқты. Қәтелөгі істейтін кісіге, — Қиқымат сұқ қолымен кеңірдегін қиды, — былай жүріп-тұруға, ішіп-жеуге болады екен. Өйткені, жұрттын көбі елпілдеп, бірге суретке түсіп, «тарихта қаламыз» деп гуілдейді. Миымды қажанған мәселенің кілтін лезде таптым. Қалайда дәл қазір ақынның оң қолы бола қалуым керек, сосын бітіп жатыр.

Содан, мақтаған кезімде мас ақындарымның қалай қуанғаны есіме түсті де, басыма гениальный ой келді.

«Осылар шетінен мақтан сүйгіш, есер еді ғой. Мен сені бір мақтап көрейін». Бағанадан бергі сөйлегендер: «Атақтысыз, өлендеріңіз көпке мәлім», — дегеннен аса алмай, жеңілден қайтқан. Ақыным алғыс айтқанмен, қыбы қанбай, місе тұтпай отырғанын, әрине, ол тоңмойындар қайдан білсін.

Бір реті келгенде бажамды оңашалап жіберіп, өтініш жасадым.

— Әй, мына кісінің кітабы бар ма сенде?

— Бұрын жоқ еді. Жаңа кітабына қолтаңба жазып берген. Міне, қарашы, қалай?

Бажам бөсе жөнелді. «Бауырым бәленшеке!» Осылай бастапты да, бажамды бала күнінен білетіндей-ақ, ой бір есіпті. Керек адам ғой, бажамның көңілін қалдырғым келмей: «Дұрыс, бауырың құтты болсын», — деп құттықтап құтылдым. Оңаша қалғасын, кітапты ашып жіберіп, ең сүбелісі-ау деген екі шумақ өлеңді сегіз қайтара оқып, жаттап алдым да, отыра қалдым.

Күткенімдей-ақ, маған да сөз берілді. Ақынымды Алатауға бір теңеп алып, соны айналып-айналып келіп:

— Аға, біз қарапайым еңбек адамымыз, көп нәрсені біле бермейміз, әрине. Көп оқуға қолымыз да тимейді. Бірақ мен сияқты еңбекші інілеріңіз сіздің поэзияңызды, сізді сүйетініне мен кепіл, — деп бір қол шапалақтаттым. Керек жерінде менің қалай мақамдайтынымды өзің білесің. Сосын толқыған болып, саусақтарымды дірілдеттім, бірақ табиғи дауыспен: — Ал, ағайын, өлеңнен күдіретті, одан үлкен өнер жоқ. Сол өлең үшін алайық! Мен сөзімді біздің бір ел мойындаған ұлы ақынымыздың, аты ойыма түсіңкіремей тұр, өмір мен өлең жайлы жазылған мына бір жырымен аяқтағым келеді! — деп жаңағы жаттағанымды періп кеп жібердім. Ел ду ете қалғанда, ақыным орнынан ұшып кете жаздады.

— Сол... — Даусы дірілдеп, еріндері құрғап кетті. — Сол... ақын мен ғой!

«Ұлы» деген сөз көмейінде тұншыққанын аңғару үшін, әрине, мен болу керек.

— Айналайын, Қиқыматжан, мың да бір рақмет!

Мені мақтап, біраз жерге апарып салды. Қоярдақоймай қасына шақырып, төрге отырғызды. Қиқымат болып босағада қағажу көріп отыр едім, әп-сәтте «Қа-қаң» болып, қақ төрде қасқайдым. Бастықтардан бастап, бажама дейін бәйек болып жатыр.

Ақыным мен үшін және мендей адаммен бажа болған бас бұғалтыр үшін бір тос көтерді.

— Қиқыматжан секілді көкірек көзі ашық жандарды, ел басқарып жүрген азаматсындар ғой, қолдау керек, — деді бастықтарға қарап. Бұл сөзімен қолыма көзір тұзын ұстатқанын шалқып отырып, өзі де байқаған жоқ. Бұйырса, Алматыға келгенінде деректірді мына ақынмен бірге үйге шақырып жіберсем, бірталай жыл соғым қамымен жүгірмейтін болармын. Бажам да бүгежектеп, бұрынғыдан бетер асты-үстіме түседі. Бұл ауылдың тізгіні енді біздің қолда...»

Әлгі тосымнан кейінгі энтрактіде ақыным мені қолтықтап, әрлі-берлі жүрді. Мен де қапы қалмай, бағып тұрмын — ауылдың атқа мінуге жарағандары бізге қарап қапты. «Дәл қазір бәрің де Қиқымат болмағандарына өкініп тұрсындар-ау», — деп күлдім ішімнен.

— Айналайын, Қиқымат, сен сауатты азамат екенсің ғой. Өздеріңдей жігіттердің көп болғаны абзал. Иә, айтпақшы, біздің бір ақын ініміз — атын айтты — сен туралы: «Поэзияның білгірі, ақындарды хан көтеретін серінің нақ өзі», — деп жақсы пікір айтқаны енді есіме түсті. Бәсе, атың таныс көрініп еді.

Менің көз алдыма тәлтіректеген дударбастар елестеді, салтақ беттің дәмі келді ауыма. Тыжырынғанымды байқатпай түкіріп тастадым да, ілтисап білдірдім.

— А-а, кім бе, ой, ол ағып тұрған ақын ғой. Өзі бір ибалы, мәдениетті жігіт.

— Дұрыс, айналайын, ақындарды сыйлаған адам нағыз азамат, — деп арқамнан қақты. — Өзіндей жақсы жігіттерді ұмытпаймыз, жақсы жерлерде, топ ішінде айта жүреміз....

...Темірді қызған кезінде соқпасам, Қиқымат боламын ба, қонақтар тарқарда деректірді шығарып салып тұрып, тағы бір дөнгелетіп көріп едім, домаланып түсті. Жасының үлкендігіне қарамай, кішірейе қалыпты. «Қайран, Қақа, отырыстың шырайын кіргіздіңіз ғой. Сіздің бұндай екеніңізді кім білген?! Ертең әмір қыламыз, бір жылқыны қимай не қара басыпты? Қазына нарқы су тегінмен бір», — деп қарқ-қарқ күлді..

Есік алдында бажам буына пісіп тұр екен.

— Біздің үйдің, менің беделімді бір өсіріп тастадың. Сендей бажам барда ауылдың қай баласы маған иіліп сәлем бермес екен, бәлем. Рақмет саған. Соғым болмағанымен, сорпаңа жарар, байлаған құнан қойды сойып ала кет ертен...

Бұл сөзі құлағыма жағып кеткесін, мен де ыңғайына жығылып, бажамның бетін айналып шықтым. Солай, бауырым, поэзияның пайдасын көрдім, сөйтіп. Бұл өлең дегенің ебін тапқан кісіге сауын сиыр екен ғой. He, he, he...

ЖАНСЫЗ

— Иә, жаңа бастық қалай? — деді Қиқымат хал-жағдай сұрасқаннан кейін.

— Ой, бастығы бар болсын...

— Е, не болып қалды, батыр? Тағы да жүздетіп барып па едің?

— Құлқыннан қайтпасаң Қиқымат боласың ба сен? Адам күйіп тұрса...

Қиқымат қалтасынан қымбат темекісін шығарды.

— Жай айтқаным ғой. Кел, асықпай шылым тартып ал, пербінді басады.

Бұрқыраттық келіп. Булығып мен отырмын, құмығып Қиқымат тұр.

— Дәу де болса, батырлығың ұстап кетіп, бағына қоймағансың ғой, — деді бір кезде.

— Бағынбағаным рас. — Мен серпілдім. — Бастықпын деп басынбай, жөнімен жұмсау керек қой адамды.

— Бастықтың жұмсағаны жөнсіз болмайды өмірі. — Қиқымат қиқылдап күліп алды. — Айтты, бітті — заң. Неше батыр болсаң да бағынбағанда қайда барасың?

— Жұмыс бабымен болса амал жоқ, әрине. Бірақ жұмсағыштың жүгіріндісі бола алман! Тыңда, ендеше... Жаңа бастық бір күні мені шақыртты. Арсалаңдап жетіп барсам, абажадай столда дөңкиіп отыр екен, обалы керек, сәлемімді түзу алды. «Төрлет», — деп майлы алақанын кең жайғанда, жұмсақ креслоға күмпете қалыппын. Басекең жылы-жылы сөйлеп, іші-бауырыма кіріп барады. Көңілім еріп, буылтық-буылтық бетіне дейін бұлтиып, көзіме сүйкімді көрінді.

— Иә, естіп жатырмын, бұрынғы ағаңмен онша болмаған көрінесің. — Онымен қырбай екенімді қайдан біліп қойғанына таңданып үлгергенімше: — Әрине, оған сен кінәлы емессің, — деп түзеп қойды. — Әділет үшін айтысқандарды ұната бермейді қазір. Сенің турашылдығың, адалдығың жағады маған. Бірақ маңдайды тасқа ұрып алмай, абайлап, ақылмен істеу керек, батыр-екесі. Сен болсаң, бұрынғыны жиналыста сойып салыпсың. Жалтару, айналып өту — қорқақтық емес, оны қазіргі тілде әдіс дейді. Міне, саған осы жетпейді.

Басекең темекі тұтатты да, қайтадан күніренді.

— Анау «досыңнан» «жақсы мұра» қалған жоқ. Аядай кәлектіп алтыбақан алауыз. Пыш-пыш сөз, домалақ арыз. Бір-бірін мұқатуға, аяғынан алуға, өсіруге емес, өшіруге даяр. Қызметті қаңтарып тастап, бұрыш-бұрышта екеу-екеу күңкіл. Ол аз болғандай бастықтарды, тіпті мына м-е-н-і анекдот қылады, қарсы пікір таратады, топ құрады. Бұған төзуге бола ма, ә?

— Еш болмайды, басеке. Тыйым салу керек.

— Міне, екеуіміздің ойымыз бір жерден шықты. Бери қара. Шырағым, өзің білесің, жұмыс басты адаммын. Жалпы жұмыс уыста болғанмен, олардың әр қайсысының не ойлап, не деп жүргенін бағып отыра алмаймын ғой. Сондықтан екеуіміз бірлессек қайтеді? Соларды сен өз қолыңа алсаң?

Басекең тершіп, бет орамалымен жүзін сипады. Семіз көздері шарасына сыймай, сыздап барады.

— Енді... Мен өзім өсек-аяң, қулық-сұмдықты жек көремін. Ондаймен айналысатындардың өз обалы өзіне. Ресми жағын реттесеңіз, аузына ие бола алмай, ауа жайылғандарды мыштай ғып берейін.

Жұдырығым... менің жұдырығымның көлемін өзін жақсы білесің ғой... басекеңнің столын жаншып барып, абырой болғанда дыбыссыз тоқтады. Көз майы тартылды ма, әлде шарасы үлкейді ме, әйтеуір оның жанары жүдеп, шүңірейді де қалды. — Өзім де сенің әділетсіздікке төзбейтіңді дәл таныған екенмін, — деді есін жиып. — Бірақ бұл әдісің жарамайды. Біздің міндетіміз тиісті қызметке жауап беру ғана емес, қарамағымыздағы адамдарды тәрбиелеу. Ол үшін әркімнің бойындағы кеселді дәл табуымыз қажет. Жамандықпен күрестің әдісі сан алуан. Оның қай түрі болса да дұрыс — өйткені әділет үшін. Сондықтан сен ешкімге соқтықпай-ақ, жиналыста ешкімді сойып салмай-ақ, көрген-білгенінді ақырын ғана маған сыбырлай салсаң, дерттің алдын алып, ем-дом қолданамыз ғой. — Басекең демігіп, түрі тарғылданып кетті. — Сен мені дұрыс түсін, шырағым. Бұл анау-мынау емес, әділет үшін күрестің ең мықты әдісі.

Бұндайды адам баласынан естіп-көрмеген және күтпеген мен сасып қалдым. Онымды өзінше жорыған басекең қайта күшейді.

— Алмақтың да салмағы бар, еңбек ет те міндет ет деген. Елеусіз қалдырмаймыз. Осы, ана местком жігі-

тің сырдаң... — деп сөз аяғын жұтып қойды. Есіктен орынбасар кіріп келе жатыр екен.

— Ал жақсы, іске сәт.

Басекен біткен шаруадай бұйыра сөйледі. Қысылтаянда не болғанын әлі жөндеп ұға алмай, орынбасардың көзінше ештеңе дей алмай шыға жөнелдім.

Шыға сала басыма сақ ете қалды. «Менің онда алты аласы, бес бересім жоқ, бәрі де әділет үшін», — деп кеңірдек керу арызқой атаулының желеуі екенін білетінмін. Әлгі мес қарын мені кәдімгі қолжаулығы, тыңшысы қылмақшы. Қап, бәлем!

Қалшылдап, терге малшындым. Өзің білесің, өмірі ешкімге сатылып, ешкімді сатып көрген емеспін. Орынбасар шыға бере, ентелеп кіріп барғанымда, басекен шошып кетті. Танауым желп ете қалса керек. Біздің танау желп ете қалғаннан кейін шаруа қиын екені саған аян.

— Шырағым! — Баса-көктеп, қаһарланып айттым. — Мені шешем өсекші болсын деп туған жоқ!

Басекен құп-қу болды. Айдың, күннің аманында зілденіп, креслоны ойып жіберердей боп сыздап отыратын үйме-жүйме дәу қара желпілдеп, ұшып кете жаздағанда, мүсәпір көрінеді екен.

— Ау, не болды? Сен мені дұрыс түсінбей қалыпсың ғой...

Қырылдап, қылғынды-ай келіп. «Қарасайлап» жібере жаздап: «Қой, құрысын, жүрегі жаман болса, ұстап қалып, пәлеге ұшырармын», — деп зорға тоқтадым. Кілт бұрылып жүре бергенімде, алды-артыма шығып, шалғайыма оралды.

— Ау, айналайын... бауырым... батырым... сабыр қылшы. Түсініспей қалдық...

Бар салмақ-абыройынан айрылып, елпең қақты. Пышылдап, бет-аузы суланып, жіберер емес. Тіпті, қарымнан ұстап алып, сілкілеп сөйлейді. «Әй, атаңа нәлет, айдап кеп жіберсем бе екен?» Бір тентек ой келе

қалсын. «Мына жерден персем, қалай түсер едің?» Көзбен өлшеп алдым да, баяғыда тұмсығына бір салғанымнан Тасқараның торпағы талып қалғаны есіме түсіп: «Қой, жөнep кетіп жүрер», — деп, өзімді-өзім бастым. Жалпы, ұрттамасам ұстамды, көнтерілі жігіт-пін ғой.

— Ақсақал, тыныштықпен тарқай қояйық!

Қолын серпіп тастап шыға жөнелдім.

— Е, сосын? — Қықымат сүліктей қадалды.

— Дәнеңе де болған жоқ. Мес қарынның жақтырмайтының, аңысын андып жүргенін жүзінен танымын, бірақ көрген жерде қол қусырмағанымен, қауқалақтап-ақ қалады, байғұс... Шаруама мықты болсам, не істейді ол маған? Бастыққа жағынбағаны үшін жұмыстан қуылсын деген заң жоқ.

— Е-е, пәлен жыл өшіретте тұрсаң да, өткенде үйіңді кеніте алмай қалғаныңның себебін енді таптым. — Қықымат көз бояу қып, күрсінген болды.

— Мейлі... Өз үйім құт болсын. Арымды сатып алған үйде қайтіп тұрамын? Батырлығыма таңба ғой.

— Батырлығың бес бөлмелі үй болмайды. Мынаған құлақ сал: әлгіндей ақымақтықпен... тойыс, ақ көңілділікпен ұзаққа шаба алмайсың.

— Әй, Қықымат, тағы да бірдеңені бастағалы тұрсың ба?

Қықымат қықылдап күліп алды.

— Жарайды, айтайын. Ағаңның ақылына әлі ден қоймай келесің ғой, сауатыңды ашайын, бала.

Басекемнің бағыныштыларын қалай бұқтырып ұстаудың кілтін таба алмай жүргенін байқайтынмын. Анысын андып, сан түрлі жолдарын қарастырып, қайтсем қыбын қандырамын деп жүдеп жүргенімде, өзі шақырып алды. Бұрыннан сәлемі түзу, бір-екі ауыз қалжыны да бар еді. Бұл жолы да:

— Қарағым, Қықымет қан таратуға қалайсың?— деді ойын-шынды. Қайда соғарын тап баспасам да,

жобасын жорамалдай қойдым да, әзілдеген болдым. Есінде болсын, әзілмен майлап кеп жіберсен, сөзің сырадай сіңіп, сынаптай сырғиды.

— Сізбен бірге қанды да, шерді де таркатуға құмармын.

Басекем өп-өтірік кеңкілдеп, аркамнан какты да, колқа салды.

— Шырағым, өзінді тонымның ішкі бауындай көріп жүрген сон... Былай болып тұр. Ана дашымды жөндетіп... Бітіп қалды, соның бір ұсақ-түйек жұмыстары қол байлау болып тұрғаны. Әлгі жалдаған жолы болғырларым ондай-ондайларға қарай бермейді екен. Басы-қасында өзің болмаған сон сол. Соны сенбі күні жеңген екеуміз ептеп... соған қолғабыс етсең, айналайын. Басқаға айтпай отырмын, айтсаң істейді ғой, бірақ іштей не ойлайтынын, ертең не дейтінін кім білсін. Сенің жөнің бөлек...

«Қан таратудан» қандай пайда табатынымды қырық секөнтте есептеп шығардым да, қарсы қолқа салдым.

— Аға, — дедім үздігіп. — Өзімсініп айтқаныңызға қуанып отырмын. Мен келініізді де ерте барайын.

— Жо-жок, келінді әуре қылма.

— Сіздей ағалардың шаруасына жараса — келінііз үшін зор бақыт. Сосын өтінішім бар. Бір жақсы демалыс болсын, тауға күнде шығып жатқан жоқпыз ғой, жұмыс біткесін біздің дашыға барып көңіл көтерейік. Шопырыңызды да әуре қылмай-ақ қойыңыз — сырт көздің керегі не? Машина табамын, бәрін реттеймін. Сенбі күні сағат сегізде өзім келіп, алып кетемін.

— Ой, ештеңеге әуре болмай-ақ қой. Жеңгенмен ақылдасайын, ретіне қарай көрерміз.

Құнын кетіргісі келмей, онша рай бермеді. Бірақ ішіне жағып кеткенін жұқалан жымысынан андай қойдым...

Содан ағаң іске кіріседі ғой. Өзім жұмысқа тұрғызған ауылдас бір інішек бар еді, шопыр. Соны тауып алдым да, сенбі, жексенбіге «Волгасымен» шығуын өтіндім.

— Ойбай, аға, бастық босатпайды ғой, әйтпесе... — деп қопандасын әлгім.

Бағанадан үнсіз тындап отырған мен Қиқыматтың сөзін бөлдім:

— Әй, өзіміздің інілеріміз болса, әмірімізді екі етпес еді!

— Жарлығың жағдайдан мықты емес. Айтқаныңды істей алуы үшін адамға жағдай жасау керек — бұл менің қола қағидам. — Қиқымат сөзін сабақтады. — Саспа, бала. Аулынан тілігірем алдырамын — үрейің ұшып кетпесін. «Атаң қатты жатыр», — деген қағаз келіп тұрса, машинамен бірге қайтіп жібермес екен?!

— Менің атам былтыр қайтыс болған...

— Әй, сен де бір... Қазақта не көп, ата көп. Ауылдың кез келген қара шалы сенің атаң емес пе? Өзің не деген безбұйрек баласың?

— Аға, мен әншейін... әйтпесе, сіздің айтқаныңыз маған заң.

Заңшылымды заңдандырып алып, ауылдағы поштаға ызбандадым. Бастығы келген сайын қонақ үйге люкске орналастырушы едім, Қиқымат басыммен өзім хабарласқанымға бәркі қазандай болды да қалды. Тілігірәмді тас кылып, енді тағы бір ауылдағы атқамінердің бірін төсегінен тұрғызды. Баяғыда шетел гарнитурін тауып беріп едім, содан бері мен дегенде қолқасын суырып беруге бар. Үйтілген қойды жұма күні жеткізуін өтірік өтіне салып едім, елпілдеп кетті. Қоймаға бас сұқтым да, құстың сүтінен басқаны басып алып шықтым. Әйелім екі бастан маймаң қақты.

Балалардың екі күндік азығын әзірлеп, сырттарынан құлыптап кеттік. Кетерде қыңқылдай бастап еді:

— Қаран қалғырлар, екі күн құрғақ тамақ жесең-

дер қырылмайсыңдар. Адам бір делабой әңгімеге бара жатса, — деп қатекем тыйып тастады. Есікті сырттан құлыптай бергенімде, тұңғышым тілек білдірді: «Папа, мама, бізге алаң болмай, шаруаларыңызды бітіріңіздер. Жолдарыңыз болсын». «Баланы жастан деген, мәләдес, қатеке», — деп арқасынан қақтым.

Сағат сегізде қара «Волганы» бәсекенің үйінің алдына көлденең тартып, тап-тұйнақтай дайын ағаң қойқандап түсе қалды ғой. Олар да әзір екен, зулап кеттік.

Бастықшамыз... бастықтың бәйбішесі толықша келген, ажарлы кісі екен. Тым еркін, өктемдігі бірден байқалады. Байының бағыныштыларын түгел төмен санайтын болу керек, маған жоғарыдан түйдек-түйдек сөз тастады. Бәсекем де жұмыстағыдай емес, жұмсарып, екі сөз айтса, бірін бәйбішесіне бағыштап, жалтақтап отыр. «Бір қатыныңды билей алмай жүріп, ел басқарған неңді алған?» — деп күйіндім. Бірақ жек көрсең де не қыларың бар, «күнім үшін әлди» баяғы. Жеңгеміздің ық жағына шығып алып, қалай жапырса, солай жығыла бердік.

Білгенімдей, дашысы дөйдің өзі болып шықты. Жұмыс деп дабырайтып жүргені бір бусанудан аспайды, ақ саусақ болып қалған немеге қарасы қою көрінген ғой. Шопыр інішегіміз екеуміз шешініп тастап, кірісіп кеткенде, жапырып жібердік. Әке-шешемнің де жұмысын бұлай істеп көрген емеспін. Бәсекем әп-сәтте пысынап, барлығып, болдырды да қалды.

— Қиқымат, айналайын, абайлап істе, — деді алқынып. — Ертең денең көтертпей қалады.

— О не дегеніңіз. Қайта тер шығып, рақаттанып қалдым, — деп қарқынды үдете түстім. Түс болмай қатырып тастап, ішке кірсек, жеңгеміз қыз кезіндегі хикаяларын аяқтап, бастықтың әйелі бола білу бақыты хақында толғап, рақаттана терлеп отыр екен. Биліктің түбі бастықта емес, бастықшада екенін басында

байқаған мен сол кісіні қарақтауға бекініп, қатекеме де қабағыммен ұқтырып қойғанмын. Сол тапсырма бойынша оның дашының ішін жинастыра жүріп, жеңгемізге көпшікті көпирте қойып жүргенін құлағым шалып қалды.

Жеңгей қоржынын ақтарып, тез-тез стол жасатты.

— Шіркін, салқын сыра болар ма еді?

Бастығым бастықшасына армандай қарап еді, анау қаперіне іле қоймады.

— Өзіміздің балалар деген соң ештеңе қамдамап едім...

Екі жәшік чех сырасы бар мен маңғазданып, інішегіме иек қақтым.

Шөл басқаннан кейін жеңгей бір бөтелке шығарды. Кәдімгі дүкенде толып тұрған «Экстра». Оның да сұңғақ бойлы сәндісін таба алмағандай, мыртық мойын домаланғанын әкеліпті. Баяғыда біздің бір ағайынымыздың әйелі: «Менің төркіндерім келгенде дұрыстап сыйламадың», — деп, күйеуімен бір жыл төбелескен. Сондағы таққан кінәсы: «Оларға неге қысқа мойын «Экстра» қоясың?» Ағайын аты бар, ақыры сол құдаларымды қайта шақыртып, бір жәшік «Пшенишнімді» апарып, татуластырып жібергенмін. Сол ойыма түсіп: «Иттің қорлығын-ай», — дедім де (әрине, ішімнен):

— Шіркін, «Экстра» бұл күнде көзден бұлбұл ұшты ғой, — деп тамсана салдым. Басекем көрсеткен қызметімізге жүрдім-бардымдау, жеңіл-желпі рақмет айтты.

Содан біздің дашыға тарттық. Келе сала, шопыр інішегіме шашлық әзірлеттім. Столды түрлі дәмге, коньяк пен «Пшенишниге» толтырдым. Байқап отырмын, қадірлі қонақтарым қолп етіп құлап түсті.

— Аға, жеңеше, — дедім, даусыма діріл араластырып. — Сіздерді сыйлап, дәм беру көптен бергі арманымыз еді, соның сәті бүгін түсті. Өздеріңізді арқа

тұтып, сіздер бар деп мақтанамыз. Өзімсініп, бауырларыңызға тартқандарыңыз біз үшін зор бақыт. Сіздердің қызметтеріңізге жарап жатсақ, соған қуанамыз. Рас, дашыға емес, үйге шақыратын жөніміз бар еді, бірақ, үйіміз тарлау, сіздердей сый-қонақтарға лайық емес,— деп, көкейтесті сөзімді елеусіздеу ғана сіңіріп жібердім.— Сосын мына таудың таза ауасын қолайлы көрдім.

Не керек, толғай-толғай тост көтеріп, бастығым мен бастықшамның денсаулығы, бақыты мен бала-шағасынан бастап, мойнындағы моншағы мен алтын тістері үшін де іштім. Біразға барып алған соң, салқындауға сыртқа шықтық. Шығып бара жатып, бір қалтарыста: «Орынбасарды әйелімен қосып жамандай берсең, жаңылмайсың»,— деп үйреттім қатекеме. Қонақтарымының қабағынан, емеуріндерінен екі үйдің дұрдараз, бақталас екенін андай қойғанмын...

Оңаша шығып, ары-бері жүргесін, бәсекем керіліп, еркін сөйледі.

— Шіркін, өмір деген өстіп рақатпен өте береді-ау. Тұра тұрмайды ғой бір жерде...

Ол мұңая әндетті. Қосыла күңіреніп қоя бердім. Біраздан соң беті бері қарап, қыз-қырқын туралы желпілдетіп еді, мен тау жаңғырттым.

— Тү-у, Қиқыматжан-ай, адамның көңілін тап басып, ерітіп жібердің ғой. — Арқамнан қақты. — Еркекше әңгімелесейікші бір. Мына дашың кей-кейде келіп, жеңгең мен келіннің орнына басқа біреулермен әрине, көңіл көтеруге қолайлы екен.

— Соны өзім айтуға ұялып келе жатыр едім...

— Біздің дашы ылғи дәйлердің арасында. Бірін-бірі бағып отырған жұрт, көзге түсіп қаласын. Сендердікі қалтарыста, әрі елеусіз. Кейде бір серілік құрайын десең, баратын жер таппай қиналасың.

— Оған біз дайын ғой, аға. Ұйымдастырайын ол

жағын. Тіпті онаша келсеңіз, бір кілт үнемі өзім ғана білетін жерде тұрады.

Күпия қуысты көрсеткен соң:

— Жүрініз, аға, — дедім қолтықтап. — Оңашада ерлерше бірер жүз грамм...

Машинаға келіп отырдық. Інішегім қызмет қып, зырлап жүр.

— Айналайын, өзің бір ибалы бала екенсің. Түбі, өзіме аламын сені.

Басекем оны да жарылқап тастады.

— Үйіміз тарлау дедің бе? Есте болсыншы, бірер ай күте тұр. Тәртібіңе қарай көрерміз.

Сөзін сағыздай созғаннан соң-ақ, жем тастап отырғанын түсініп, қабуға ыңғайладым.

— Қиқыматжан, аға сыйлайтын, ағаға адал болатын інім екенсің. Көптен көкейімде жүрген сыр еді. Мына кәлектіп дегенді басқару оңай емес. Оның ішінде бізге жақын да бар, жат та бар. Ниеті ақ-қарасы және бар. Жұмысқа берілгендік, меніңше, бастығына берілгендік болу керек. Ал бізде олай бола бермейді. Кімнің ішінде не жатқанын қайдам? Араласып жүрсің ғой, әйтеуір, осы жағын былай байқап, зердене тоқи жүрсең. Сосын реті келгенде өзіме сыр шертсең болды. Қисық кетіп бара жатқандарды түзейік, ақ пейілдерді арқасынан қағайық. Бұны екеуімізден басқа жан баласы білмесін. Қалай?

Бұл ұсыныстың өзіме қанша күш-қуат беретінін мен әп-сәтте ұқтым.

— Мінекейіңіз.

Қараңғы түнде сарт-сұрт қол алыстық. Содан кейін өз көңіліме жақындарды жұқалап мақтап қойдым да, көлденең келіп жүргендер туралы басекемнің көңіліне күмән ұялаттым. Орынбасар алдымен кетті, әрине.

— Шөлмектестеріңе құдай берген екен, — деп кеттім Қиқыматты мен.

— Немене, біреумен бірге іштім екен деп жанашыр

бола қалатындай соншалықты арзан ба едім? Бірге ішу бірігу емес. Олар маған бөтелке бөлісу үшін, көңілің шалқып отырғанда ойнап-күлу үшін, әркім жайлы ақпар алу үшін, бейшаралықтарына карап отырып, өзімнің күш-қуатымды сезіну үшін қажет.

— Жә, оларды қойшы. Жалпы, мынауың сатқындық қой. Ар-ұят қайда?

Кәріме міне бастап едім, Қықымат қықылдап күлді.

— Ар-ұят ақшаға айналып, калтаға түсіп жатса, абырой болып, билік әкелсе ғана ар-ұят. Аузымдағыдан айырса, ар болмай ары кетсін. Сосын, сатқындық емес, өз бойыңдағы қабілетті көзін тауып жұмсау. Әрине, естігенімнің бәрін айтып баратын түбі тесік емеспін. Өзіме пайдасы тиетінін ғана іске қосамын. «Қақа, Қақа» деп сыйлайтындардың кемшілігін жасыра саламын. Ал қажет болса, бейкүнә сөздің өзіне басқаша рең беремін. Өтірік айтсам да бәрібір, бәсекем бас изеуден танбайды. Бір-екі қырт бар еді, қаңғып кетті. Қазір кәлектіп тыныш, бәрі де аяғының ұшынан басады. Бәсекем де разы, оның оң қолы екенімді білгесін, жұрт та мені хан көтереді. Өзім би, өзім қожа — жусатып өргіземін. Жылы-жұмсақ алдымен маған тиеді. Жә, оны қойшы, дашыға қайта оралайық. Ішке кірсек, жеңгеміздің жағасы жайлауда, мәз. Кей сөздерінен орынбасарды әйелімен қоса мүжіп қойғандарын байқап, қатекеме разы болдым. Содан әбден сыйлап, ертесіне бас жазып, аттанғалы отырғанда, бәсекемнің қолына жапон сағатың, бәйбішесіне алтын сақина тақтық.

— Ой, бұларын не?

Екеуі де азарда-безер болғансып еді:

— Аға, жеңеше, сіздерге ат мінгізіп, шапан жабу жол еді. Аз да болса қабыл алып, біздің көзіміздей көріп, игіліктеріңізге ұстаныздар. Көңілімізді жықпаңыздаршы, — деп суланған сабындай лыпылдап-лы-

пылдап кетіп едім, бәсекем кеңк-кеңк күліп, батасын берді. Бастықша жастықша жұмсарып жұмарланды да қалды...

— Сендердей жақсы бауырлар үшін, сендердің жана, кең үйлерінде тойлау үшін,— деп тост көтерді.

Үйге келгесін: «Бәйбіше, бес бөлмелі үйдің кілті қалтамда дей бер», — дедім. Қатекем бетімнен сүйді.

— Шәрігің істейді ғой, жаным. Бір бөлмесін женски қыламын.

— Не қылсаң да мейлің. Мен бір бөлмесіне бильярд орнатамын.

— Сосын түнімен тықылдатып, ұйқымды бұзбақсын ғой.

— Жоға, жаным. Сый-қонақтармен болмаса, жөпшенділермен жетіден тоғызға дейін ғана ғой, — деп жұбаттым.

— Содан ұзамай алдың ба? — Мен Қиқыматтан кадала сұрадым.

— Жоға. Аздап күттік, әрине. Ақыры алдық қой. Солай, бауырым. Жарғақ құлағы жастыққа тимей жүрген жансыздардың... тойыс, жандардың еңбегі ескерусіз қалмайды. he-he-he...

Қиқымат кең сарайдай үйіне асығып кетіп барады. Мен оның сонынан қарап тұрып: «Кенет, үйінің кабырғаларына тіл бігіп, күңірене жөнелсе екен», — деп тіледім.

БІР СОМ

— Ойбай!

Анкабай баж ете қалды. Қиқымат екеуміздің даусымыз қосарлана шықты.

— Не болды, әй?

— Жоғалттым...

Ол дүниеден күдер үзе күрсінді. Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Е-е, тәйірі... Автобус қағып кетті ме десем... Оның несіне күйінесің? Жоғалту дегенді пешенеңе жазып қойған ғой. Баяғыда телефонмен сөйлесемін деп, бөденің есігінде тұтқа барын байқамай, жолда тұрған жүк машинасының бортына сөмкенді ілгенің есінде ме? Сен аңқылдап болғанша, машина айдап кетіп, бар байлығыңнан жұрдай болғансың. Одан «жоғалттымына» жұбайың сенбей, «жасырдыңға» басып, жанжал шығарып, ажырасар жерінде жалғастырып жібергенім қайда? Иә, өстіп аузың аңқиып жүргесін, азан шақырып қойған атыңнан айрылып, Анқабай атандың.

— Не жоғалттың? — дедім, Қықыматтың кекесінің кесіп тастап.

— Құрсын...

— Айлығы болды ғой, — дедім аяп кетіп.

— Ай, жарар, жетті енді. Жолдас-жорадан жылу жинасақ та жалаңаш қалдырмаспыз. Жөніңді айтшы алқынбай...

Анқабай алақтап, бәсең үнмен:

— Бір сомымды жоғалттым, — деді.

Қықымат екеуіміз көшені басымызға көтеріп, ай бір күлдік-ау. Анқабайды айналып күлеміз, қол ұстасып күлеміз...

— Жігіттер, жігіттер, сендер былай...жөнін біліп алсаңдаршы. Кісінің жылағысы келіп тұрса...

Қықымат көтеріңкі үнмен көңілді сөйледі.

— Бір бокмұрын балалар болушы еді. Әке-шешесінің балмұздаққа бергенін жоғалтып алып, бұрышта сорасы ағып, соры қайнап тұратын. Сол құсап...

— Ау, сендер қоя тұрындаршы. Адамның есі ауып тұрса... Ол бір сом болғанмен, менің бір күнгі байлығым ғой. Әйелімнің әбетке бергені... Күндік күнкөрісім.

— Е-е... — Қықымат аңқау байғұсты қақпақыл ғып ойнауға кірісті. — Бір күндік құным, жыртығымды жауып, тесігімді бітейтін жамауым десеңші. Алда, байғұс-ай, қиын болған екен...

— Сонда, өзінде былай.. қалтаңда жүретін бес-он теңге жоқ па? — деп сұрадым мен.

— Қайдан болсын! Айлықты санап отырып, сыпырып алады. Сосын күнде жұмысқа кетіп бара жатқанда бір сом береді.

— Ондай қорлыққа қайтіп көніп жүрсің? — Қараптан-қарап қаным қайнады.

— Енді не істеймін? Аузыңды ашсаң бәлеге қаласың, шаптыға жөнеледі: «Басымды қатырма, менің ойлайтыным семьяның қамы. Елдің әйелі құсап ақша ұстай алмасам, несіне жүрмін мен? Көнбесен, айлығынмен қоса қараңды батыр». Сосын көнемін амалсыз... Жалғыз мен емес қой... Анау, анау, тіпті анау да... — Ол санамалап шыққанда, дүрдіп жүрген дардай таныстарымыздың біразы сыртқы жүнін қампайтып қана қатарға қосылатынын аңғардым. — Тіпті, бір кеспеге жетсе болды деп, жетпіс тиынмен жүре беретіндер де бар. Автобуста «қоян» болып қалтырайды...

— Түсінікті. — Қай-қайдағы есіме түсіп, қызбаландым. — Баяғыда ондай қамытты маған да кигізуді ойлаған, бірақ Қарасай батырдың тұқымы бұзау бола алмады. «Ақша үшін арамызда сөз болмасын, батырдың боқшасына қол сұғушы болма», — деп үйленерде ескерткенмін. «Айлығыңды әкелмесең де мейлі, айым», — деді майысып. Бірақ қыз кезіндегі уағдасынан кейін айнып, алқымнан алуға айналды. Бір шыдадым, екі шыдадым... Өзім де жарылайын деп жүр едім, бірде таңертең алқа-салқа болып екі танысым жұмысқа келе қалсын. «Өліп барамыз, емдеп жібер». Талай маңдайымды жіпсіткен қымбат жігіттер еді, әбден қысылып, қорландым-ау. Амал жоқ, шынымды айттым. Мәңгірген немелер, кіммен сөйлесіп тұрғандарын ұмытып кеткен болу керек, «батыр, батыр деп жүрсек, сен де әйелден аса алмайтын бейшара екенсің ғой», — деп соқтықты. Ызаланып кетіп, екеуін тырқырата қуып, біреуінің галстугын алып қалдым. Содан, кешке үйге

келгесін, әйкемді қолға алайын... Галстукты көрсеттім де, әңгімені арыға апардым. Қыз кезіндегі сөзін есіне салып, одан атамның баяғыда басқа түгілі әжемнің де сарқытын ішкізбей, сыбағамды жеке құйғызатынын көлденең тарттым. «Бұндайынды қой, қалқам. Мінезімді білесің, бір күні тағы да намысыма тисе, біреуді майып қылып, сотталып кететін шығармын. Сенің арқаңда...»—деп ақырдым. Міне, содан кейін беті бері қарап, қазір құр алақан жүрмейміз. Қайда, қалай шаштым — шаруасы жоқ.

— Енді... өйтіп ақыра алмаймыз... Ақырғанмен ақылы кіре қоймайды...

— Бәрібір, тесік қалта жүруге болмайды, бала.

Қиқымат Аңқабайды басынан мәпелей сипады.

— О не бәле? — Аңқабай аңқия қарады.

— Еркек қоры деген болады, есебін... ебін тапсаң көп болады, тетігін таппасаң тиын теріп кетесің. Табысыңның үйдегің білмейтін бөлігі. Бірақ айлық өлшеулі, сыйлықтан болмаса, қымқыру қиын. Мен қайла қылдым. Әуелде үзіп берген үлесіне үндемей жүрдім де, сәрсенбінің сәтінде алғашқы жүрісті жасап кеп жібердім. Көптен бері «тон» деп ұйқтай алмай жүрген. Жұмыстан келген бетте кірістім.

— Ау, бағана «Цум»-да импорт тон сатылды — тұра саған шап-шақ. Кезекке тұра қалып едім...

— Жетпей қалды ма? — Тынысы тарылып, демігіп кетті.

— Неге жетпесін, күнім... Сен дегенде аянамын ба, таласып, тармасып, ең соңғысына іліктім...

— Қайда? — Шыдай алмай қолымдағы партпеліме жармасты.

— Қайда болушы еді, қалтасында ақша жүретін қадірлі күйеулердің қолында-дағы. Мен жалынып, ары айттым, бері айттым, кейінге қалдыруға көнбеді.

Бәйбішемнің түсі бұзылып, жуық арада оңала қоймады. «Бәлем, сазайынды тарта түс»,— деп мен де

тымпыдым. Содан, екі-үш күн бойы біздің үйде тамақ істелген жоқ.

Көмекейін копсытып, сепкен дәннің тамырлануын асықпай күттім де, тағы бірде түнделетіп түнеріп келіп, мылқиып отырдым да алдым. «Аһылай» күрсініп, шайды да жөндеп ішпей... тойыс ішкізбей, үйдің үрейін ұшырып, теріс қарап жаттым да қойдым. Содан әбден жалындырып, түн ортасында жөнделдім ғой.

— Ана бөлімге, сірә, анау бастық болатын сыңайы бар. Бізге бұйырмады.

— Не боп қалды?

— Басекем бүгін қарағайдай қара тон киіп келіпті. Анау әрі байғазы берді, әрі жақсылап жуды. Енді оның жолы ашық.

— Сенің аузың ашық! Неге алдын орап, бұрын қи-мылдамадың?

— Әбетке атаған бір сомынды беремін бе, ей? Қалта деген бірдеңе салу үшін жасалған, ал менің қалтам аштықтан бұралып, ұлып жатыр.

Оғым дәл тиді білемін, бүк түсті. Есін жиғызбай жеделдеттім келіп.

— Айтса, көнбейсің. Мен ақшаны далаға шашатындай, жеп қоятындай көресің. Өткенде тоннан қағылды. — Түн ортасында, ой бір күңірендім келіп. — Сондай жағдайлар болып қалғанда не істеймін? Мысалы, қайын ағам келіп қалды дейік. — Аузыма ағам түсе жаздап, абырой болғанда, дер кезінде тауып кеттім. — Құрметіне ататын «Шампанға» шамам жетпей жатса, қай бір жақсы ат дейсің? Ауылға күйеу баласын, тап мына сенің Қиқыматжанынды мадақтап емес, мазақтап бармай ма? Немесе, делабой әңгіменің ыңғайы келіп қалса не қыламын?

Қатекем түнімен дөңбекшіп шықты. Ертесіне бір уыс ақшаны қолыма ұстатты. «Әйтеуір, ретімен ұстарсың», — болды бар айтқаны.

— Сұраусыз деп бересің, — дедім қитығып. — Ертең

тиын санап, есеп берер жайым жоқ. Әйтпесе өзінде қала берсін, шаруаның бәрін өзін жүргіз.

— Папасы, қойшы енді, ренжімеші. Шашы да, ақылы да қысқа бәйбішенің бір қателігін кешірші...

— Жарайды, болсын, — деп, сол қалтаға сүңгіттім. — Содан, сыбағамды санап алып, сансыз сылтаумен сұдай сіңіріп... сылтаудың өзі салмақпен айтсаң сенімді... ысқырып жүретін болдык. Апырмай, арқа етің арша, борбай етің борша болып жүріп тапқан ақшанды да алдап алуың керек. Бұл не пәле? Ер-азаматтың үлесі, жолдас-жора алдындағы жомарттығы дегенді неге ойламайды бұлар?

Қиқымат көсіліп барады. Аңқабайға қарасам, тісін қайрап келеді екен... Жұдырығын тас қылып түйіп алыпты. Қиқымат отқа май құя түсті.

— Әйелінен әбетке бір сом сұраған жігіт сорлы ғой.

— Қап, бәлем, осыдан сені ме...

Аңқабай әйелінің атын бұзып айтты да, аспанға қарап кіжінді.

— Мынаның үйінде кешке концерт болады, — деп сыбырлады Қиқымат. Өзі мээ, дыбыссыз күледі. — Барып көрейік...

Менің танауым желп ете қалса керек, Қиқымат оң жамбасына аунап түсті.

— Жетіде жетіп барсақ, тура үстінен түсеміз. Айырып алмасак, аңқаудың ашуы қатты. Әйекенді ала кел, мен де қатекемді қолтықтай барармын. Ау, Аңқаш, — деді жорта жөткірініп. — Сонша күйінетін дәнене жоқ, жүр, бүгінгі нәпақаң бізден. — Қайтадан менің құлағыма сыбырлады. — Алдымен әлдендіріп алайық, сосын бәйбішесін тәубасына келтірерміз. Әйтпесе мына бейшараны жүнжітіп жіберіпті әбден. Түріне қарашы... Тиын санатсаң, күйеуің осындай болады деп, әйелдерге көрсетуге лайық, he-he-he...

Басы салбырап кеткен Аңқабай артымызда сөлпеңдеп келе жатыр...

ЖОҒАЛУ

Жексенбі күні таң атпай Аңқабайдың әйелі жетіп келіпті. Алқа-салқа — құны кетіп, қаусап тұр. Ұйқымды аша алмай, керіліп-созылғанымша, әйкем екеуі сыпсындасып үлгеріпті.

— Аңқабай досың жоғалып кетіпті. — Көзі қызарып, кемсеңдеген қонағымыз жөнге келе қоймағасын, әйкем тілмаш болды. — Бүгін үшінші күн екен. Не істерін білмей, бір хабарын сен біле ме деп келіп тұрғаны...

— Не жоғалтыпты тағы? — Ұйқылы-ояу халде мәнжайды ұғынқырамадым.

— Өзі жоғалыпты деймін...

— Ә-ә... Алда байғұс-ай. Жоғалта-жоғалта таусылып, ендігі кезек өзіне келгең екен ғой... Ау, Аңқабайдың аяулысы, неменеге қамығып, қапа боласың? Өткенде Аңқашты «алқаш» деп сөгіп: «Сенең құтылсам көзім ашылар еді», — дегенің қайда? Соған ашуланып қарасын батырған шығар...

— Бұндай боларын қайдан білейін? Ашу үстінде айта салып едім, әй, өзіме де обал жоқ. Осыдан аманесен келсінші...

Ол сыңсып қоя берді.

— Біреу жылап тұрса, неменеге мәз боласың? Жолдастық парызды ұмытқанбысың? — деп әйкем жанды жерімнен ұстады.

Жолдастық парыз көлденең тартылған соң дүр сілкіндім.

— Ал, жақсы, сендер ешқайда шапқыламай, шай ішіп, шер тарқата тұрыңдар. Мен Қиқыматқа барып келейін, бір білсе сол біледі. Ештеңе етпес, уайымдама. Аңқып жүріп, үйінің адресін ұмытып қалған шығар. Шалың табылады — шампаныңды дайындай бер. —

Өткенде Аңқабайдың мұң шаққаны есіме түсті. «Әйелім мені сүймейді-ау, сірә. Жүрегімді жібітер жылы сөз айтпайды. «Аңқиған ақымақ», тіпті, «қайыршы» деп

қарап отырады». — Жаңағы «жанымныңды» ұмытпа, Аңқашты бір қуантайын. «Жаным» деп жадырап отырсаң, жоғалмайды.

...Қықымат қықылдап күліп алды.

— Аңқабай аман-есен...

— Қайда?

— Аулында... Әнеугүні айлық алған екен, сыраға шақырып қоймады. Сені таба алмадық. Барғасын, өткендегі бір сомның хикаясынан кейін жұбайын жеңіп санатқа қосылғанын көрсеткісі келді ме аянбады. Қысқасы, мол дүниеге кезіккесін қиын болады ғой, дінгірлеп шыға келдік. Аңқабайымның тілі шығып, шешен болып кетті. Қалада қыстығып, қайғырып жүргенін қырық мүйнөт мыжыды. Аулын аңсайтынын алпыс мүйнөт айтты. Ақыры «аулымды сағындымға» басып, мені құшақтап алып аңырап қоя берсін. Ары-бері басу айтып едім, жұбана қоймады. Даурығып болмаған сон: «Қап, бәлем, сағынғанды көрсетейін саған», — деп қосыла қайғырдым. Ия, сағыныш — дерт. Мауқыңды басудан басқа емі жоқ. Баяғыда мен аулымды әбден сағынып кеткенде, ешкімге айтпастан түнделетіп тартып отырғанмын». Бұны естігесін Аңқабайдың құтырып кететінің білемін, әрине. «Әй, мен де бүгін, осы тап қазір аттанамын. Бәйбішем қайда барушы еді, бақырып-бақырып қояды. Жұмыс па? Оны да көріп алдым — мықтаса арыз жаздырар. Тойдым әбден. Бітті, кетемінге» басты. «Жолаяқ жаса, мен сені шығарып салайын. Екі сағаттан кейін сіздің ауылға пойыз бар». Содан, не керек, әндетіп шығарып салдым. Маған да: «Бірге жүр, ат мінгіземін», — деп еді, әйтеуір, аман қалдым. Қимай қол бұлғап, кете барды...

— Қызықсың-ей... Мас екенін көріп тұрып...

— Оқасы жоқ... Ет жеп, сорпа ішіп, рақаттанып қалатын болды. Ау, көзінді алартпашы, өзім де алдап-сулап ақыл айтатындай халде емес едім. Содан соң біреу мас болады, ес-түсінен айрылып, қаңғып кетеді, ал

ол үшін мен жауап беруім керек пе? Жок, әркім өз кәтелөгін қайнатсын.

— Шаршап қалған жолдасыңды далаға тастау иттік.

— Жок, достым. Адам шаршап калуға тиіс емес. Мына мені білесің, қанша ішіп жүрсем де аздап қызып, бөсетінім болмаса, бір рет ләйлігенімді көрдің бе? Көрмейсің де, кәңтірөл күшті. — Қикымат сұқ қолымен шекесін бұрғылады. — Сәбәбі... мас болу — айуанға айналу ғана емес, өзінді басқаларға байлап беру. Ерік, жігерден айрылып, достың да, дұшпанның да добы болу жөн емес. Өмірі ешкімге сенбеу, тізгінді бермеу — менің алтын қағидам. Өзгелер де, шаруасы тынады екен — маған сенбесін. Әркімді әлпештеп, әуеніне төңкерілер жайым жоқ. Баяғыда сен жолдасымды жауға... тойыс жолға тастамаймын деп, бетрезбетілде бірге түнеп едің ғой: Әйтеуір, мен араласып, жұмысыңа хабарлатпай, артыңды жапқанмын. Солай, бауырым, өмір деген үлкен қаланың көшелері секілді — тормозы ұстамағандар бәлекетке ұшырайды, басқа мәшинәні қағып кетеді.

— Мен сияқты Краздар сен сияқты таксилерді жапырып жібереді, әрине.

Әлгі сүріндіргеніне қитығып, соқтыққым келді.

— Бірақ, кейін қалай өкінеді десенші! Бәрінен бұрын ертең айығамын-ау, сонда елге қалай қараймын деп ойлау керек. Оны ұмытып, бас-аяғы қайда шашылғаның білмей қалатын жалғыз Аңқабай емес. Біздің үйге келген бір қонағым есік алдындағы терекке қарап, қазықтай қақиып тұр. Байқасам: «Убалнениядан кеш келдім, кәмәндір, кешірші», — дейді. Не істер екен деп: «Марыш на гаубақтыу», — деп ақырып едім... қолын артына ұстап алып, подвалға қойды да кетті. Артынан барсам, бетон еденде қорылдап жатыр. Сол күйі қалдырдым. Танертең жерге кіріп кете жаздады. Ал тағы бір тайғанағыма пелмен беріп едік, адам құсап

жеуге шамасы келмей, столға басын қойып, астыңғы ернін тәрелкенің ернеуіне төсеп, көпір етті де, қолымен бір-бірлеп аузына сырғытып, құлата берді. Сол күйі қатып қалды. Сосын мен пелменнің үш-төртеуін құлағына бұрап тықтым да, бала-шағама тамашалаттым. Баяғыда Грецияда құлдарды әбден мас қылып, ес-түсінен айрылғанда, «ішсең осындай боласың» деп жастарға көрсетеді екен. Мен әлгіні көрнекі құрал ретінде пайдаландым. Таңертең құлағын шұқылайды. «Бұл пәле қайдан келген?» Мен де қатырдым. «Түнде тықпалап жатқаның, сірә, аузым екен деп қалсаң керек. Бәрінен бұрын балаларыма тегін кино болды. Сені тамашалап мәз». Масқара болғанын сонда бір-ақ түсініп, төмен қарады. Есінде болсын, алдында абыройы айрандай төгілген адам өз-өзінен ит болып, жетегінде жүреді.

— Жә, қойшы соларды. Одан да жөніне көш, не істейміз?

— Не істеуші едік? Мауқы басылғасын өзі келеді.

— Әй, сен... Ертең жұмыстан қуылса, бала-шағасын асырайсың ба?

Танауым желп ете калса керек, Қықымат қорыққанын білдірмеуге тырысканымен, қопандап кетті.

— Жарайды, сен араласқасын амал жоқ. — Мені жібітіп алды. — Әйтпесе, сазайын тартсын... сабақ болсын бәлемге, — деп кіріспеуге бекініп едім. Енді... Қажет қағазын тауып беремін, саспа. Жүр, одан да сүйіншіні сылтау қылып, Аңқабайдың сараңын теспей сорайық. He-he-he...

БОПСА

— Ау, ағайындар, анау бар ғой... нағыз оңбаған екен, — деп бір күні шала бүлінді Аңқабай. — Менен мың сом алғанына үшінші жыл. Әлі беретін түрі жоқ.

Сұрасам, сиыр құйымшақтатып, ол менен емес, мен одан алғандай: «Ақша үшін араздасамыз ба, Аңқаш? Адамгершілікті ақшаға айырбастамайық?» — деп кергітінін қайтерсің? Байқаймын, сіңіріп кетпек ойы бар. Не істеймін?

— Әлгі анау.. кім бе? Ол неге сонша басынады сені? Өзі мені көрсе, жапырақша қалтырайды. Мың сомға қоса мойнын бұрап әкеліп берейін.

Аңқауға жаным ашып, қаһарға міндім. Қиқымат тісін шұқылап шырт түкірді.

— Ала алмайсың, ол осал емес... — Менің танауым желп ете қалса керек, Қиқымат түзелді. — Күшін айтпаймын, саған төтеп бере алмайды. Бірақ, алаяқ қу ол. Сотқа беруден тайынбайды.

Мен көнбедім. «Ондайларың бір ақырғаннан қалмайды. Қара да тұр», — деп тартып отырдым...

Келген бетте «батырекелеп» сәлем берді. Жаны қалмағансып, бала-шағамның амандығын бәлен уақыт сұрап, аузын ауыртты.

— Қалай, кішкентайлардың мұрындарынан су ақпай ма? — деген кезде теріме сыймай зорға отырған мен тіке тарттым.

— Мұрыншыл болсаң, алдымен өз мұрнынның амандығын ойла. — Ертегіде өзін құмырадан шығарған балықшыны маңдайынан аялай сипап отырып: «Алдына үш түрлі өлім саламын: басыңды алмадай үзіп аламын, не екі аяғыңнан ұстап қақ айырамын, әйтпесе бұлтың ар жағына шығып, жерге қарай зулатамын. Таңдай ғой», — дейтін «мейірбан» дию бар еді ғой, сол құсап мен де екі жол ұсындым. — Ана Аңқабайды осынша әуре қылғаның жетер. Не ақшасын қайтара-сың, не...

Сөз аяғын ыммен ұқтырдым. Есі шығып кетті. Менің батпан жұдырығымнан көзін ала алмай қатты да қалды. Біраздан соң ғана адам қалпына келді.

— Бар болса, бермейін деп жүрген мен жок. Қай-темін, қол қысқа...

— Сен ондайынды қой. Уәдеде неге тұрмайсың? Қол алысып кескен уақытыннан бері екі жыл өтіпті...

— Қайдан табамын? Қазір кімнің шекесі қызып жүр? Ретіне қарай көрерміз...

— Әй... Алдап-сулап шығарып салатын аңқауың мен емес. Жерден қазсаң да тауып бер, әйтпесе...

Көзі бозарып отыр еді, жұдырығымды тұмсығына тақай бергенімде, аяқ астынан өршеленіп шыға келсін.

— Ал, ұр... не қылсаң о қыл. Осыдан қолың тисін... Ел-жұрт бар... заң бар... аямаймын. Тура сотқа беремін! Ал, мә, ұр!

Айқайлап, азан-қазан қылды. Топырлап, кісілер қаптап кетті.

— Мынау мені ұрғалы жатыр! — деп жар салсын әлгі.

— Милиция шақырып, ұстатып жіберейік, — деп бір қызбабастар құтырды.

Ақыры жігерім құм болып, құр қол қайттым...

— Айттым ғой мен саған, — деп Қиқымат ойға шомды. — Дымын білдірмейтіннің өзі ол. Ал, Аңқаш, қолхат берген жоқ па едің?

— Жоға... Қазақпыз ғой, кайтіп сұрайсың?

— Онда бітті. Ол ақша саған жоқ. Мына батырға да бой бермеген адамға не істерсін? Иә, қолхатты біз де сұрамаймыз — қараптан қарап елге жексұрын бола-сың ба? Қағаздан қалтырап, ат-тонын ала қашу жөнсіздік. Тәртіп дегенге жоқпыз ғой. Сосын, амал не, айла қыласың. Біреу-міреуге қарыз берерде ебін тауып, үш-төрт кісіні еріксіз куә қылу керек. Мәселен, өткенде біреу менен бес жүз сом сұрады. Ораулы күйі алып келдім де, ұстата салып: «Санап ал», — дедім. «О не дегеніңіз, Қақа, сізге сенбей...» «Есепті дос айырылыспаққа жақсы, санап ал», — деп қадалдым. Санап еді,

он сом кем шықты. Әрине, әдейі істегенмін. «Ойпырмай, бұл ақша итіңе сенім жоқ екен ғой, — деп даурықтым. — Үш рет санап едім, қарашы, сенің алдында ұятқа қала жаздағаным... Жаңа санамай кете берсең ғой, бір-бірімізге күмәнданып, күдік құртына жем боламыз, ә!» — деп он сомын бердім. Екеуміз бірге шығып, біраз дабырластық. Әрине, қызметтес жігіттердің көзінше болған оқиғаны әлгінің өзі-ақ жыр қылды. Ондай оқиға болмаса, өздерің білесіндер, ақша онашаны сүйеді, кімге көрсетіп жүресің? Егер куәң жоқ болса, шаруаң қиын...

— Ойпырмай, Қақа... енді... Сол ақшаны алып берсең, жүз сомын өзіңе берейін.

Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Дұрыс-ақ. Бірақ, уәдеге сенбейтінімді білесің ғой. Ол үшін осы сөзінді әйелің екеуін қосарланып айтсаң, мықты мөр сол. Және біз түк білмеген болып отырамыз — абыройдан айырылар жайымыз жоқ. Сен әйеліңнің көзінше мән-жайды қайтадан баяндап, әлгі уәденді бер. Егер ол қоштай жөнелсе, мен кірісейін.

— Ойбай, сол құрғырдан есе алып берсеңіз, сөз жоқ, жүз сомын өзіңіз алыңыз, — деп Аңқабайдың аяулысы бірден құлап түсті. — Мың сомға қарап отырған біз жоқ. Ызасы өтті әбден.

— Жарайды, көрерміз. Мен кіріскесін-ақ бітті дей бер. Семеймызбен жиналып, бір тойлауға дайындаларсың, үш күннен кейін ақшанды алып келемін.

Аңқабайдың тағы да біраз шығындалатынын мен де түсіндім...

...Үш күннен кейін жұбымызбен жинала қалдық. Қиқымат бір буда ақшаны Аңқабайдың әйеліне ұстата салды.

— Тұтас біреу. Менің табан... тойыс, тіл ақымды санап берерсің. Өз қолыңнан бергенің сінімді...

Қуанып кетсе де, жүзді қимай-қимай берді. Қиқымат сол қалтаға сүңгітті.

— Ойпырмай, Қақа, әңгіме болсын, не істедің оған? — деп Анқабай қылқылдады. Оны біз қоштадық.

— Қоймадыңдар ғой, айтайын.

Қиқымат желпініп алып, әңгімесін бастады.

— Ол онбағанды мен де онша білмеймін ғой. Сыртқа сыр шығармайтын зымиянның нақ өзі. Соған қарап: «Әй, сау сиырдан болсаң жарар еді», — деп ойлайтынмын. Содан ұстауға бекіндім. Бірінші кездескенде амандық-саулықтан соң, тіке шабуылға шықпай, орағытып, ұзын арқан, кең тұсау салдым.

— Иә, қалай, сені мәшинә алғалы жүр деп еді, орайы келетін бе? — дедім жорамалмен. Жаңылмайтыныма көзім жетіп жүр. Алда-жалда мойындамаса: «Е-е, өсек болды ғой», — деп басқа жағына аунап түсіп, тағы бір тәсілді іске қосуға дайынмын ғой.

— Ойпырмай, Қақа, тірі жанға тіс жармаған құпиям еді, қайдан біліп қалдың?

Өзінен-өзі қуыстанып, қармағымды қалай қапқанын сезбей де қалды. Арқанды тарылтып қойдым.

— Ел құлағы елу. Қазір жұрттың аузында сенсің. Ол түгіл ақшанды кассаға салып тастағаныңды да білемін.

Қалай сасқанын суреттеудің қажеті жоқ болар.

— «Астындағы атына, қойныңдағы қатыныңа сенбе» деуші еді, қап, иттің баласы, оттап қойған екен ғой...

— Қайдан шыққанын қайдам. Жалпы, менен, қорықпай-ақ қой. Керек жерінде сырға берікпін. Әйтпесе... — Үрейлендіріп алдым да, тағы да пәлені таяп қойдым. — Жаңа көріп жүрген жоқсың ғой. Маған бәрі белгілі. Ал сенің кім екенің, қайтіп күнелтіп жүргенің, әмпей-жәмпей сыбайластарың — бәрі де алақанымда.

— Нені білесің?

Үні өлеусіреп шықты.

— Қайсысын айтайын? Бәрін білемін дедім ғой... —
Өстіп, тығырыққа тіреп, тұсауды тарылттым да, тұрып жүре бердім... — Ал жақсы, асығыс шаруаларым бар.

Ертеңіне бес-алты рет мені іздеп, ызбандапты. Қасымдағыларға тапсырғанмын: «Мені анау сұраса, жок дендер».

Кешкілік өзі жетіп келді. Бір шөлмек коньягы бар.

— Әнгіме бар еді, Қақа, — деп басын сипайды.

Түріне қарасам, бастығынан сөгіс алған адам сияқты. «Ұйқың шала болған баласың ғой, сірә». Аздап маңдай жіпсігеннен кейін сыр тартуға көшті. Сылқ ете калатын ақымақты, тойыс, аңқылдақты тапқан екен!

— Қақа, мен туралы не білесің?

— Бәрін білемін.

Ол ойланды. «Анауымды білмейді, ананы анау екеуіміз ғана білеміз», — деп қиналып отырғанын аңғардым.

— Саспа, бала, қара түнде де құлақ бар, тас қабырғаға да тіл бітетін кез болады.

Құп-қу болып кетті.

— Апырай... Қақа... анықтап айтшы.

— Мәселен... Бес-алты жылдың ішінде мәшинелік қалай жиналғаны маған аян. Қалада тұрасың... кесімді айлықпен он мыңға шырқау... Әй, қайдам.

Басымды шайқадым. Ол жәнталаса жалтарды.

— Әке-шешемнің көмегі ғой.

— Әке-шеше әншейін сылтау. Пенсиядағы адамдар емес пе? Олар не, баяғының байлары ма еді? Ертеде тыққан қазынасы болды ғой.

Арыға сілтеп едім, сасқанынан терлеп кетті.

— Ойбай, атай көрме. Мал бар дегендейін.

— Біреудің малын малдану мықтылық емес. Әке-шеше бәрімізде де бар. Әркімнің баласы өзіне қымбат — бізден де аянайын деп отырған жоқ. Бірақ, «мәшинә аламынға» басып, «бар малыңнан айырыл» деп салмақ салатын оңбаған емеспіз. Өзің ата-ананды аямай шабатын тас бауыр ма едің?

— Жоға, Қақа... Ол былай.., Жай айтқаным...

— Сылтау екенін өзім де сезгенмін. Дұрыс... Айлық анау... ендеше, мәшинән... Айтпақшы, жазда дәсенттердің соңынан жүгіріп жүруші едің. Бала түсірдің ғой... рас па?

— Енді... ағайын болғасын.

— Ағайын туралы: «Жоқ болсаң бере алмайды, бар болсаң көре алмайды» деген ақылды мақалы бар аталарымыздың. Ақшасы жоқ ағайын үшін әуре болған адамды көрген жоқпын.

Нені мезгеп отырғанымды дәл түсінді де, менен темекі сұрады. Андысып отырған адамың темекіге жар-масса, халі мүшкіл болғаны. Ес жиюдың бір түрі ол. Қолы дірілдегенін көрдім де, саудасы біткенін біле қойдым.

— Білдей қызметкерсің... Сондай былыққа барасың... Бұныңды менен басқалар білсе...

— Қақа, өзі... тіршілік болғасын... арамызда қалсыншы...

— Ол сенің қолыңда. Тәртібіне қарай көрерміз. Білетінім бұл ғана емес...

Тұсауды тас қылып, әңгімені тамамдадым. Таксимен үйге дейін әкеліп, қолтықтап түсірді. Алды-артымды орап көріп еді, түсімді суытып: «Ертеңге дейін...» — деп қол ұшымды бердім. «Жаксы, Қақа, жаксы», — деп жайылды да қалды.

— Ертеңіне... тойыс, бүгін әбетке шақырды. Сылтау-ратып, жұмыстан біржола сұранып шықтық. Түнімен ұйқтамай, әйелімен әй бір төбелескен болу керек, көзі кіртііп отыр. Әлденіп, қызара бөрткеннен кейін, тағы мазалады... мазаланды.

— Қақа... былай... тағы не білесің, соны айтшы?

Темірдің қызғанын білдім де, соқтым дейсін.

— Әй, бері қара. Қопандай берме. Бәрін білемін, бірақ айтпаймын. Тіпті, Аңқабайдан мың сом алып,

бермей жүргенің де, сіңіріп кетпек ойың бар екені де маған аян. Айтпақшы, бала-шағасы бар, қайтар.

— Енді... былай, реті келмей жүргені.

— Ақша болса ретін не қыласың? — Ақшам жоқ дей алмайтыны, әрине, белгілі. — Менен беріп жібер, кешке үйіне барамын.

— Оған... енді, өзің айтқандай, ақша кассада. Мерзімі келмей ала алмаймын. Жұмсап қоямыз ба деп салып едік.

— Әй, сен өзің аңқаудың... тойыс, ақ көңілдің адал еңбекпен тапқан ақшасын қайтарғың келмейтін не қылған адамсың? Мен аламын дегесін аламын. Құрығым болмағанымен, қолым ұзын. Өзім білетін талай сұмдығынды таныстарымның біреуіне сыбыр етіп, соңына сала қойсам, қиын болып жүрмесін.

— Ойпырмай, Қақа... жоқ болғасын...

— Кассада мәшинелігі бардың сервантта соғымдығы санаулы тұратынын білмейтін кіммін сонша? Ақымақпын ба, ә?

Көзі бақырайып, талып қала жаздады.

— Оны қайдан біліп қойдың?

— Айттым ғой, бәрін білемін. Жарайды, қоянды ашпай-ақ қояйын. Қазір Аңқабайдың ақшасын санап берсең, мен тас кереңмін. Әйтпесе..

Тырп еткізбей тұсап алдым.

Ақыры үйіне бардық. Сервантының бір қалтарысына қол жүгіртіп, мыңды санап берді. Дәл кетерде тағы жабысып:

— Қақа... күпті қылмай айтшы, мен туралы тағы не білесің?

— Қорықпа, бауырым. Бәрі де менің ішімде қалады. Тіршілікте талай кездесетін жақсы таныстармыз ғой, ескере жүрерсің. Бәрі де өзіңнің тәртібіне байланысты, — деп болашақта ұшынан сүйрейтін қыл арқанды мойнына салып кеттім...

Бәріміз ду күлдік.

— Қатырған екенсің, Қақа! Соның бәрін қайдан біліп алғансың?

Аңқабай әдетінше істің мән-жайын түсінбей, шынымен сұрап тұр.

— Бірін білсем бұйырмасын. Менікі әншейін бопса ғой. he-he-he...

ИТЖЫҒЫС

Сенбі күні сәскеде Қиқымат келе қалсын. Алғашқыда оның суыт жүрісін неге жорырын білмей, қауіптеніп қалған әйкем қасында зайыбы бар екенін көргесін жадырап сала берді.

— Асығыс шаруа бар, — деді Қиқымат. — Тез киіндер, дереу Аңқабайдікіне жетуіміз керек. Такси күтіп тұр.

— Е, не болды сонша?

— Әлгінде баласы телефон соқты. «Папам мен мам керісіп қалды», — дейді күмілжіп. «Керіссе ештеңе етпес, келісер», — деп едім, балақайдың даусы дірілдеп кетті. «Ойбай, аға, одан да жаман. Сіз келіп өткен жолғыдай достастырып жіберіңізші». Аңқабайдың аяулысымен тағы да жекпе-жекке шыққаны түсінікті болды. Аңқаудың ашуы қатты, кім біледі... Бәріміз жиңалып барғанымыз жөн. Екеуіміз Аңқашты ұстармыз, әйелдер ана өз тектестеріне басу айтар... Сосын былай, түк білмеген, қыдырып жүрген адам құсап барайық...

Әп-сәтте төртеуіміз сау ете түстік. Қонақ күтіп отырмаған үй, әдетте, айра-жайра болып жатады ғой. Ал қонақ түгілі, қаңғыбастар да келмесе екен деп, есікті тас бекітіп, тығылуға тура келетін жағдайлар да кездесе береді өмірде. Терезеден Қиқыматты қарауылдап

тұрған баласы есікті дыбыссыз ашқаннан соң, ішке кіргенімізде Аңқабайдың үйі дәл сондай дағдарыстың үстінде екені көзге бірден түсті.

Біздің келгенімізді байқамады. Дүние-мүлікті ортаға екі төбе ғып үйіп тастапты. Екеуі де соның тасасында жантайып жатыр. Бұрыш-бұрышта кесенің кесек-кесек жарықшақтары жарқырауына карағанда, атыспақ аяқталғанға ұқсайды. Аңқабайдың алдында басталған бөтелке, сірә, батылдықы үшін тартып жіберген болу керек. Жалпақ белдігі мен орындықтың екі сирағы қасында. Әйелінің де бес қаруы сай екен: орындықтың арқалығын құс төсектің үстіне қойып қалқан жасапты. Бұнда да екі сирақ бар. Жез тарақ, үйме-жүйме қылпық жұлғыш, тырнақ егегіш, қайшы сияқты бір дорба темір-терсегін де онтайлап, «келсең кел» деп отыр.

— Белбеумен буындыра салайын ба, иттің баласы!

Аңқабайдың көзі ақиып, ышқына кіжінді. «Бір әйелге әлі еркін жететін еркек еді ғой, белсенді қимылға көшпей, құр күйініп, қорғаныста қалғаны несі?», — деп ойлады. Сөйтсем... Әйелінің қайқы кірпіктері Македонский әскерлерінің найзаларындай ызғар төгеді. Егеулерінің істіктеу біреуін қолына алды да көзі шатынап, қарсы шаптықты.

— Тура бір аттап көр. Өз, көзімді өзім шұқи саламын!

Амалы құрыған Аңқабай жүзді тартып жіберді. Аяулысы айылын жимай, жастықтың тасасынан коньяк суырып, жүз елуді дем алмастан қағып салды. Екеуі де ештеңе тістеген жоқ. Көзбен атысады. Қорінбейтін беймәлім шынжыр байырғы ғашықтарды табжылтпай ұстап тұр, әйтпесе, бір-бірін жеп жіберуден тайынатын емес.

Біз есіктен сығалап, ауыз үйде тұрғанбыз. Бір кезде Аңқабайдың екі кішкентайының біреуі:

— Дабай, мен папа болайын, сен мама бол! — деді де, екіншісіне қапелімде тарпа бас салды. «Тырнасаңшы, мама құсап шыңғырып, неге ғырнамайсың?» Папасы мен мамасын достастыруды өтінген ересегі оларды айырып алды. Инсценировкаға қарағанда, тұтқиылдан шабуыл жасап, жанжалды бастаған Аңқабайдың өзі болу керек. Аяулысы алғашқы қарқынға төтеп беріп, тойтарып тастаған соң, алыспақ бітіп, соғыс позициялық сипат алып, ұзаққа созылған секілді. Айтыспақ басталыпты. Екі жақтың да өліспей беріспеуге бекінген сынайы бар.

«Не істейміз?» — дегендей, бір-бірімізге қарадық. Қиқымат алға шықты.

— Махаббат құрудың жаугер... тойыс, жаңа түрі ме бұл? — деп, еркін сөйледі ол. — Сүйіспеншіліктеріне кедергі жасаған жоқпыз ба?

Екеуі де жалт қарады. Әйелі сасқалақтап қалып еді, бізді арқаланды ма, әлде еркек екенін білдіріп, қоқан-лоқы жасауды міндетті санады ма, білмеймін, Аңқабай аруақтанып шыға келді.

— Екі бүктеп, аузыма тығып жіберейін бе осы?!

Ол жан-жарына жекіре жөнелгенде, ауыз үйде тұрған ханымдар сахнаға шықты. Сырластарын көргенде Аңқаштың аяулысы сыңсып қоя берді. Әйелдер аяқ асғынан ашуға мініп, келгендегі мақсатымызды ұмытып, өз жоқтарын жоқтауға көшті.

— Өлэ, мынаны қара-ей! Аюдай ақырады ғой өзі.

— Әбден басынып алған. Еркектерді еркіне жіберсең осы — есіріп кетеді.

— Көздеріне көк шыбын үймелету керек бұлардың!

Қарсы жақ тосыннан күшейіп кеткесін, Аңқабайдың арыны басылып, жуасыды. Оның жүні жығылғаны мен үшін иісі ер-азаматтың туы қисайғандай әсер етсін. Әйелдер көпше түрде бәрімізге тиісіп өткенде-ақ денем дүр ете қалған-ды. «Бұл қалай? Аңқабайды сыл-

тау кылып, бізді де жүндеп алмақ па? Қап, бәлем!» Ара ағайындыктан лезде айнып, Аңқабайға аудым. Қарсылас қамалға бұзып кіруге оқталғанымды байқап қалған Қиқымат кимелеп, диванға отырғызбағанда, сөз жоқ, қазандарын қайнаттыратын едім.

— Жә, — деп, жорта жөткірінді Қиқымат. — Жиналып қалған екенбіз, жөніне көшейік. Сендерді сағынып, келіп қаппыз. Ештеңе етпес, үй болғасын ыдыс-аяқ сылдырамай тұрмайды. — Кесенің жарықшақтарына қарап, күлімсірей күрсінді. — Сынғаны жақсы болған. Біз кеткесін, бөтен ғемессіндер, түсінісіп, тіл табыса жатарсындар... Қазір уақытша бітімге қол қойып, адам құсап отырайық.

Бірақ, жұбайлар ымыраға келетін емес.

— Бітім дегенше бітім десеңші. Болмайды! Талақ! Тастадым дедім, тастадым...

Алқынған Аңқабайға әйелі де есесін жібермеді.

— Сен емес, мен сені тастадым, шірік!

Әйел қауымының қырсыққанына төзбейтін мен қызындым.

— Күйеуіңнің бетінен неге аласың-ей?

— Ойбай, сенің нең бар? Алдымен өз әйеліңе, мына маған ие болып алшы, — деп әйкем есірді. Бұған шыдауға бола ма, қорғанның Аңқабай жағына жантая кеттім. Ортада төбе би — Қиқымат қалды. Келіншектер шүйіркелесіп, қауіпті кимылға бел буып жатыр. Коньяктан тартып та алды.

— Қой, болмас, — деп Аңқабай екеуміз де сіміріп салдық. Төбе би төмен қарап тамсанды.

— Қақа, алып қой, ақыры күйдік қой, атаңа нәлет! — деп Аңқабай стаканын ұсынды.

— Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ. Соны алсаң — бітті! — Қиқыматтың қымбаттысы қабағын шытып, шытынады. Қиқымат сәл толқып, еркек шешімге келді.

— Бөріктінің намысы бір. Сенен келген керді көріп алдым.

Біздің бекініс те нығайып, бір қауым елге айналды. Қыр көрсетіп келіншектер кіржиеді, біз де түнере түсеміз.

— Әй, тура баса-көктеп, бекіністеріңді быт-шыт қылайық па? — деді бір кезде біреуі.

Мен Қобыландының сөзімен жауап бердім.

— Ер бұзбаған қамалды, қатын бұзған бар ма екен!

— Елірмей отыр! Көзіңді ағызып жіберемін тура? — деп, әйкем егеуін жаландатты. Жіберіп қалатын бірдене іздеп, кармана бастап едім, Қиқымат ақ жалау көтерді.

— Ау, бәйбішелер, былай... түсінісейік те!

Баяғыда бір дәнгесе тышқанға арақ беріпті. Мас қылып, құлағанын қызықтағысы келген ғой. Қайда-а! Тышқанның көзі шырадай жанып, «Мысық қайда?» — деп, білегін сыбаныпты. Сол құсап, қызып алған келіншектер біздің бейбіт ұсынысымызға көнбеді.

— Жоқ! Сөйлеспейміз сендермен!

Қиқыматтың тауы шағылып, жер шұқыған шығар деп, мен жігіттерді батыл әрекетке үндедім.

— Осы, шабуылға шығып, үшеуін де жөн-жобаға үйретіп алсақ қайтеді?

— Дабай! Мен дайынмын.

— Ол оңай ғой.— Қиқымат қопандай бастаған Аңқабайды жеңінен тартты.— Бірақ ушықтырып аламыз. Күш көрсетуге болмайды. Қайла керек.— Сөйтті де қиқылдап күліп алды.— Мейілдерің білсін. Сөйлеспесендер қойындар. Біздің ішімізге күйік-шер толып кетті. Үшеуіміз сыраhanaға барып, алқаштармен сырласамыз.

Әйелдер сыр бермегенсігенімен, қылп ете қалды. Сыраhana дегеннен запыс болған байғұстардың босап кеткенін аңғара қоймаса Қиқымат бола ма, пәлені үйіп-төкті,

— Сендерге ерегіскенде, сілейіп тұрып тойып аламыз. Тойып аламыз да, төбелес шығарамыз. Солай ма? — Ол маған қарады, мен білегімді сыбанып, көзімді аларттым. — Міне, көрдіңдер ғой, жігіттер қазірден дайын. Сосын сотталып кете барамыз. Біздің орнымызға егін егіндер.

— Сендерді соттаушы ма еді? Тағы да: «Айлығымның жартысын ыштрапқа төледім, бәрінен бұрын қисынын тауып құтылғанымды айтсаңшы», — деп, таңертен қойқандап келіп тұрарсын, — деді Қиқыматтың қымбаттысы.

— Қакан түспеуші еді ғой.

Аузын ашса ар жағындағысын ақтара салатын Анқабай Қиқыматты байлап берді. «Әшкере болды-ау, қайран дос!»

— Әшкереледің-ау, бәйбіше. Ешкімге бүлінгенімді білдірмеуші едім. Иә, күйеуінің жаманын жасыратын есті әйелдер аз ғой қазір. Айналайын, Анқаш, неге түспейін, пендемін ғой. Бірақ, сендер құсап, өзге жерде түнегенін мақтаныш қылатын мақау емеспін! — Қиыннан жол тауып, сытылып шықты да, қарсыластарға қайтадан қауіп төндірді. — Соттай қоймас. Сендер де отырмассындар. Бірақ, айып та онша ұнамайды ғой сендерге. Бақандай бір көйлектің құны оңай ма?

Әйелдер бір-біріне қарады.

— Ал, жарайды, келіссөзге дайынбыз. Не айтпақсындар?

— Аяғым ұйып қалды, — деп Қиқымат қайтадан диванға көшті. — Осылардан қорқатын дәнене жоқ. Әй, батыр, андағы үйіндіні ары қарай сырып тастап, бері келіндер.

Үшеуміз диванға отырып, жүздетіп жібердік.

— Бағы ашылмаған еркектердің жолы болуы үшін!

— Күйеулеріне қадірі кеткен әйелдердің сыйлы болуы үшін! — деп қарсыластар да қалыспады.

Кенет Қиқымат керемет ақылды сөз айтты.

— Ау, бәйбішелер, бері қарандаршы. Сендердің дендерің сау ма? Осы үйге өзара жауласу үшін келген жоқ сияқты едік қой? Не болды сонша қағынып? Не үшін арбасып отырмыз?

Бекіністің ар жағы ойланып қалды. Бірліктерін бұзғысы келмесе де, қобалжығандары байқалды. Қиқымат арандатып, іріткі салуын тоқтатпады.

— Шындығына келсек, төсектен бірге тұрып, үйден тату-тәтті шығып едік қой. Жанжалдасқан мына екеуі. Қосақ арасында кетпей, дабай, екеуінің мәселесін қарайық. Сендерден біреу, бізден біреу.— Сосын Аңқабайға сыбырлады.— Сені құрбан қылғалы отырған жоқпыз, саспа. Жем тастамасақ болмайды. Түбі сөзінді сөйлейміз ғой.

Толық бәтуаға келмесек те, тоң жібіді. Жігіт басымызбен Аңқабайды талауға тастап жатқасын, олар қайтіп шыдасын. Қызды-қыздымен әйел қауымының намысын жыртамыз деп, қисық кеткендерін өздері де сезген болу керек. Бұл үйде не болғанын білуге деген құмарлықтары жеңіп, әлгі одақтары ыдырап жүре берді. Жолдастық сот басталды.

— Иә, айтпақшы, сендерге не болды-ей?

Жауапқа тартылғандар жаутандап, бір-біріне қарады. Қанша дегенмен еркек аты бар ғой. Аңқабай алдымен жалаңаштанды.

— Түнде онға он екі мүйіз қалғанда келді үйге. Тергеуге алуым занды ғой. «Қайда жүрсің қаңғырып?» Жүрегімді күрт жеп бара жатқанымен шаруасы жоқ, мен білмейтін бір келіншектің үйінде болдым дейді. «Жақсылықпен жөніңді айт, ей!» Әрі сұраймын, бері сұраймын. Бұл айнаға қарап, қасын кере ме-ау, ыңылдап ән сала ма-ау, әйтеуір, әбден жүйкеме тиді. Өзінен-өзі мәз — бір пәлесі бар-дағы. Бәсе, бет-аузын баттастыра бояғанынан секемденуші едім. Сосын: «Басты ауыртпай, бір жағына шығайық», — дедім. Мұрнын шүйіріп: «Мейлің», — деді. Ал енді өздерің айтындаршы, бұған

қайтіп шыдайсын? Міне, жағдай осы. Мені алдап, бет алды тентіреп жүретін кезбе келіншектің керегі жоқ. Ажырасамын, бітті!

Бәріміз де кешігуді сан-саққа жүгіртіп, ойға шомдық. Әуестік жеңген әйелдердің ұшқалақ қиялдары талай суретті көздеріне елестетсе керек, әуелі жымып күлді. Артынша біздің көзіміздің аларып бара жатқанын байқап, қыдырымпаздан безуге айналды.

— Үй-бай, белім, — деп, екеуі бірінің артынан бірі бекіністі тастап шығып, диванға көшті. Үнсіздікті Қиқымат бұзды.

— Дүрдиісіп қалса, дүниені бөлісе бастайтын баяғының қараңғылары емессіңдер. Бүйтіп балалардың берекесін алғанша, ың-жыңсыз, мәдениетті түрде загске барып шешпедіңдер ме?

— Ол құрғыр сенбі, жексенбі істемейді. Дүйсенбіге дейін ашуым тарап кетеді. Ал мен мынамен бір мүйнөт бірге тұра алмаймын. Күн бата үйде отырғысы келмеген әйелдің керегі жоқ, боянып алсын да, бара берсін.

Аңқабай ашу үстінде еңісте әрең тұрған арбаны итеріп алды.

— Үй, шіркін-ай! Қабақтарыңа қарап, камалып отыратындарды тапқан екенсіңдер, қараң қалғырлар!

Келіншектер қайтадан топ құрды. Менің де танауым желпілдеп, ызасы өтіп жүрген бәлемдерді ақылға келтіруге көштім.

— Құдайға шүкір, етігі шоңқиған, еті тыртыған тәуелді тоқал емессіңдер. Байсалды бәйбіше бастарыңа бейсауат босып жүру жараспайды.

— Немене? Өздерің түнделетіп жортқанда сондайсыңдар. Біз ше? Сендерден кембіз бе? Әлде, әйел мен еркек тең деген заңды мойындамайсыңдар ма?

— Жоға. Біз сендермен тең болғанымызға сондай қуаныштымыз, — деп Қиқымат қиыстырды. — Тіпті, сендер бізден артықсыңдар ма деп ойлаймын кейде. Бұрын ері отырғанда, зайыбы аяғының ұшымен тұрушы

еді, қазір, автобуста жұмсақ орнынды ішің удай ашыса да қиюың керек. Тіпті, жымып: «Отыра гөріңіз», — деп жалынуға тиіссің.

— Аһ, онбаған! Қыздарға қылмындап жүр екенсің ғой! Менен басқаға орнынды неге бересің?

Қиқымат жұбайын оп-оңай тойтарды.

— Мені білесің ғой, жаным. Бір емес, жиырма қыз тұрса да былқ етпеймін. Түнімен ұйқтамаған адам құсап, қалғи саламын. «Мына кісі әбден шаршаған екен», — деп талайлар аяныш білдірген. Жалпы, сендердің астамшылық, тойыс, артықшылықтарыңды дәлелдеу үшін айтып жатырмын. Ал, енді, істің түйініне келсек, еркектің түзде, әйелдің үйде көбірек болғаны жөн.

— Рас-ау, еркек те бір жолаушы. Жолаушының кешіккенінен сүйін деген...

— Әй, қайдам, әйтеуір сен кешіккен сайын ине-жібімізді, оймағымызды түгендеп, жамауға дайындала бастаймыз.

Қиқыматқа қосыла кетіп едім, әйелім аңдып тұрғандай ондырмай сүріндірді. Жұрт дұрдараздықтырын бір сәтке ұмытып, ду күлді.

— Нешауа, біздің батыр кешіккен күні түнделетіп іс тігетін жалғыз сен емес. Батыр-екеннен қашқандардың үйінде таң атқанша күрделі жөндеу жұмыстары жүргізіледі.

Қиқымат мені марапаттап, төменшіктеп қалған мәртебемді өсіріп қойды. Әңгіме бейбіт арнаға бет бұра бастап еді, бағанадан бері үнсіз отырған бас күнәкар— Аңқабайдың кербезі отқа май құйды. Үшеумізге де үнсіз, кекесінмен бір қарады да, мұрнын шүйірді.

— Өздерінің кешігіп келетіндерін айтсақ, мәз болып күледі. Әзілге айналдырып, құтыруларын қарашы. Ұятсыз өңшен, — деп, бытырап кеткен жасағын қайта жинады. Әйелдер әзілден айығып, қайраттана бастады. Одақтастарымен ортақ тіл табысқаннан кейін күнәкарымыз белсенді әрекетке көшті,

— Бағанадан бері қайтер екен деп үндемей отырмын. «Бұның кешігуіне не себеп болды», — деп біреуі ойланатын емес. Құрбымның үйіне көйлек піштіруге барғанмын. Соңғы үлгідегі бір жақсы көйлек киетін болғасын, сондай қуанып келсем, мынау арс-арс етеді. Жыныма тиді, өзі кешіккенде сондай. Және бір түзу келсе ғой. Не бірдеңесін жоғалтып, не алданып, жолдастарына тәлкек болып, не ләйліп жүргені. Тамақ та ішпей, екі көзіміз төрт болып, сарылып отырғанымызбен ісі жоқ. Жөнін сұрасаң, жекіретінін қайтерсің. Сосын, өз табағын өзіне тартайын деп, кеше қағына қалып едім... Қалай екен, бәлем! Біз де сендер сияқты адамбыз. Неге ойламайсындар?

— Енді... Жігіт болғасын... Жолдас-жора бар дегендей... Әр нәрсенің өз қызығы болады. Думанды топ дуылының ләззатын ұқпайсындар сендер. Мәселен, бір шайнек шайды ертеден кешке дейін сораптап, күбір-күбір отыра бересіңдер ғой. Онда не рақат барын біз білмейміз. Сол сияқты біздің де өз қызығымыз бар екенін түсіну керек...

— Бізбен бірге неге қызықтамайсындар? — деп, Қиқыматтың сөзін бөлді әйекем. — Жаз болса футбол, қыста — хоккей деп үйден безіп кетесіңдер.

— Ондай жерге аяқ баспайтын өздерін ғой. Біздің қызық сендерге бұзық көрінсе не шара? — деп, мен де әлсіз жағынан тиістім.

— Барлық жерге бірге бара беруге болмайды. Мысалы, сыраhanaға қайтіп ертіп апарамыз сендерді? Сендердің өсектеріне араласпаймыз ғой осы.

Аңқабайдың бұл жолғы дәлелі дәйекті еді. Келіншектер күмілжігесін, Қиқымат ілгері тартты.

— Ортақ қуаныш, бірге тойлау дегендерің көкейге қонады. Бірақ бір-бірімізге байланып қалған жоқпыз ғой.

— Сонда да семьяны ұмытып, бет алды сандалуға

болмайды ғой. Не көрсек те бірге көрейік. Уақытымен кетіп, уақытымен келгенге не жетсін!

— Иә, бұларға салсаң өгіз құсап, сегіз сағаттық соқанды сүйреп болғаннан кейін, оттыққа бас қойып күйсеп тұруың керек.

— Еріктеріне жіберсең — бітті, жегіп алып, божыны башайымен тартпақшы ғой, — деп, Аңқабайды қолдадым.

— «Алтыда жұмыстан шығасың, алты жарымда үйде бол», — деп күйдіреді кісіні. Дайындап қойған мәшинесі бардай... «Автобус күтеді-ау, кісі көп болса сыймай қалады-ау», — деп ойламайды. Жетіде келсең, желкене мініп, ысқырынатынын қайтерсің. Кейде ішіп қоятының да содан. Ал енді сыраханадан денең қызынып, рақаттанып шыққанда, үйге қарай басқың келмейді. Өйткені: «Қайда болдың? Кіммен болдың? Ол не деді? Сен не дедің?» — деген бір тергеу. Көрген-білгеннің бәрін ақтарып, өсекші болуым қалғандай, түн жарымға дейін дапрос жасаймын деп, ақыры жанжалдасып, бөлек жатамыз. Еркектердің өзара жолдастық сыры, құпиясы болады-ау, соған қол сұқпай-ақ қояйыншы демейді.

Аңқабайдың арыны зорға басылды.

Әуесқой әйелдерге ғибрат болсын деп, мен әңгімені әріден қозғадым.

— Әлгі аңқұстың тілін білетін аңшы туралы ертегі естерінде ме?

Бәрі маған қарады.

— Білеміз... Бірақ мыналар да естісін, айта бер, — деді Қиқымат.

Оның білмейтінін, әрине, сол сәтте мен байқаған жоқпын.

— Аңқұстың тілін түсінетін аңшы бұл сырын біреуге айтса, бітті — өледі екен. Бір күні екі көгершіннің махаббат туралы пәлсапасын естіп, ішек-сілесі қатқанша күледі. Қасындағы әйелі қадала кетеді.

— Жайдан-жай неге күлдің? Айт, бірге күлейік.

Айтуға болмайды. Әйелі тақымдай түседі. Ақыры ұрысқа айналады. «Сен ашынаңды еске алып күлдің ғой, ә?» — деп пәле салады әйелі.

— Айтсам — өлемін, — дейді аңшы.

— Өрем қап. Бұның әншейін сылтау, — дейді. Әйелдерді білесіндер ғой... «Аш құлақтан тиыш құлақ», өлгенді артық көрген аңшы, амал жоқ, айтуға бел байлайды. Содан өлуге дайындалып, өсиетін айтып, дәрет алуға сыртқа шығады. Шықса, қораз тауықты қуалап жүр екен. Қуып жеткенде, тауық сөгеді: «Өзін ұятсыз екенсің ғой, қожайынымыз өлейін деп жатса»... Аңшы қызық көріп, тыңдай қалады. Қораз айтады: «Өрем қапсын, еркек болмай кеткір. Бір әйелге ие бола алмаса, өмір сүрмей-ақ қойсын. Менің қырық әйелім бар, бәрін де жусатып өргіземін. Оның орнында болсам, анау шөженің жүнін жұлып, адамдарша айтқанда шөп-желкенің жонынан таспа тіліп, тәубесіне келтірер едім». Бұны естіген аңшы: «Қой қараптан-қарап қатынның қоқан-лоқысынан өлгенім болмас. Тіпті қораздан ұят екен», — деп үйге кіреді. Кірсе, әйелі екіленіп, аптығады: «Кәне, айтасың ба, жоқ па?» Аңшы үн-түнсіз қамшысын алып, жоса-жоса қылып сабайды. «Ойбай, қойдым, ағатай, айтпай-ақ қой», — деп жалбарынып құтылады сырқұмар әйелі. Сол құсап...

Менің не айтпағымды бәрі де түсінді. Анқабай енесін көтеріп, қораздана бастады. Әйелдер мені ала көздерімен атты.

— Бұның біздің заманға сай келмейтін кертартпа идея, — деді Қиқымат. — Жұбайларымыз да баяғы аңшының ақымағы емес қой. Өзіміз бағалай бермейміз, әйтпесе ақыл көп қой бұларда. Тергеп, жүйкеге тимейді, әншейін еркеліктері де.

Қиқыматтың осы жолғы көпшігі келіншектерге тым жағып кетсе керек, үшеуі де кеңейіп жүре берді.

— Мен ас қамдайын..,

Бас күнәкар қыздай сызылып, ас үйге тартты. Оған ілесе біздің бәйбішелер де бұрандап еді, лезде дастарқан жасалып, шай келді. Аркамыз кеңіп, бас қатырған мәселені ұмытып, сіз-бізге ден қоя бастағанымызда, аңқауымыз өзі отырған бұтақты балталасын келіп. Жарастық үшін соғыстырғаннан кейін, тұздалған қиярды асап жіберді де:

— Қанша мақтасаң да қатынның аты қатын, — деп қойып қалды.

Әйелдердің боялған еріндері бозарып кетуіне қарағанда, ішкі жауынгерлік әзірлік басталса керек. Аңқабай еш нәрсені байқар емес.

— Сөздерінде тұрмай, ертең-ақ ызындап шыға келеді. Білеміз ғой бәрін де. Баяғыда аталарымыз айлап ел аралағанда, әжелеріміз қыңқ етпеген. Содан жаман болған жоқ. Ал осы күнгілер тума талант тергеуші.

— Иә, немене, сен сұраусыз серілік құрып, селтен деп жүрсең ғой, ә? Тексереміз. Тексергенде қандай! Немене, «күл болмасаң бұл бол» деп, назар аудармайтын бейтарап бөтенбіз бе? Сұрасақ, дұрыстап толық жауап бер. «Анда кеттім судыр, мында кеттім судыр» деп сыпылдап құтыласың ылғи. Сенбеймін, бәрі өтірік, — деп Аңқабайдың кербезі күдік таратты.

— «Жігіттермен отырып қалдым, карта ойнадым, әнебір мәліштерді мыштай қылып, үйіне дейін қудым», — деп түн ортасында келіп тұрасың. Әй, білмеймін, — деп әйкем күмәнданды.

— Сенің-ақ, «түсіп қалуың», «делабой әнгімен» тау-сылмайды. Бір пәлең бар-ау, — деп, Қиқыматқа қатер төндірді бәйбішесі.

— Уай, мәледес! — Қиқымат кеңк-кеңк күлді. — Сол делабой әнгімелерден зиян шегіп жүргендей сөйлейсің ғой. Менің кешігулерімнің арқасында Кисловодскіні де көріп қайтқаныңды ұмытпа. Ал, батыр бойын бұған жынын... күшін біреулерді қуып таратпай, өзіңді қуаласа қайтер едің? Шүкіршілік қылындар, құрметті ха-

нымдар! Күйеулерің түздегіні түгендеп жағпаса, сендер олардың өсекші емес, ер мінез екендігін мақтаныш тұтуға тиіссіндер. Содан соң, қай кезде келсек те, бір айтқан әдрісімізді қанша қинасандар да өзгертпейміз ғой — өзімізді өзіміз өтірікші қылып не көрініпті? Ең бастысы өзара ынтымақ сенім ғой. Сондықтан, күр күдіктеніл, күпті болып, керісе бергенше, бір-бірімізге сенейік те, айналайындар...

«Айналайын» дегенге алданбайтын әйел бар ма, көздеріне жас алмағанмен, күлімсіреді. Жұрттың бәрінің маңдайы жіпсіп, жадыраған сәтінде Қикымат төтесінен тартты.

— Ал сен екеуіңнің тірліктерің дұрыс емес. Түсінісу керек. Баяғыда... қыз бен жігіт болып қалыңдық ойнап жүрген кездерінді айтамын... Аңқаш лекцияға қызыңқырап келіп, профессорға: «Аға, ауырып тұрмын, бас жазып келуге бола ма? Сөйтіп бір жақсылық қылсаңыз, еруліге қарулы, сіз үшін лекция оқып берейін. Сіз қартайдыңыз ғой, дем алыңыз»,— деп, мейірі түскені есінде. Содан бұны оқудан шығармақ болғанда, бүкіл курс «тәрбиелейміз» деп, кепілге алып, әйтеуір, стипендиясын садақа қылып, құтылып еді ғой. Сонда сен Аңқашты жер-көкке сыйғызбай мақтап, жиналыста жылағаның қайда? Ал сен, Аңқаш, мына бәйбішене СХИ-дың бір сүмсігі көз сүзіп, қайта-қайта гүл әкеліп, терезесін торуылдағанда қандай халде болдың? Бір рет бұл шайтан азғырды ма, әлде сені сынағысы келді ме, әлгімен бірге киноға кеткенде, төрт бөтелке «Рубинды» аузынан ішіп, ішің жидіп кете жаздамап па еді? «Онсыз маған күн жоқ, өлемін»,— деп маңырап, балконнан секіргелі жатқаныңда, ұстап қалғанымызды ұмыттың ба? Енді бүгін буындыра салғың келеді...

Қимас күндері естеріне түскенде екеуі де ұялды.

— Енді... Ол кезге не жетсін! Онда бұл жақсы болатын, — деп мінгірледі Аңқабай.

— Ибай, бетім-ай! Немене, енді жаман болып қа-

лып па? — деп Қыкыматтын әйелі дүрсе қоя берді. — Қара мынаны... Бұл бәрімізге айтқаны ғой. Өліп-өшіп, артымыздан жүгіріп едіңдер. Қап, сонда бұндай боларын білгенде... Талай жігіт көздері жәудіреп қалды-ау!

— Үй, бұларға дауа бар ма? Былтыр мынау, — әйекем мені менсінбей нұсқады. Жұрттың көзінше жауынгер болып шыға келу, күйеуін бір уыс қып ұстайтын айбарлы ханым көріну жаулықтылардың әдеті ғой. — Қараптан-қарап маған тиіскен. «Қыстыгүні жатақханаңа іздеп келгенде неге тез шықпай қойдың? Сені күтемін деп, туплиден бас бармағымды үсітіп алғанмын», — деп соқтықты. Былтыр күйгеннің иісі биыл шықса, сштеңе емес екен. Он жыл бұрынғы башайын даулағанды да көрдік. Көрдік те көндік, амалсыз. Шіркін, қыз күнім қайтып келсе...

Тағы да ушығып кете ме деп едім, тәтті күндер еске түскесін, әңгіме әзілге ойысты. Қыкымат қалжыңды жандандыра түсті.

— Батырдікі дұрыс. Қыз кезінде көп қинағаныңның есесін қайтарайын деген ғой. Азаматты суықта сүмірейтпей, неге тез шықпадың?

— Сау болса бір сәрі. Көзі шырадай жанып, танауы желпілдеп, тал-теректерді соққылап, қағынып тұрса қайтіп шығасың? Онда қыз кезім ғой, қорықтым айналайын.

— «Қыз кезіміз, қыз кезіміз» деп қоймайды ғой. Біздің жігіт кезіміз қайтып келсе, шіркін... — дедім мен.

— Немене, қайда барсаң да мейлі дейтін, тексермейтін жақсы әйел тауып алар ма едің?

— Ал сендер ше? Кешікпейтін колбадағы... тойыс, қолбала күйеуге тиер ме едіңдер? — деп Қыкымат килікті.

Бәріміз дуылдасып, зілсіз әзілмен қағыстық.

— Тамақ пісіп қалды, қамыр илейік.

Келіншектер: «Айым-ау», — деп ыңылдап, ас үйге

жөнелді. Балконға шыққасын Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Ау, жігіттер, енді сендер үндемендер, бүлдіресіңдер. Бәрібір, қалай түсініссең, олай түсініс, біз кешігуді, бұлар тергеуді қоймайды. Әр нәрсені кезінде көрерміз. Әлі талай талқылаулар болады. Маған салсаңдар, әйелді алдап ұстағандарың жөн. Қазір тізгінді маған беріндер.

Табак тартылысымен, Қиқымат сөз алды.

— Ал, ағайын, біраз нәрсе айттық, ойланып-толғандық. Рас, тым жиілетуге болмас, бірақ анда-санда норманы бұзу жігітке жарасады. Әйтпесе роботтан несі артық. — Әйелдер тағы да тіксініп, тікірейе бастап еді, Қиқымат нін жұмсартып алды. — Сендердің беймазалықтарың да ұнайды маған. «Бәрібір» деп қол сілтеңдер қайтер едік? Ол сүйгеннің емес, суығанның белгісі. Шындығына келгенде, бір-бірімізден қашып құтыла алмаймыз — бала-шаға, дағдылы тұрмыс бар. «Ырылдарсын, қаппасын, менен жақсы таппасын» деген. Сондықтан, түсінісіп тірлік кешкенге не жетсін!

Қиқымат жалпы бағытты айқындап алды да, нақты мәселеге көшті.

— Әп-әдемі тұрмыстарың, бүлдіршіндерің бола тұра, айдың-күннің аманында айқайласып жатуларың ұят, — деп үй иелеріне қарады. — Әңгіме белгілі — әншейін кикілжің, еріккендік. Бізге салсаңдар, бір-біріңнен кешірім сұрап, татуласқандарыңды тілейміз. Дабай, Аңқаш, сен баста.

Екеуі бір-біріне жақындады.

— Кешір! — деп күбір етті Аңқабай.

— Қешікпе! — деді әйелі әзілдеген болып.

Бәріміз ду күліп, қол шапалақтадық. Көңілдері көтерілген келіншектер: «Кәне, сүйісіңдер», — деп қиғылық салды. Әрі-бері қашқалақтағанына қоймадық. Ақыры Аңқабай бәйбішесін құшақтай берді, «Ащы, ащы!» — деп, ащы айқайға бастық біз.

— Ура, папам мен мамам тағы да үйленіп жатыр! — деп, кішкентайлары қуанып, жүгіріп жүр. Ересегі тұнжырай қарады да, күрсініп салды.

Содан, ырду-дырдумен түн ортасына дейін отырып-пыз. Үйге келе жатқанымызда Қиқымат құлағыма сыбырлады.

— Тағы да итжығыс түстік қой. Енді алдағы айқастарға, тойыс, айтыстарға қазірден бастап тыңғылықты дайындала бер. He, he, he...

ОРТАҚ ТАҚЫРЫП

— Ана қарандар, — деп Қиқымат Аңқабай екеуімізге сыбыр етті. — Үшеуінің жаны кіріп, жасап отыр.

Автобустың бел ортасына молынан жайғасқан бәйбішелеріміз бір-біріне мейірлене қарап, қызу әңгімеге кірісіпті. Сүйрендеген еріндері сүйірленіп, сүйкімді көрінеді. Әлгінде Аңқабайдың аяулысы: «Тісім», — деп қақсап, апшымызды қуырып еді, қазір жанары жайнап, рақаттанып қалыпты. Үшеуінің осы бір достық сәті ыдырамас ынтымақтың бұлтартпас белгісіндей.

— Жүріңдер, қызығына батайық.

Қиқымат қоярда-қоймай екеуімізді сүйрелеуге айналды.

— Ойбай, Қақа, бұлдіріп аламыз. Мен жақындасам болды: «Тісім», — деп зарлап қоя береді, — деді әйелінің құбылма мінезінен зәрезап болған Аңқабай.

— Саспа, бала. Қазір құлағының түбінен мылтық атсаң да селт етпейді.

Үшеуіміздің қастарына таяп келгенімізді келіншектер байқаған жоқ. Әңгімелері қызып, ішпей-жемей кәйіп болып отыр. Өзіміз туған күнімен құттықтағалы бара жатқан жолдасымыздың жолдасын, яғни, әйелін май шелпек қылыпты.

— Үй, қойшы соны, баяғыда аштан қатырып еді ғой

бәрімізді. Он адамға ақсақ балапан қуырып, жарты килі макарон қайнатқан...

— Бетім-ай десеңші... — Аңқабайдың әйелі әлгінде ғана қос алақанымен басып, әлпештеп келе жатқан аяулы бетін аямай шымшып алды. — Тамағы жетпей қалып, бәріміз аш қасқырдай алақтап отырғанда, ұялмай-қызармай: «Жігіттерге арақ болса болды, басқа ештеңенің керегі жоқ деуші еді... Тамаққа дейін мас болып, ұйқтап қалады ғой деп ойлағанмын», — деп қарап тұр...

— Белгілі көкешім емес пе, осы жолы да қайбір қарық қылар дейсің. — Менің әйелім де ана екеуінен қалысар емес. — Мықтаса, колбаса қосып, салат жасар. Онысының тұзы удай болады — көр де тұр.

— Тамағы тапшы болғасын әнебір жылтыраған ыдыс аяғынан не пайда!

— Үй, ол да өзінікі емес. Қонақ келерде көз құрт қылу үшін көршілерінен жалынып-жалпайып сұрап алады екен.

— Бәсе! Бәсеке десеңші.. Онымен кімді қиратпақ.

— Оны айтасың, шетел гарнитурын алғалы жатырмын деп, ішімізді удай ашытқанына пәлен жыл. Әншейін далбаса бәрі де. Бізге оқырайып, қыр көрсеткен түрі.

— Онысын қайдан білейін, біз одан кембіз бе? — деп, Аңқаштын миын жеп жүрмін мен, ендеше.

— Әйда, осы жолы өзін бір қатырайық. Алдымызға не қойса да, тақ-тұқ еткізіп, тып-типыл қылып отырайық. Еркектердің өздері де есесін жібермес, біз де қалыспай арағына ауыз салсақ, үш-төрт тостан кейін-ақ таусылады да қалады. Тақырға отырғызайық, бәлемді...

Мен Қиқыматқа қарадым. Ол маз болып, дыбыссыз күлді. Ол үйдің ондай Қарабайлығын байқамап едім, мына сайтандардың сандырағына жол болсын! Е-е, баяғыда қол қысқа, студент кезде тобымызбен сол үй-

ге қонып, кара нанды бөліп жегеніміз бар. Оның өзі бір қызық дәурен еді. Соны бетке салық қылып...

Келіншектер үдеп барады. Тындаған сайын адам адамнан да, өмірден де түңіліп кетеді екен. Қаным қайнасын...

— Ау, біреудің үйіне ақ ниетпен барып, ақ ниетпен қайтуға болмай ма? Сендерге қарап тұрып, қатын болып тумағанымна қуанамын!

Бәйбішелер әуелде сасып қалса да, іле-шала өзіме дүрсе қоя берді.

— Нағыз көкайылдың өзі болар едің ғой...

— Әйелдердің әңгімесінде шаруаң болмасын, ба-тыр!

Абырой болғанда, аялдамаға жеткен екенбіз, түсе қалдық. Үш әйел күбір-күбірмен баяу жүрген соң, үш еркек озыңқырап кеттік.

— Уай, оларда нең бар? — деп қиқылдап күлді Қиқымат. — Әйел болған соң басқа не айтады? Өзің айтшы, басқа не қызық бар оларда? Еркектер үшін өзінің керемет қасиеттерін тамашалап, жыр қылудан артық мастық жоқ болса, әйелдер үшін құрбысының кемшілігін шенеуден өткен ләззат табылмайды. Қазір біреуі кетіп, екеуі қалсыншы, қалған екеуі кеткенін жеріне жеткізіп салады. Ол байғұстарға не қыл дейсің енді?

— Білмеймін.. Әйтеуір, еркек болсын, әйел болсын біреудің сыртынан сыпсындай бастаса, қаным тасиды. Әйкем бәлен дей бергеннен-ақ ақырып, тыйып тастаймын.

— Ай, ерім-ай, үйінде ынтымақ бола бермейтіні де содан. Есінде ме, өткенде бәріміз адам құсап сырласқанда, әйелің саған кінә тақты ғой. «Екеуміз шешіліп сөйлеспейміз. Сырласып, шер тарқатпау — суығанның белгісі», — деп көзін сығып алып еді...

— Е, немене, сырласу деген сыпылдап өсек айту ма? Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Ал, айта қойшы, ерлі-зайыптыларды сүттей ұйы-

тып, екеуінің де маңдайын жіпсітетін басқа қандай ортақ тақырып бар? Таба алмайсың, әуре болма. Анекдот айтпасаң, басқа шара жоқ. Сосын өмір деген қызық нәрсе ғой. Адам баласы әу бастан бір-бірін мінеп туған. Сондықтан, мүмкіндігінше өзгелерге жемтік... тойыс, желеу бермеуге тырысу керек. Бірақ, бәрібір елге жақпайсың. Миллиграм мінің болса жетіп жатыр, өздері-ақ тонналап алады. Жаның тыныш болсын десең, өзгенікін өсіріп айт. Біз, қатекем екеуіміз, кешкі шай үстінде әжептәуір сырласып, тату-тәтті дем аламыз. Бері қара, қызық айтайын. Әйелдердің әлсіз жағынан келіп, билеп-төстеуді білмей жүр екенсің, өнеге болсын. Кештеу келеміз, кәйіп боп келеміз, әйтеуір қатекем кейде қабағын түйіп қарсы алады. Жағы жабылып, тілін тістеп, көңілсіз үйді күңгірттеп қоятын жыпы бар. Сен болсаң айқайлап, өршітіп жіберер едің. Ал мен ондайға қыңсам Қиқымат боламын ба? Бірінші кесені орталай беріп: «Бүгін ана кімді көрдім», — деп күнк етемін. Селт етпегенімен, құлағы түрік отырғаны өзіме аян. «Байғұс, тағы да ішіп жүрсе керек, басымды жазып берші деп келіпті». Қатекем қозғалақтай бастайды. «Е, ішсе несі бар екен? Далада ішіп, кештетіп жүрмейді сен құсап. Тойға, туған күнге барғанда қол ұстасып». «Жоқ, — деймін жымыып. — Қол ұстаспай қалыпты бұл жолы. Сақал-мұрты тікірейіп, көзі-басы қызарып, жүдеп жүр екен. Киімі де мыжмыж, өтек көрмегеніне біраз болған. Екеуіміз әжептәуір әңгімелестік...» Сөзімнің аяғын екі ұштылау үземін. Қатекем араздықты да, арбасуды да ұмытып: «Иә, жайшылық па екен?» — дейді емініп. «Қайдағы жайшылық. Тағы да ана ақымағымен керісіп қалыпты». «Е, не бопты?» — дейді ол бойын әйелге тән әуестік билеп. «Оу, асығып, аптықпай, бабымен әңгімелесейікші. Жақшы мынауынды, көр соқыр қылмай». Жарықты реттеп, көзімді ашып алған соң ақырындап шаруаға кірісемін. «Өзің білесің ғой, жаным, оның ана көкайылы ұсақ-

түйекке бола үйінің үрейін ұшырып, байбалам салып шыға келеді емес пе? Жұмыстан шаршап келген екен, тыныштықпен шайын ішкізбепті. Ақылы аз болса, әйел дегенін жоқтан өзгеге бола еркектің жанын жеп қояды ғой, — деп жалпы әйел баласына тән кемшіліктердің бір-екеуін армансыз сынап аламын. Есінде болсын, басқа біреудің әйелін кейіпкер қылып, өз әйелінің кемшілігін соған тели сынасаң, өзіндікі біразға дейін әлгі кемшілігінен арылып, кәдімгідей адам болып қалады. Таяқтың екінші басы дегенді білмейді ғой бұлар. «Сосын бұл морт сынып, ішкен де кеткен. Үйіне қонбағалы үшінші күн», — дегенімде, қатекем қаһарына мінді. «Білеміз ғой ол көк бетті. Күйеуі байғұс ақылды жігіт. Аяғын аттап бастырмайды, аузынан қағып, сөйлетпейді. Әйел атаулы соның күйеуіне қарап қалғандай-ақ, біреу қалжындап бірдене десе, бәле», — деп, қайраттана шұбыртады. «Шіркін-ай, десенші! Сенің сондай болмағаныңа қуанамын. Сорым болар едің ғой. Жалпы, анда-санда ренжігенің... тойыс, ренжігенім болмаса, сені ешкімнің әйеліне теңгермеймін ғой, жаным». Көрікті басамын дейсің. «Түү, құрғыр, өстіп бір рақаттанып келе жатқанда, ағарып кетеді», — деп, жаңадан шай демдейді. «Қонаққа сақтағаным еді», — деп құпия қоймасын ақтарып, барын аузыма тосады. Содан, сораптап, рақаттанып шай ішеміз. «Үй, ол ма, ол...» — деп қатекем көсіліп-көсіліп, арыны басыла бергенде: «Өткен жолғысы есінде ме», — деп, қамшылап қоямын... Әне, солай! Түннің бір уағына дейін сырла-сып, әндетіп ұйқтаймыз сөйтіп.

— Өсек айтқан күнің құрсын! — деп зекідім Қиқы-матқа.

— Өсек емес, оның атын өмір дейді, батырекесі. He-he-he...

АЛАСТАУ

— Өткен жолы жазушымен табақтас болдым, — деді Қиқымат. — Бір танысымның үйі қонаққа шақырған. Әлгі жазушы да соларда ілік-шатыс екен. Жас жігіт, байқауымша, жаңадан жаза бастаса керек. «Сіз-бізден» ұзамай, оп-онды отырдық. Біраздан соң жігіттер: «Не жаздыңыз?» — деп мазалай бастады. Обалы не керек, біртүрлі ыңғайсызданып, сыпайы жауап берді. Бір-екі повесть, әңгімелері бар екен. Дарақыланбай, кеуде қақпай сөйлегеніне разы болып қалдым. Сөйткенше, үй иесі тон мойын, өр көкіректеу жігіт болатын бүлдірді. Сірә, өзінен жасы кіші ағайынының ел аузына ілігіп, атағы шыққанын, қазір де ағынан жарылып, аталы сөз айтып отырғанын көре алмай қалса керек.

— Осы, сол көз майларыңды тауысып жазғандарыңа қанша аласыңдар? — деп бастады шабуылды.

Әрине, не айтар екен деп елең еттік. Әрі жазушы дегендерің шіріген бай болады екен, қанша сөз жазса, сонша сом алады екен деген лақап құлаққа ұялап, ішімізді жандырып жүргендіктен, бойымызды әуестік биледі.

— Ой, қырып алатын шығар! — деп, ақша туралы сөз бола қалса, қолы қалтырай бастайтын екінші танысым киіп кетті. — Мысалы, бір кітап елу мың боп шықса, әрқайсысы екі сомнан болса, жүз мың сом ғой. Он шақты кітап шығарсаң бітті — көйлек көк, уайым жоқ. Деміміз бітіп қалды. Әсіресе әлгі танысым тершіген жүзін сүрткіштеп:

— Атасына нәлет, бәрін қойып, баяғыда кітап жазуды үйреніп алғанымда ғой, — деп әбігерленсін.

Жазушым жымиып күлді.

— Қалам ақы олай есептелмейді, — деді жайлап. — Кітаптың көлеміне байланысты. Мәселен, он баспа табақ кітапқа, егер баспа табағына екі жүз елуден қой-

са, екі жарым мың сом төленеді. Массовый тираж беріп, ставкасын өсірсе, көбірек болады.

— Сонда қанша?

Қадалып қоймағасын жазушым бір соманы айтып еді, оған біздің қарнымыз ашып қалды.

— Келіннің көрөртіне де жетпейді екен ғой, — деді, ақша айтылса қалтырай бастайтын танысым сабасына түсіп. Сөйтті де, жазушының келіншегіне мүсіркей қарап қойды.

— Одан да он емес, елу, жүз күрішке.. тәрелке кітап неге шығармайсың? — дедім мен шынымен жаным ашып.

Жазушым күлді.

— Баспа табақ деңіз... Ол оңай емес қой.

— Е, несі бар? Жазғанға бәрібір ғой. Мысалы, әлгі айтқан табағыңа қанша бет сыяды?

— Машинкаға басылған жиырма бес бет...

Бір бетті бір ай қиналып зорға толтыратын біз үндемей қалдық. Іле-шала үй иесі іліп әкетті.

— Ой, онда несіне жандарынды жеп әуре боласыңдар? Одан да табысы мол, пайдалы шаруамен шұғылданбайсыңдар ма? Шүкір, мың кітабыңнан мебілни магазинім артық.

— Әнгіме ақшада емес қой, — деді жазушы. Қанша сабырлы болуға тырысқанымен, жақтырмай қалғаны жарқ еткен жанарынан танылды.

— Енді неде?

Қалтырауығым шақ ете түсті. Бәріміз де бойымызды жия қойдық. Арадағы жік айқындалып, екіге бөлінгенімізді байқаған соң, бағанадан бері бейтараптау отырған мен де өз үйіріме қосылып жүре бердім. Өйткені, мына жас жігіт өмірлік принциміме балта шапты. Осы отырғандарды түгелдей тізімнен сызып тастаған сынайы бар. Өзімізге ұқсамайтын адам жүрекке қадалған тікен сияқты ғой. Аластау керек деп ұйғардым.

— Адам баласы дүниеге өзін-өзі асырау үшін кел-

ген, — деді қалтырауығым. — Бәрі де қу құлқынның қамы. Сауда қыласың ба, кітап жазасың ба — бәрібір.

Жазушым жөнді жауап бермеді. Бізге қарны ашып, сөзін шығын қылғысы келмегені жыныма тиді. Ақиқат туралы айтысып жеңе алмасам өзіме белгілі — білім де, күш те сонда. Айламен алдын орап, абыройдан айыруға бел будым да, қай жағынан тиісуді мұқият ойластыра бастадым. Мен іске кіріскенше, дастарқан үстін үнсіздік жайлады. Бір кезде үй несінің шыдамы таусылды.

— Осы, шынымды айтсам, мен де анау-мынау жазушыңнан артық жазар едім, бірақ қол тимейді. Қәсіп қылмағасын құлық жоқ, әйтпесе сендер құсап өтірікті келістірудің несі қиын? — деп, өз туысқанын доғал шапысқысымен түйрепек болды.

«Атаңның басы, — деп ойладым ішімнен. — Домалақ арызыңды жөндеп жаза алмай жүріп...»

— Мысал үшін, былай ғой... — деп соға берді әлгім. — Сендер бір шөптің өзін сансыз бетке созып, майын тамызып суреттейсіңдер. Ал біз болсақ, айтарымызды тез айтуға асығып, тақ ете қаламыз. Көрдің бе, біздікі жай сөз болып қалады да, сендердің суреттемелерің кітап болып шығады. Міңе, бар пәле осында...

Жазушым мысқылдай күлді де, дәнеңе деген жоқ. Топаспен дауласып, құнын кетірмегеніне қарағанда, ақылсыз болмады. Ал қасымыздағылар әлгі қыртты қолпаштап, даурығып кетті. Бұларға салсаң, өздері шетінен керемет, бірақ жазушылық сияқты пайдасы аз шаруамен айналысуға зауықтары жоқ.

Әріптестерімнің әлжуаз екендігін байқасам да, амал жоқ, арқа сүйеуге тура келді. Қампиған қарыннан басқа ештенелері болмаса да, мейлі, әйтеуір сөзіңді қоштап, «азшылық көпшілікке бағынады» деп бедірейіп отырса болғаны. Енді кідірсем, қирай жеңіліп, келіншектерге күлкі болатынымызды аңғарғандық қойдым да, тұтқиылдан бас салдым.

— Әңгіме — қалай жазуда, жазғаныңды елдің қалай қабылдауында. Сен жақсы жазып жүрген жігітсің, бірақ әлі де көп оқып, ізденуің керек, — деп мәймөңкелеп едім, бүгінгі кеш бойы ақылды сөзді бірінші рет естіген жазушым маған жылы жүзбен қарады. Өстіп, бірдененің парқын білетінімді байқатып алдым да, тіке төбесінен түстім. — Мәселен, сенің анау повесің маған ұнаған жоқ. Ойдан құрау салқыны бар, тың образ жоқ. Ойға азық болмайды, сезімге қозғау салмайды. Жалпы, ондай арзан, жеңіл нәрселерден аулақ болғаның жөн. Менікі шын тілектестік қой, көптің көзінше қатты айтты деп ренжіме.

Өмірі оқымаған нәрсем туралы жобалап соққан сынам... тойыс сыным жазушымды қақ жарды. Оның жүзі жидіп жүре бергенін көргесін бағанадан бері құр жаңқалаумен әуре болған әріптестерім қауқылдасып, жымындасып, масайрап кетті.

— Оқасы жоқ, әдебиет көпшіліктікі. Елдің бәріне ұнау шарт емес. Біреуге ұнамаған біреуге ұнайды. Менікі жеке өз пікірім ғой, — деп, жүнжіген жазушыма жан кіргіздім. — Ал, енді, ана бір шығарма... әлгі махаббат мұны туралы... маған қатты әсер етті...

«Қыздар қарамай кетсе, етектері толғанша еңіреп жүруші еді ғой осылар», — деген жорамалмен соғып едім, дөп тиді. Жазушым адам қатарына қосылып, тілге келді. Әлгінде өзін тәлкек етпек болған топтың алдында мақтанып қоймақ сынайы бар.

— А-а, менің анау әңгімемді айтасыз ғой. Әлгі семьялы жігіттің сұлу қызға ғашық болу тарихы жайлы...

— Иә, иә, дәл соның өзі. Түу, бір айызым қанып, сүйсініп оқыдым...

— Рақмет, рақмет, Қақа, — деп иілді ол. Әйелінің де бетіне қан жүгіріп, ерні қайқия қалыпты.

— Нағыз шындық. Аумаған өмірдің өзі. — Өстіп көпіртіп-көпіртіп келіп, кеңірдектен ала қеттім. — Әй, сірә, өз басыңнан өткен болу керек.

Келініміздің тәрелкесі сылдыр ете калды. Жазушым ышқына жанталасты.

— Қақа, ол енді... Жазушы өз басынан өткенді ғана жазбайды. Қиял, елестету...

— Жә-жә, ақталма... Ақ болсаң несіне сасасың? Егжей-тегжейлі, ұңғыл-шұңғылына дейін ашып көрсеткеніңе қарағанда, біраз зерттеген болуың керек. — Кезекші сөздердің бірі тағы да кәдеге асты. — Басыннан өтпесе, ашынанан әйеліңнен ыстық болатынын қайдан білесің?

Өп-өтірік аңқаусып, қадала сұрап едім, жазушым жалпасынан түсті. Келін, көзі шатынап, күйеуіне кіжіне бір қарады да, тұрып жүре берді. Жазушыны аяпта кеттім — байғұсқа абыройын төкпейтін ақылды әйел де бұйырмапты.

Содан, не керек, мазасы болмай, сәні кеткен жазушы «жолаяқ» деп екі жүзді тартып салды да, салқын қоштасып шығып кетті. Өңшең өзіміз қалған соң, жігіттер маған алғыстарын жаудырды. Ішек-сілеміз қатқанша күліп, ішіп-жеп, бағанағы салқындықтан құтылып, қыз-қыз қайнап отырдық. he-he-he.

АБЫРОЙ

— Уай, батыр, екеуміз де демалыстамыз ғой. Ақыры Қырымға қыдыратын түрің жок, әйда, ауылды бір аралап қайтайық, — деді Қикымат. — Осы жұрт андамында шапқылап, шашылып бітеді. Пөтепкі алғанша ақ арықтап, ауруға шалдығады. Мен құсап, былтырғыны айтамын, ретін табу қайда! Сосын бір қызық айтайын сол көрөртіннің де рақаты шамалы. Әлде қасымда қаткем жүргесін маған солай көрінді ме, әйтеуір ішім пысты. Адам құсап іше алмайсын, қыз-қырқынға түсінде ғана қырындайсын. Одан да осы ауыл, жайлау дегенің жөн. Жарықтық, сау... сауын сиыр ғой. Бәйбішелерді үйде калдырып, екеуміз тартып кетсек...

— Қай ауылға барамыз? — Делебем қозып, бірден келістім.

— Әрине, өз аулымызға емес. Менің бір жақсы таныстарым бар, шақыра-шақыра зықымды шығарды. Соларға тартамыз. Ауылдың беделді жігіттері, қолдарынан түсірмейді. Әрі бөгде жұрт іші — анау-мынау қылтың-сылтыңға да мүмкіндік бар.

Айтқасын — бітті, ертесіне тартып отырдық. Ретін тапқыш Қиқымат ақ сұр «Волганы» ерттеп алыпты. «Бір жұма біздің еркімізде, саспа батыр», — дейді күліп.

— Мынауың күшті болып кетті ғой, рақат, — деп мақтап қойдым. — Ал енді жөніңді айта отыр. Біз кімге бара жатырмыз? Хан көтеріп қарсы алатындай олар сенің кімің?

— Қайбір екі туып, бір қалғаным дейсің. Олар менің бөлемнің жақсы таныстары екен. Былтыр Алматыға келгендерінде танысып, жолдас болып кеттік. Оқуға бала түсіруге келіпті. Мені білесің ғой, танысым көп. Сол баласына қол ұшын бергенмін. Құр босқа қиналып, арам тер болмаймын ғой, әрине. Баланың оқуы тәуір екен, бөлем қолқалаған соң кірістім. Пәлендей әуре болғаным жоқ, бір сабақтан бес алуына септігім тиді. Баласы оқуға түскен соң, абыройдың бәрі маған ауды. Жалпы, ағайын-туыс, жолдас-жораға қол ұшын бере жүрсен, беделің артады.

— «Өзімдікі дегенде өгіз кара күшім бар» болды ғой сенікі.

— Сен олай кекетпе. Адам әуелі өз туыстарына, жора-жолдасына сыйлы болса, соларды сыйласа ғана жақсы адам, ешкімге қайыры жоқтан без деген алтын қағида, өмірде сыналған принцип бар ғой? Бар. Мен ғана емес, елдің бәрі соны ұстанады. Ау, бөтеннің бөтегесіне барғаннан гөрі, жақынымның жұтқыншағынан неге өтпейді?

— Байқауымша, бөгденің аузындағысын жақынына тартып әперуден тайынбайсың-ау!

— Енді ше! Өзің айтшы, ол табиғи сезім емес пе? Адам әуелі өзін ойлайды. Сосын бала-шағасын, сосын бауырларын, ары қарай нағашы-жиендерін жарылқауға тырысады. Солай бауырым, жақындық деген жалпақ ұғымның өзі жіктеп жіберсең сан сатыға бөлінеді. Жақындық дәрежесіне қарай қол ұшын бересің. Інімді... тойыс, күнімді көре алмай жүрсем құйрығыма қалжауыр байлап нем бар? Қолдан келген соң жақын-жұрағатты қойып, тамыр-танысқа да көмектесесің... Кейде, тіпті ағайыннан гөрі таныс қымбат. Қазір танысың болмаса күнің қараң. Жоғарыда тұрған жолдасыма арқан тастатпай, жар қабаққа өрмелеп нем бар? Сосын есінде болсын, ақылдылар біреуге қол ұшын берсе, «еруліге қарулы» деп өмірі ашып айтпайды, жолдастық ілтипат, достық пейіл ретінде ұсынады. Кейін, ретіне қарай, есептесе жатады ғой. Жеті жейтініме, құрығанда алты алатыныма көзім жетсе, бес беруден тайынбау — менің күміс қағидам.

— Сонда, әділдік қайда қалады? Ел алдындағы парызды қайда қоясың?

— Ол мен үшін алыс, бұлдыр ұғым. Ел дейсің... Менің адалдығымнан оған не пайда? Оны ешкім біліп, бағалап жатпайды. Былай ғой. Мен ортан қолдай маманмын, жұмысымды беске болмағанымен, семіз төртке атқарып жүрмін. Басқада шаруам не? Ал жұмыстан артылған күш-қуатты қайда, қалай жұмсау — менің еркім. Қарапайым, қатардағы адаммын. Асқан талантты азаматтар адал бола берсін — қарсылығым жоқ. Мен болсам өзімнің қоңырқай тірлігімде қолымнан келгенше шайқап жүргім келеді. Атақ-данқым, билігім жоқ. Сонда да өз ортамда беделді болуға тырысамын. Алматыда алма жеу үшін қалды деп пе едің? Басымды қатерге тікпей-ақ, қолдың ұшымен жақын-жекжатқа, тамыр-танысқа жақсылық жасап, оны есе-

леп қайырып және айтқанымға көндіріп; айдауыма жүргізсем жетіп жатыр. Өзің көріп жүрсің, жағдай-жаман емес. Таныстық-жымысқылық дейсің. Ау, мына «Волганы» мініп, кәйіп болып келе жатқаның да соның арқасы. Қазір ғой, автобуста тоңқылдап бара жатар едік. Біз мінбесек — басқа біреу мінеді. Адам баласы мүмкіндігінше алуға тырысады, есінде болсын. Дүниенің бәрі өзгеге бермей өзім алсам деген таласқа тірелген. Кімнің көзірі ойнаса — соныкі. Таныстық жаман деп, осы машинадан түсіп қалуға онша құлқым жоқ...

— Шынымды айтсам, мен де құштар емеспін.

— Әне, көрдің бе!

— Дегенмен, адам дүниеге жаланап келеді, жалаңаш кетеді. Соңыра кебінің ақ болуын неге ойламайсың?

— Онда тұрған не бар? Ертең адалды да, арамды да аққа орайды, ал оның шын түсі қандай екендігінде ешкімнің шаруасы жоқ. Сосын, неге ораса да бәрібір емес пе? Мен өлген соң топан су қаптап, түнекке неге батпайды дүние, ә? Тірлігімді жайнатып өткізсем жетеді маған...

Қикымат бүкіл әлемге қыр көрсете қисайып, темекісін құшырлана сорды. Қолында үш тұзы бар адамдай, тістеніп, нығыз отыр.

— Сен елді керек қылмасаң, ел сені қайтсін! — дедім мен кәріме мініп. — Қарғыстан басқа ештеңе қалмайды саған...

— Жә, батырекесі, жетер! — Сөзімді бөлуіне қарағанда, (бұндай сәт сирек болатын) жанды жеріне тисе керек. — Жалаңтөс жүрген сенің де сиқың белгілі.. «Ешкімге жағынып, жылтырай алмаймын», — деумен, ағайын-туысқа қол үшін бермейсін. Жұдырығыннан басқа жақының жоқ. Баяғыда аулына барғанда қаншалықты қымбат екендіңді көрдік қой. Пайдасы жоқты кім керек қылады қазір? Жарайды, қойдым, танауыңды желпілдетпеші. Құрысын, бас ауырып кетті, осын-

дай қыңыр... қысыр сөзді неғыламыз? Әне, қайнар көрінді. Салқындап, дем алайық. Сүп-суық болып, сымпиып барғанша, қызара бөртіп жүргеніміз жөн емес пе? — деп, сөз аяғын жуып-шайып жіберді.

Бірақ машинадан екеуіміз де дүрдіңкіреп түстік. Бір шөлмек коньякты бөліп ішкеннен кейін ғана тоң жібіп, бусанып шыға келдік. Былай шыға құшақтасып әнге бастық.

Желкіл, желкіл,
Желіп жүрген
Жалғанда біз бір түлкі-ай, —

деп, Қиқымат әнге өзгеше мән бере соққанда, мен де қалыспадым.

Желбір, желбір,
Желіп жүрген
Жалғанда біз бір бөрі-ай, —

деп, даусыма ырыл араластырдым.

— Екеуіміз қандай үйлесеміз, ә?! Прәмі, ансамбіл. he-he-hel!

БӘСЕКЕ

Әндетіп жүргенге жер алыс па, әне-міне дегенше аңқытып келіп қалдық. Біздің қарамызды алыстан көрді ме, әлде келетінімізді біліп отыр ма, әйтеуір, ауыл шетіндегі көк дуал қақ жарылып, айқара ашыла берді.

Ат шаптырым аула абыр-сабыр — бір үлкен жиынға тап болған сияқтымыз. Дегеленген домалақтар да, екі беті қып-қызыл толықшалар да, жағына пышақ жанығандай тырықтар да осында екен. Бәрі жабылып, жап-жана «Жигулиді» тамашалап жатыр.

Қалың топтан бөлініп, емпендей жүгірген үш-төрт адам бізді машинадан көтеріп түсірді. Қиқымат досым әп-сәтте өзінен де жуан, жұмсақ денелерге сүңгіп ке-

тіп, жуық арада көріне қоймады. Аяусыз сүйістен кейін бет-аузы су-су болып, өзі де оларды сілекейіне шомылдырып, ыржаландады да қалды. Сол ырсиған күйі, бет орамалымен терін сүрткенсіп, аузы-басын құрғатып жатқанында, әлгілер маған жабыссын. Былқылдаған майлы денені итеріп тастауға ыңғайсызданып, амалсыз төс қағыстырдым. Әйтпесе көлденең көк аттыны құшақтай беретін анау-мынау емеспін ғой. Қарасам, әлгім оны азсынғандай, қақпақтай аузын ашып, ернімді қапқалы жатыр. Еркекті еркек ернінен сүйді деген сұмдыққа төзбеуші едім, мына пәлекет намазымды бұзуға бекем бел буған тәрізді, қоятын емес. Әйелден басқаға сүйгізбеген есіл ернімді қор қылайын ба, иегімнің көк тұқылын төсей қойдым. Біздің сақал-мұрт қалай қырсаң да шатақ іздеп, шегедей тікірейіп тұрады — қанша айтқанмен батырдың қылтанағы ғой. Жайылып келіп жабыла қалған жұмсақ ерін шоршып кетті. Алғашқысының мені сүюден онша ләззат ала қоймағанын байқаса керек, қалғандары алыстау тұрып, қол ұшын беріп құтылды.

Көш құлаш амандық-саулықтан кейін үйге кірдік. Қақ төрге Қиқымат екеуміз конжиғаннан кейін ғана басқалар тізе бүкті. Үй иесі өктем сөйлеуіне қарағанда, бәрінен дәй болу керек, жиналғандарға Қиқыматты таныстырды. Ой бір кетті дейсің. Қолынан келмейтіні жоқ Қақаң анау да болды, мынау да болды. Қиқыматтың: «Кандидаттық қорғаймын», — деп көйігіп жүргеніне пәлен жыл болып еді, ол қауесеттің үй иесінің құлағына қайдан тигенін қайдам, әйтеуір, Қиқыматым ғылым академиясының ірге тасын қаласпағанымен (оны да істейді екен, өкінішке орай, кеш туып, үлгере алмапты), сыртын сыласып жүр екен. Қысқасы, Қиқыматпен қырбай болсаңдар, күндерің қаран, жақсы болсаңдар ғана жандарың қалады дегенді нығыздап ұқтырды «шешен». Әлгінің сөзінен кейін өз Қиқыматымды өзім танымай қалайын. Осындай ардақты азаматты

талай рет кеңірдегінен алғанымға аздап ұялып та кеттім. Ол болса үйдегілерге: «Бәрінді де жарылқаймын, жандарым», — дегендей, мейірлене қарап отыр.

Кенет жыным келді. Ау, Қиқымат анау да болады, мынау да болады, сонда мен кіммін? Танауымның желп ете қалғанын байқаса керек, Қиқымат сөз алып, суырылып шықты. Үй иесінің жылы лебізіне рақмет, бірақ ол сәл қателесіп кетті. Атап айтқанда, нағыз дәй бұл емес. Бұл бар болғаны нағыз дәйдің жақсы жолдасы ғана. Ал нағыз дәй мына отырған қадірлі қонақ (яғни, мен). Әйтеуір, Қиқыматтан мықты болсам жетеді деп жүрген мен оның бүйтіп кішірейе сөйлегеніне разы болып, бусанып қоя бердім. Ал ол тоқтар емес: дәй болғанда бұл анау-мынауға жатпайды. Атақты Қарасай батырды бәріңіз де білетін шығарсыздар (білмейтіндер табылса сауатын аша қояйын деп, жан-жағыма қарап едім, қалың бастар изендеп кетті), соның тікелей ұрпағы. Қалың топты қаусатып жібереді. Өткен жылы: «Балам түшкіргенде неге жәрәкімалла демейсіндер», — деп, жеті жігітті жалғыз қуалап, ақыры аналар кешірім сұрап, зорға құтылған. (Ақыры айтқасын, айызымызды қандырып, Тасқараның торпағын тұмсығына бір періп, талдырып тастағанымды да жыр қылса екен деп едім, Қиқыматтығына басып, ондай мақтауды маған қимады ит). Содан не керек. Алматының аспанын тіреп тұрған мен болып шықтым. Қаһарлансам, төбелеріне найзағай ойнатып, бұршақ жаудыра алады екенмін. Қиқыматтың өтірігіне әбден сеніп, билігімді көрсеткім келді. Ішімнен: «Осы жөн-жобаға үйретіп алайын ба? Төбелеріңнен тастап жіберейін бе?» — деп, адара қарап едім, бәрі төмен қарап жер шұқыды. «Ойнаймын, қорықпандар», — дегенді жанарыммен ұқтырып, жымып, жандарын кіргізіп алдым. «Міне, менің таныстарым қандай!» — дегенді үй иесі қабағымен білдірді. Әлгінде қоқырайыңқырап отырған

бір-екі атқамінерлердің қалпағы қайырылып, қоғадай жапырылды.

Әп-сәтте абыройлы болайын да қалайын. Жеті стакан ішкенше, жеті үй шақырды.

Бұл жиынның мәнісі — үй иесі «Жигулин» жуып жатыр екен. Құттықтау сөздің басы астанадан келген құтты қонақтардан басталып, аяғы «машина үшін», «машинаның доңғалағы үшін», «запчасты үшінге» айналды. Бір кезде жыным келіп:

— Машинаны күзететін ит үшін! — деп едім, Қықымат:

— ... Иесі үшін! — деп, сөзіне екі ұшты мағына сыйғызды.

Біраз жерге барып, дуылдасқаннан кейін, Қықымат ымдап, мені оңашалап алды.

— Батырекесі, қазір мына жиналғандар анау досымыздың мәшинесіне көрімдік дей ме, байғазы дей ме, айналып келгенде, әйтеуір бірдене береді екен. Бағанадан бері тамырларын басып көрсем, бұл жақта бір табақты жағалай жүгіртіп, шаршы топтың алдында әркім теңге тастайтын әдет ойлап шығарыпты. Байқауымша, бірінші қолдың мәні зор сияқты. Мына досты бір жарылқап тастайық, өзіміз әлі біраз боламыз ғой, сыйымыз артады. Өзің ішетін шөлмектің толы болғаны жақсы. Табақ әкелісімен, жүздік тастаймын. Сол кезде сен де қарап қалмай... менен мықты деген атың бар ғой... мыналарды жұртқа жайып көрсетіп, жалп еткізерсін, — деп жүздіктің екеуін қалтама сүңгітті. — Саспа, қалғанын өзім реттеймін...

Айтқанындай, жалаңдаған бір жігіт дәу сары табақты алақанына қондырып, ортаға шыққанда, екіншісі қағаз-қаламын оңтайлап, бір шеттен тізе бүкті...

— Ал ағайын, өзіміздің дәстүріміз бойынша әркім көңілі соққан сомасын тастай берсін. Сен кім қанша салғанын тізіп отыр.

Жұрт қопандасып, бірін-бірі қағытқанымен, ешкім

суырылып шықпады. Сірә, молырақ тастап қойса, басқалар аз беріп, өкініп қалудан, немесе жұрттың бәрінен кем соғып, жер шұқудан қашып отыр. Әрі астаналық дәйлер — мына біздің мысымыз басқаны анық.

Кенет Қиқымат қойқандады.

— Уа, ағайын, алыстан ат терлетіп келгенде, үлкен қуаныштың үстінен түскен екенбіз, құтты болсын! Сіздер секілді алдын ала естіп, қамдана алмадық. Байқаймын, сақадай сай отырсыздар. «Орамал тон болмайды, жол болады» дегендей...

Сөйтті де, жап-жалпақ жүздікті жалп еткізді.

— Уай, ерің!

— Дос болсаң, осындай бол, несін айтасың!

Әдеп үшін айтыла салған бұл марапат көтеріңкі емес, көмескі шықты. Бақсам, бәрі де табақтағы табақтай жүздіктен жасқанғандай жаси қалыпты. Қиқымат көзімен ымдап отыр екен, лепіріп шыға келдім. Қос қанатын кере жайған құс сияқты екі жүздік бір-азға дейін ауада қалықтап тұрып, жарбия қонды. Бұл жолы жиналғандардың үн шығаруға шамасы келмеді — нокаут.

Бір уақытта сипақтап, қозғала бастады. Табаққа ақша жауды. Талайдың көкірегін маздатып, алақанын күйдірген, талайдың түсіне кіріп, миын жеген көк, жасыл, қызыл қағаздар үйме-жүйме болып жатыр...

— Ау, бұның қалай? — деп сұрадым кейін Қиқыматтан...

— Не қалайы бар? Бақсам, бақас екен бұлар. Бірінен бірі кем түспеуге, асып кетуге тырысып, тыраштанып көрінеді. Сосын қатырайын дедім. Мен, әрине, бұл үйдің мәшине алғанын білгенмін. Беретінімді, әрине, осал емес, беріп те қойғанмын. Оның қарымтасы болады, бала. Ал бағана доспен келісіп алғанмын... Әлгі үш жүз сомды өзіме қайтарып берді. Ол әншейін дұшпан көз, қоздыру ғана. Бұрын алды жиырма бес-

тен аспайды екен, біздің жүздіктерден кейін ең сараны «ұялғанынан» елуден кем түспепті. He, he, he...

СЫРҒАЛЫ ҚОЙ

Осылайша, ырду-дырдумен бес күн аунап-қунап жаттық. Бірнеше үй қонаққа шақырды, жайлау араладық, суға шомылдық, аңға шықтық. Өмірімде осы жолғыдан көп арақ ішіп, осы жолғыдай сайран салмаған шығармын. Ағыл-тегіл мол дүние, дайын машина, таза ауа. Қиқымат екеуміздің көңіліміз неге соққанын қабалымыздан біле қояды. Ауыл иелерінің жомарттығына, қонақжай көңіліне разы болып, оларды бір түрлі жақын тартып, жайсаң жандар екен деген пікірге мықтап ұйыдым.

Бүгін қатпа қараның үйіндеміз. Бұнда да сол баяғы деңгейден төмен түспей, аспан аралап кеттік. Сыртқа шыққанымда, дүние шіркің көзіме мөп-мөлдір болып көрінді. Қайран ауыл! Адамдары да, ауасы да қандай таза еді.

— Батырекесі, ойға кеттіңіз ғой. — Қатпа қара арсалаңдап келіп, құшақтай алды. Бір түрлі бауыр басып қалғандыкі ме, әйтеуір, мен де құшағымды жайып, арқасынан қақтым.

— Өздеріңізді жақынырақ біліп, бауыр санап кеттік, — деді ол тебіреніп. — Бұдан былай, ұмытып кетпей, келіп тұрыңыздар. Сіздердің әр келістеріңіз біз үшін үлкен құрмет, ойын-той. Үй-жай осы, тұрмыс жаман емес — ешкімнен кем қалып жатқан жоқпыз.

Бір жағы қоқиланып қоюды да ұмытқан жоқ. Сонысына қарамай, шын ниетіммен рақмет айттым. «Алматыға келіп, үйге соқпай кетсең көресің», — дедім. Ол да елпілдеп, көпке дейін өзіне-өзі келе алмады. «Биылғы соғымыңыз менен болсын, батырдың сыбағасы, — деді.

— Ал, енді, бір шаруаны энеугүннен бері айтудың ретін таба алмай жүр едім. Талай адамға айтып көрдім, бірі қол ұшын беруге жарамады. «Ер мойнында қыл арқан шірімейді» дегендей тәуекел қылса, сіз қылар деп ойлаймын.

Біреудің басын жазып беруден басқа шаруаны өмірі реттеп көрмеген қайран басым, жаман қысылдым. Ондай шаруаны айтпайтыны белгілі — жәшік-жәшік арағы үюлі тұр. Меселін қайтаруға тағы қимадым — қанша дегенмен, сыйлағанның құлымын ғой. Амал жоқ.

— Қысылмай айта бер, — дедім. «Суға кеткен тал қармайдының» кері келіп, ең болмаса қарызға ақша сұраса екен, Қықыматты қыссам да тауып беретін деген үміт жылт етіп, өшті. Қазір-ақ ломбард ашуға шамасы келетін адам қарыз сұраушы ма еді?

— Ана жаман ініңіз — өз інісін маған жақындатып қойды, — мектеп бітіргелі екі жылдан асты. Әскерге барып келді, әлі ештеңенің құлағын ұстаған жоқ. Маған арқа сүйейді, күшік. Оқыт дейді. Өзіңіз білесіз, қазір оқу деген... Содан, соны биыл жіберсем бе деймін өзіңізге. Еті сіздікі, сүйегі менікі, қай оқу қолайлы десеңіз, соған ана балуан шоқпарыңызбен қағып жіберсеңіз, киіз болса да темірдей сінбей ме?

Қолымды «балуан шоқпар» дегені тіпті ұнап кетті. Бұрын да көңілім майдай еріп тұрған. Апырай, енді қайттім? Өзіме-өзім келе алмай, «жоқ» деп кеудесінен итергім келмей, «жарайды» деуге арым бармай, қысылғанымнан терлеп кеттім. Амал жоқ, ақыры шынымды айттым.

— Ойбай, бауырым-ау, қолымнан келгенін сенен аямайын. Ол құрғырың қолдан келмейді ғой. Қап, енді қайттім? Өмірі ондай шаруамен айналысып көрген емеспін, туған жиенім де пәлен жыл жүріп, оқуға өзі түскен. Менің тұрған бойым осы, басқа түгім жоқ.

Қатпа қарамның түсі қарауытып кетсе де, қатпары қалың екен, сыр бермеді.

— Менікі әншейін базына ғой, батырекесі. Бір реті болып қала ма деймін-дағы. Әйтпесе, жағдай белгілі, «жүйрікке жоқ жетпейді», — деп, сыпайылық үшін сәл бөгелді де, қораға қарай кетті. Бағанағы бауырмалдықтың нышаны да қалған жоқ.

Мәтелді бұзып айтқанынан-ақ мені есептен шығарып тастағанын ұқтым. Көңілім құлазып кетті. Қолымнан бірдене келмейтініне, оның інісін оқуға түсіруге жарампағаныма ұялғандай болдым. Әрі-сәрі күйде үйге беттеп келе жатыр едім, қорадан естілген дауыстар елең еткізді. Сөз аңдатын қасиетім болмаса да, осы жолы бөгелуге тура келді.

— Тұрған бойым осы дейді. Оның салдырлаған ақ көңілдігінен не пайда? Қолынан түк келмейді... Әнеугіден бері иіліп төсек, жайылып жастық болған еңбегім-ай!

Бұл — қатпа қараның айтқаны. Оған жалпақ сары үн қосты.

— Еліріп отырғанынан-ақ шошығам. Барымтаның заманы емес, оның күшін неғылайын? Дәукеңе ілесіп, Қақанды торыдым сосын.

— Сонша шығындалдық-ау бұл иттерге. Он бірінші қойдың басы мынау. Тым болмаса, неге сыйлап отыр деп ойланбайды-ау қасқа. Тегін жатқан тамақ бардай... Ерегіскенде, айдап шығайын ба?

Қолыма түкіре бастап едім, қатпа қараны Дәукең басты.

— Қызынба, бауырым. Ана жындысы сенің қуғаныңа кете қойса жақсы...

— Әрине, Дәуке, сіздердің пайдаларыңыз түгел, Қақанның аты — Қақан, айтқанын істемей қоймайды. Мен ғой құр қалған.

— Жә, саспа. Ештен кеш жақсы. Екеуді арқалаған Қақан үшіншісін де қолтықтайды. Тек ана кәнбертінді қалыңдат.

— Ол оңай ғой, бірақ толы бөшкеге су құйғандай болып жүрмесе...

— Одан қам жеме, Қақан адал жігіт. Айтқанын істейді.

— Қайдам, әйтеуір тым жалпылдап, асыра сыйлап жібердік пе деймін...

— Есінде болсын, соғымды да семіртіп сояды ғой. Соқанды күйлі өгіздің сүйрегені жөн.

— Болсын онда. Ал мына жындысын көргім келмейді.

— Тс-с, ойбай, естісе бүлдіреді. Иесін сыйлағанның итіне сүйек сал деген... Токта, лақтырма. Қап, ертен керек еді ғой.

Аяғымның астына бірдене шылдыр ете түсті. Карасам, қойдың сырғасы.

— Жарайды, табылар. Ашу үстінде байкамай қалдым. Актіге қол қоятын өзіміз ғой.

Сырғаны қалтама салдым да, ары қарай тыңдауға шыдай алмай үйге тарттым. «Біліп ал», — деп Қиқымат бекер қақсамайды екен ғой. Дүние аунап түскендей болды. Ұры көңілдер анау, ұрланған қой мынау. Бәрінен түңілдім.

Үйге кірсем, Қиқымат қақ төрде қисайып жатыр. Қеле алқымнан алайын. «Осылай да осылай, мына итерінді қазір қынсылатып қуамын. Қайдағылармен таныстырып жүрген сенің де мойныңды бұрап алайын ба?» — дедім,

— Бауырымсып, құшақтағанына еріп кетсем, бір ені ішінде екен ғой, — деп кіжіндім.

Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Оған несіне күйінесің, бізден қалған тәсіл ғой ол. Өзіміз біреуді торуылдасак, түбін түсіреміз. Көздеген адамымның көзіне қарап: «Осы екеуміз доспыз ғой, ә?» — деймін жайлап қана. Аузы анқияды да қалады. «Айтшы өзін, доспыз ба, жоқ па?» Үндеуге шамасы келмей, басын шұлғиды. Бұл заманда сенімен дос емес-

жұмбақтай саларсын. Сенің менен де мықты екеніне бұлардың күмәны жоқ қазір. Сондықтан, қадірінді кетірмей, не айтса да: «Көрерміз», — деп, керги берсенші. Сөйтіп қатырайық бұларды. He, he, he.

Осы кезде Дәукендер кіріп келді. Бұларды Қиқы-матша қатыруға көңілім соқпады. Не істерімді де жөндеп ойластырған жоқпын, жалғыз-ақ жаңағы сөздері құлағымда ызындап, бедірейіп отырып алдым. Ал бұлар болса түк көрмегенсіп, баяғы қалыптарынан жазар емес. Қиқымат та өзгермеген. Жалғыз-ақ, қатпа кара соған көбірек иіліп, қызмет қыла бастапты.

Тағы да тостар көтерілді. Енді бірінші болып Қақаң алынды ауызға. Өзі қызбабас адам, арақ ішкен соң белгілі ғой, таңауым желпілдеп, қағынуға айналдым. Лепіріп отырғандардың көңілін су сепкендей басып:

— Көлгірсімей, шын сыйлайтындар үшін алайық, — деп, түйеден түскендей қойып қалдым. Дымын білдірмей, бәрі де дуылдағансыды, бірақ қолдары дірілдеп кетті.

— «Семіз өгізден арық бұқа артық», — дедім тағы да, жарты пиязды аузыма бір-ақ тығып. Мен қаршылдатып пияз шайнағанда үшеуі бір-біріне қарады. Жалпақ сары қызарандады, Дәукең қуарды, қатпа караканын ішіне тартып алды.

Пиязды асықпай шайнап, толғап жұттым да, қолымды сүртіп, айқасқа біржола шықтым.

— Осы біз келгелі бір отар қойды тауыстық білем. Бұл ауыл осынша шабылып, бізді неге сыйлап отыр, немен сыйлап отыр деген ой қыландап, маза бермейді.

Ауыл иелері жаман састы. Дәукең күлген болды.

— Несін айтасыз, батырекесі. Шүкір, қазір елдің тұрмысы жақсы ғой. Сыйлы қонақтан аянбайды ешкім.

— Оған дау бар ма? Бірақ осы жолы көңілде бір күмән болып тұр. Біз мына жерде ақ майды жей ал-

тап-тұйнақтай қылып жинап қойыпты. Қиқыматтын көзі көгеріңкіреп кетіпті. Ішім қылп ете қалса да:

— Қақа, көзге не болған?— дедім жөткірініп.

— Тірлігің бар болсын сенің. Түнде үшеуін де терезеден лақтырып жіберген соң: «Сенің итің мен бе, ей?» «Қасқырды қанша асырасаң да орманға қарап ұлиды», «бөрінің бөлтірігі көжек болмайды», — дегенсін. Содан қалған белгі ғой. Жә, құрысын, өзі де ауырып тұрған басқа күш түсіріп қайтеміз. Қазір аналар да тұрады, ұғып ал. Түсінді бермей, біразға дейін түксиіп отыр. Жібiген күнде де жалбаңдап кетпей, сыпайы қоштарсың. Көңiлдерiнде күмән қалсын...

Дымын түсінбесем де, ішім қыпылдап, кіріптар болған басым еріксіз изелді...

Айтқандай-ақ үшеуі жетіп келсін. Түрлеріне қарағаннан-ақ аяп кеттім. Дәукең мен жалпақ сарыныкі ештеңе емес — бір-бір көзді жұмып құтылыпты. Қатпа қараның ерні көнектей, мұрны қолағаштай.

— Апырай, кеше артық кетіп қалыппыз, — деді қатпа кара, тілін шайнай сөйлеп.

— Өзімізді көптен ешкім сабамап еді, сауап болды.

— Сый қонақтың бір еркелігін көтермесек, елдігіміз қайсы, — деп Дәукең жалпақ сарыны қоштады. — Ал сіздер ренжи көрмеңіздер, бізден бір қателік өтті. Сізді түсінбей қалыпты жігіттер. Артынан Қақаң түсіндірді бәрін.

— Мен де тым қатты кеттім ғой деймін, — деп, ілтипат білдірдім.

— Мейлі, құрысын, бұл да бір қызық. Әйтеуір, көңілде ештеңе сақталмайды деп сенеміз. Ал жарастық үшін!

Дәукең дөнгелетіп әкетті. Жалпақ сары үйіне шақырды. Кеше үріккен қатпа кара қайтадан тіземді басты. «Жапқан шапанымыз», — деп, екі-үш конвертті қоярда-қоймай алғызды.

Содан, не керек, тағы бір қонып, ертеңіне құшақтасып коштастық.

Былай шыға Қиқымат қиқылдап күліп алды.

— Кім кімге соғым болды, ә!

— Әй, жөніңді айтшы, тағы қандай жүріс жасадың?

— Қатырдым бәлемдерді. Түнде сен бәрін қырып тастаған соң, бұлар әбден көтерілді. «Жан керек болса, қойыңдар», — дедім. «Батыр рас айтады және ол осылай айтпаса несі батыр? Өздерің сыртынан өсектейсіңдер де, өкпелейсіңдер. Сен қызықсың, — дедім тағы қатпа қараға. — Сөйтіп те кісі бұйымтай айта ма екен? Ондай кісілер саған: «Көмектесемін», — деп қолқ ете қалатын ақымақ емес қой. Ауылға аунап-қунап, демалуға келсе, сендер қамыттарыңды ала жүгіресіңдер. Маған сыбырлай салсаңдар, өзім жеткізетін едім ғой. Сендер туралы жақсы пікірде аттанса, сөз жоқ, орындайды. Басың істемейді, бәрін бүлдірдің. Ал енді ерегіссендер, қоныз теріп кетесіңдер. Сендердің мойындарыңды бұрап алу қолынан келеді, керек болса, дөй ағасын іске қосады. Ана сырға жетіп жатыр бәріне. Сондықтан жандарыңды күтіндер, ертең жайылып жастық, иіліп төсек болыңдар. Әйтпесе сендерге мен де бұйырмаймын. Онсыз аяғымды қия баса алмаймын, сендер үшін ондай сүйеуімнен айрылар жайым жоқ», — деп зілдендім. Лезде естерін жиып алды. Қалғанын өзің де көрдің ғой. Түндегің ғажап болды. Әрі арам қандарын ағыздың, әрі идеям іске асты.

— Ал енді олардың артқан жүгін не істейсің?

— Қиқымат атым бар емес пе, бірдене қыламын да. Бұдан былай ішіп-жеуге, кижуге, кәнберт алуға дағдылаң, бала. Аярлардың айламен тапқан ақшаларын аяйсың ба? Далаға кеткенше, бізде кетсін. He, he, he...

САҚ БОЛҒАЙСЫҢ, АҒАЙЫН!

Бар әңгіме осы, бауырлар. Күн шығып келеді, қазір мен азырақ ұйқтап алуға тиіспін. Өйткені, ертең жұмыс бар ғой. Үсті-басымды, бет-аузымды тәртіпке келтіріп, түк бүлдірмеген бала құсап монтиып отыруым керек. Бүкіл тірлігімді алдарыңа жайып салдым. Өзіме де обал жоқ. Қызу мен бұзудан басқаны ойламапын. Онда қандай мағына бар, не мұратыма жеттім — ол жағын сіздер болмасаңыздар, мен білмеймін. Айналыңқырап тұрған басыма қанша күш түсірсем де, өрем жетпей-ақ қойды. Бәлкім, күлерсіз де қоярсыз. Бәлкім, күлмей-ақ қоярсыз, бірақ мен өзіме өзім күлдім, ал сіздің қолыңыздан ондай батырлық келе ме, жоқ па? Жалғыз-ақ айтарым, менен қорқып, үрікпей-ақ қойыңыздар. Қаһарланып келе жатқанымда, «батыр» деп алдай салсаңыздар болды, бусанып қоя беріп, беттеріңізден сүйіп шығарып саламын. Көп ішінде бір тентек жүре береді ғой. Тек қана Қиқыматтан сақ болғайсыздар, іштен шалып кетіп жүрмесін! Ал, жақсы, мен демалуға кеттім. Ертең де тіршілік бар, көрерміз...

МАЗМҰНЫ

Өзіме өзім күлейін	3
Шайтан көбелек	11
Пәтелкі	15
Біліп ал!	22
Бәкі	27
Нәзнияның пайдасы	32
Жансыз	40
Бір сом	52
Жоғалу	58
Бопса	61
Итжығыс	69
Ортақ тақырып	85
Аластау	90
Абырой	94
Бәсеке	98
Сығалы кой	103
Сақ болғайсың, ағайын	112

БАЯНГАЛИ АЛИМЖАНОВ

ТАК СЛУЧИЛОСЬ...

(Сатирические рассказы)

(На казахском языке)

Редакторы *К. Токмурзин, Г. Кулахметов*. Рецензент *У. Уайдин*. Художник *С. Майоров*. Худ. редактор *А. Тленшев*. Техн. редакторы *Ж. Момынов, Н. Пасырова*. Корректор *Р. Кошқунова*.

ИБ № 2236

Сдано в набор 04.11.81. Подписано в печать 23.04.82. УГ12074. Формат 70×108^{1/32}. Бумага тип. № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. П. л. 3,5. Усл. п. л. 4,9. Уч.-изд. л. 5,1. Тираж 30 000 экз. Заказ № 1306. Цена 35 коп. Издательство «Жалын» Государственного комитета Казахской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 480124, г. Алма-Ата, пр. Абая, 143. Фабрика книги производственного объединения полиграфических предприятий «Кітап» Государственного комитета Казахской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 480124, г. Алма-Ата, пр. Гагарина, 93.

Баянғали Әлімжанов — 1954 жылы туған. ҚазГУ-дің тіл-әдебиет факультетін бітірген. Қолдарыңыздағы жинақ — жас жазушының сықак-сатира жанрындағы тұңғыш кітабы.

